

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

GÜNDELİK HAYATTA GELENEK VE HURAFELERİN YERİ

Yüksek Lisans Tezi

HUMEYRA AYTEKİN

İstanbul 2019

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

GÜNDELİK HAYATTA GELENEK VE HURAFELERİN YERİ

Yüksek Lisans Tezi

HUMEYRA AYTEKİN

Danışman

Prof. Dr. Ali ÇOŞKUN

İstanbul 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Anabilim Dalı DİN SOSYOLOJİSİ Bilim Dalı TEZLİ
YÜKSEK LİSANS öğrencisi HUMEYRA AYTEKİN'ın GÜNDELİK HAYATTA
GELENEK VE HURAFELERİN YERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun
11.07.2019 tarih ve 2019-21/11 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~
ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 25 / 7 / 2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1. Tez Danışmanı Prof. Dr. ALİ COŞKUN	
2. Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi FATMA ODABAŞI	
3. Jüri Üyesi Prof. Dr. ZEKİ ARSLANTÜRK	

ÖZET

Tezli Yüksek Lisans

GÜNDELİK HAYATTA GELENEK VE HURAFELERİN YERİ

Humeyra AYTEKİN

Marmara Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Gelenek, bir kelimenin taşınması mümkün olan bütün kapsamı taşıyan ve bu yüzden anlam kapasitesi en geniş kavramlardan biridir. Bu geniş anlam kapasitesi, kapsadığı unsurların çokluğu ölçüsünde de tenkide maruz kalmasına sebep olmuştur. İçerdiği bu anlam dünyası; dinden bilime, sanattan örf-adetlere ve bu çalışmada değineceğimiz nihai kavram olan hurafeye kadar geniş bir yelpazeyi içermektedir. Bunların hepsini kapsadığını kabul ettiğimiz gelenek, geçmişle bugün arasında bağ kuran ve geçmişin izini bize taşıyan yegâne yapıdır. Ve en nihayetinde hurafeleri de kapsayan yapı olarak gelenekler, bugün bizce makul olsun ya da olmasın, kültürel mirası ifade eder.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, Hurafe.

ABSTRACT

Master of Arts with Thesis

Tradition is one of the broadest concepts of a word that has all the possible scope to carry, and therefore has capacity for meaning. This broad meaning capacity has caused it to come under criticism, according to the extent of the elements it covers. This semantic world includes a wide range of subjects from religion to science, from art to custom, and also superstition which is the final concept that we will discuss in this study. The tradition that we accept it covers all of these subjects, is the only structure that connects the past with the present and brings the trace of the past to us. Lastly, traditions as structures, including superstitions, express cultural heritage, whether it is reasonable to us or not today.

Keywords: Tradition, Superstition.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1
1. KONU, AMAÇ VE ÖNEM.....	1
2. YÖNTEM.....	5
3. İDDİA VE VARSAYIMLAR.....	5
I. GÜNDELİK HAYATTA GELENEK VE HURAFELER	6
II. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	12
II.I. GELENEK NEDİR?.....	12
II.I.I. Geleneğin İşlevselliği.....	14
II.I.II Düşünürlerin Gelenekle İlgili Yorumları.....	16
II.I.II. I. İbn Haldun.....	17
II.I.II.IV. René Guenon.....	18
II.I.II.V. Hans George Gademer.....	19

II.I.II.III. Martin Lings.....	20
II.I.II.II. Seyyid Hüseyin Nasr.....	22
II.I.II.VI. Talip TÜRCAN.....	24
II.I.II.VII. Mustafa ARMAĞAN.....	28
II.I.III Gelenek ve Görenek.....	29
II.II. HURAFE NEDİR?.....	30
II.II.I. Hurafelerin Ortaya Çıkmasında Etkili Kavramlar.....	33
II.II.I.I. Tabu.....	35
II.II.I.II. Totem.....	36
II.II.I.III. Büyü.....	37
II.II.I.IV. Efsane.....	37
II.II.II. Hurafelerin Ortaya Çıkış Nedenleri.....	38
II.II.III. Hurafe İle Bağlantılı Terimler.....	42
II.II.III.I. Bid'at.....	42
II.II.III.I.I. Geniş Kapsamlı Bid'at.....	42
II.II.III.I.II. Dar Kapsamlı Bid'at.....	43
II.II.III.II. İsrailiyat.....	44
II.II.III.II.I. Makbul İsrâîliyyât.....	44
II.II.III.II.II. Merdut israiliyat.....	45
II.II.III.II.III. Makbul ile Merdut Dışında Kalan	

İsrailiyat.....	47
II.II.III.III. Mevzu Hadisler.....	47
III. DİN, GELENEK VE HURAFE.....	49
III.I. Gelenek ve Modernizm.....	51
III.II. Gelenek ve Postmodernizm.....	65
III.III. Gelenek ve Din.....	67
III.IV. Gelenek ve Halk/Popüler Dindarlık.....	70
III.V. Gelenek ve Kültür.....	72
III.VI. Gelenek ve Örf- Adet.....	79
SONUÇ	85
BİBLİYOGRAFYA	87

KISALTMALAR

Age.	Adı Geçen Eser
Agm.	Adı Geçen Makale
Agr.	Adı Geçen Ropörtaj
AÜ.	Ankara Üniversitesi
AÜİF.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ansk.	Ansiklopedisi
Arş.	Araştırma
Bs.	Basım
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
ÇÜ.	Çukurova Üniversitesi
Der.	Dergisi
D.İ.A	Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.İ.B.	Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr.	Doktor
Enst.	Enstitüsü
F.Ü.S.B.	Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Haz.	Hazırlayan
İLAF.	İlahiyat Fakültesi Dergisi

KİİFAD.	Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİFAV.	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
OMÜ.	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ÖS.	Özel Sayısı
s.	Sayfa Numarası
SDÜ.	Süleyman Demirel Üniversitesi
SÜ.	Sakarya Üniversitesi
T.D.E.	Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı
Yay.	Yayımları
Y.	Yıl

ÖNSÖZ

Gelenek, toplumda güveni tesis eden en önemli yapıdır. İnsanlarla olan ilişkilerimizde davranışımızın nasıl karşılık bulacağını kestirmemize yardımcı olur. Biliriz ki karşımızdaki insana el uzattığımızda o insan da elimizi sıkmak için mukabele eder. Bu yüzden elimizi uzatıp uzatmama konusunda tereddüt etmeyiz. Ve yine geleneğe hâkimsek biliriz ki muhafazakâr kesimde çoğu kadın bir erkekle el sıkışmayı tercih etmeyebilir. Bunu bildiğimiz için temkinli davranır, elimizi uzatmayabiliriz. İşte bize toplumda yapmamız ya da yapmamamız gereken şeyleri aktaran gelenektir.

Gelenekler, örf-adetler ve hurafe olarak isimlendirilen uygulamalar muhatap olduğumuz toplumun tutum, düşünce ve yapısını bize aktaran en kestirme yoldur. Bunları yok saymak yerine bilmeye çalışmak hem birey hem de toplumun menfaatine olacaktır.

Bu çalışmamızda geleneğin ne olduğunu anlatmaya çalışsak da, asıl amacımız onun ne olmadığını belirlemektir. Gelenek deyince aklımıza bugün geçerliliği yitirmiş, hatta çoğu zaman hurafe olarak adlandırılan bir birikim gelir. Hâlbuki ifade etmek istediğimiz şey tam da geleneğin bu olmadığıdır. Çünkü gelenek dediğimiz şey: din, hukuk, örf-adet, tarih ve fikir dünyamızın hepsidir. Gelenek kimliğimizdir.

Öncelikle gerek tez konusunu seçerken, gerek tez yazım sürecimde bana yol gösterip yardımcı olan kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Ali Coşkun'a, ders döneminden tez yazım aşamasındaki sürece kadar değerli vakit ve bilgilerini bizimle paylaşan Din Sosyolojisi Bilim Dalı'ndaki bütün hocalarıma, bu süreçte desteklerini benden esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Humeyra Aytekin

İstanbul/2019

GİRİŞ

1. KONU, AMAÇ VE ÖNEM

“Kalabalık gibi zekisi dünyaya gelmemiştir.” Yaşar Kemal

Gündelik hayatta uygulayageldiğimiz çoğu alışkanlıkların tarihi arka planına baktığımızda, bu topraklar üzerinde yaşayan uygarlıkların izlerini görürüz. Kültürel birikimi ifade eden bu senkretik yapı aynı zamanda tarihimizi oluşturan geçmiş uygarlıkların ittifak halinde olduklarını ve aynı sosyal yapı anlayışını paylaştıkları konusunda da bize ipucu verir. Bugün hala devam etmekte olan ve gündelik hayatımızı dizayn eden bu anlayışı, Anadolu'nun bize aktardığı gibi biz de gelecek nesillere aktarmaya devam edeceğiz. Fakat bu geçmişte olmadığı gibi bugün de bilinçli bir hareket olmayacaktır. Zaten onu değerli kılan da bilinçsizce aktarılıyor olmasıdır. Hayatımıza dâhil olan bu yapının bizim iznimiz dışında hayatımıza giriyor olması, hiç şüphesiz onun gücünü göstermektedir.

Gündelik hayattaki rutinlerimizin çoğunu gelenek ve hurafeler oluşturur. Bu gelenek ve hurafelerin hayatımızın bir parçası olduğunu çoğu zaman fark etmeyiz bile. Yapageldiğimiz bu kadim alışkanlıklar, bizi biz bilmeden yönetir. Hayatın doğal akışında ortaya çıkan bu alışkanlıklar tarih boyunca nesilden nesile aktarıla gelmiştir. Fakat bu aktarım kuru bir kültürel miras taşıyıcılığından ibaret değildir. Çağlar boyunca bir geleneğin unutulmadan aktarılıyor olması, üzerinde düşünmeye degecek kadar değer arz etmektedir. Çünkü o, toplumda bir ihtiyacı gidermektedir. Keyfiyetsiz bir birikim olsaydı hiç şüphesiz tarihin bir yerlerinde unutulacak, aktarılamayacaktı. Gündelik hayattaki boşlukları dolduran bu miras hayatımızın o kadar içindedir ki, varlığını çoğu zaman fark etmediğimiz gibi yokluğunu da düşünmemişizdir. Çünkü hiçbir toplumun geleneksiz bir hayat deneyimi olmamıştır.

Gündelik hayatımızda olay ve tutumlar karşısında nasıl davranmamız gerektiğini belirleyen en önemli unsur gelenek ve hurafelerdir. Bu iki olgu aynı zamanda bizim hayat tarzımızı da oluşturur. Herhangi iki ülkeden iki ayrı insanın yaşam şeklini oluşturan şey ırk, millet ve ekonomik şartlardan ziyade geleneklerdir.

Gelenek, kelime olarak çağrıştırdıklarından daha fazlasıdır. Hayatımızı oluşturan her şey; din, bilim, sanat, siyaset, sağlık gibi daha pek çok unsur geleneğin bir parçasıdır. Sabah uyandığımızda, gün içerisinde ve yatarken yaptığımız bütün rutinler geleneğe aittir. Geleneğin bu etkisi ister muhafazakâr olsun ister reformist, her bireyde aynı ölçüdedir. Çünkü bizim muhafazakâr olmamızı sağlayan din ya da reformist olmamızı sağlayan bilim de geleneğin ürünüdür.

Türk toplumunda yaşayan sıradan bir insanın gündelik hayatını ele alacak olursak geleneğin ve hurafelerin ne kadar etkili olduğunu görmüş olacağız. Sabah uyandığında ilk işi yüzünü yıkamak olan bir insanın, bu eylem için bilimsel bir izahata hiç ihtiyacı olmamıştır. Öyle yapılageldiği ve öyle gördüğü için bunu sorgulamadan kendi hayatında da devam ettirmiştir. Burada söylemeye çalıştığımız şey yüz yıkamanın veya benzeri günlük eylemlerin hiçbir bilimsel dayanağı olmadığını savunmak değildir. Kastettiğimiz şey bu gibi çoğu eylemi bilimsel kanıtla ihtiyaç duymaksızın yapıyor olmamızdır. Ve ayrıca yaptığımız eylemleri bilimsel bir kanıtla dayandırsak da, mesnet edinilen o bilimin de zaten gelenek olduğunu iddia etmekteyiz.

Yüz yıkama eyleminden devam edecek olursak, bilimsel bir yaptırımla onu yapıyor olmasak da o fiili yapmaya bizi mecbur kılan başka yaptırımlar da söz konusu olup, onlar da geleneğe aittir. Babaannelerimizin zihinsel kodlarında ‘gece şeytan yalamıştır’ diyerek hurafeli yaptırımla sabah yüz yıkamaları ile modern olduğunu iddia eden ve suyun ayıltıcı etkisinden hareketle bilimsel yaptırımla yüz yıkayan iki insan tutumu arasında fark yoktur. Çünkü ikinci tutumu kanıtlayabilsek de birinci tutumun doğru ve geçerli olmadığını asla kanıtlayamayacağız. Dolayısıyla birincisinin aksi kanıtlanamayacağı için ikinciyle aynı geçerliliğe sahiptir.

Ele aldığımız, daha günün başlangıcında yapılan bu eylem gibi gün sonuna kadar yaptığımız bütün eylemler aynı mantaliteye sahiptir. Diş fırçalama eyleminden devam edecek olursak ister ağız sağlığı için yapıyor olalım, ister sosyal düzene uyum, ister sünnet olduğu için, her ne sebeple olursa olsun hepsinin gelenekle uzak ya da yakın bir bağlantısı söz konusudur. Sağlık için yaptığımızı iddia ettiğimizde bu iddia onu gelenek olmaktan çıkarmaz. Çünkü bu eylemi atalarımızın da sağlık için yapmış ve bize aktarmış olması ve onlar yapıyor diye kendimizi yapıyor bulmamız da gelenektir.

Günlük rutinlerden devam edecek olursak kahvaltı ve ona dair unsurlar en yaygın toplumsal alışkanlıklarımızdandır. Geleneksel ya da muhafazakâr hayat süren büyüklerimizin de sabah ilk işi ocağa çay koymakken, bugün hâlihazırda gelenek karşıtı modernist çalışmalar sürdüren bireyin de sabah yaptığı şey aynıdır. Bu gibi alışkanlıklar kültürümüze o kadar nüfuz etmiştir ki, sabah çay içme ve kahvaltı ritüelini gerçekleştiriyor olmak ne modernisti biran durup ‘bunu yaparsam modernizme ihanet etmiş olur muyum?’ diye düşündürür, ne de geleneksel hayat sürdüren bir insanı bu eylemi terk ediyor olmak modernist yapmaz.

Dolayısıyla geleneksel yaşam tarzı bizim seçimimiz değildir, biz zaten bu yapının içine doğmuş ve onu yaşıyor olarak buluruz kendimizi. Bu yüzden bugün gelenek karşıtı olan modernistlerin, geleneksel yaşamın dışında bir hayat sürme iddiaları ütöpiktir. Çünkü yaşamın bizzat kendisi gelenekseldir.

Hurafeler gelenekten ayrı bir terim olarak anılsalar da aslen geleneğin bir parçasıdır. Fakat konumuz gereği daha net bir izahat yapma adına bu çalışmada biz de bu iki kavramı ayrı ayrı zikredeceğiz.

Gelenek bir felsefeyken hurafeler geleneğin pratik yönünü teşkil eder. Geleneğin felsefi söyleminin hurafî pratiğe indirgenişi tarih boyunca kaçınılmaz olmuştur. Çünkü insan doğası gereği mit ve efsanelere inanma eğilimindedir. İnsanın bu doğası hurafelere zemin hazırlamıştır. Değirmek istediğimiz ve önemsemiğimiz nokta da hurafelerin insanın doğasının nerdeyse zorunlu bir sonucu oluşudur. Toplumsal hayatta var olan bütün boşluklar insan doğası tarafından hurafî söylemlerle doldurulmaya çalışılmıştır. Aslında bu çaba insanın anlam arayışını ifade eder. İnsan doğada ve hayatta var olan her şeye bir anlam yüklemek ister. Dinin veya bilimin boş bıraktığı noktaları hurafeler doldurur. Ancak biz burada bir üst söylemde daha bulunmak isteriz ki o da hurafelerin dine, bilime, sanata vb. hayatın temel unsurlarını güçlendirici ve teşvik edici unsur olduğudur.

Hurafeleri dini söylemler açısından değerlendirecek olursak elbette bazılarının dini tahrif edici yönü bulunmakla birlikte onun dini teşvik edici yönünün de olduğu bizce yadsınamaz bir gerçektir. Din emirler ve yasaklar koyar, bunların uygulanmasına dair yol ve yöntem gösterir. Ancak bu emir ve yasakları yerine getirmede insanı motive

eden ve tabiri caizse gaza getiren unsur hurafelerdir. Din bize Kur'an okumayı emreder, hurafeler ise okuduğumuzda elde edeceğimiz maddi manevi menfaatlerden bahseder. Dolayısıyla bizi emri uygulamaya teşvik edici unsur üstlenir.

Biz Kur'an'dan herhangi bir sure okumanın Allah'ın emrine itaat ve sevap kazanmaya vesile olduğunu biliriz. Ancak bunu rutine bağlamak için geçerli bir sebep ararız. Hiçbir dini emir bir sureyi defalarca okumamız gerektiğini söylemez, o sadece okunması gerektiğiyle ilgilenir. Dolayısıyla Allah'ın okuyun emrine teşvik edici olarak hurafenin bu menfaat teklifi bize o emri her akşam yapmaya güdüler. Örneğin Mülk ya da Vakıa suresi her akşam okunduğunda insanı zengin kılıcı etkisine dair bir söylem yaygındır. Okuduğumuzda Allah'ın emrine itaat ve ibadet ediyor olmanın dışında zengin olacağımız istek ve inancı da bizi bu eyleme yöneltir.

Dini yaşayışımız sadece bu hurafelere bağlı olmamakla birlikte yukarıda verdiğimiz örnekte olduğu gibi bize, adı geçen surenin her akşam okunmasını sağlayan güç bu hurafî söylemlerdir. Dolayısıyla bizi daha çok okumaya ve daha çok ibadet etmeye yöneltmesi açısından hurafeler dini yaşayışta önemli bir yaptırıma sahiptir. Bu anlamda hurafeler insan psikolojisiyle ilgilenir. İnsan bir eyleme geçebilmek için güdülenmeye ihtiyaç duyar. Bu güdüyü sağlayıcı olarak hurafeler insan hayatında önemli bir yere sahiptir.

İşbu çalışmada gündelik hayatta gelenek ve hurafelerin yeri ele alınmıştır. Gündelik hayatımızla sıkı bağlantısı olan bu kavramların anlam, kapsam ve içeriği sosyal ve din bilimi araştırmacıları tarafından tartışılmıştır. Hal böyle olunca bu iki kavram hakkında dışlayıcı ve kapsayıcı tanımlar geliştirilmiştir. Bugün gelinen noktada hala gelenek ve hurafeden kastın ne olduğu netlik kazanmamıştır. Çoğu gelenek, hurafe kavramının sahip olduğu olumsuz bağlamla değerlendirilmiş ve bizce geleneğe haksızlık edilmiştir. Gelenek ve hurafelerin, doğruluğu kanıtlanmış ilmi bir süzgece tabi tutulup yeniden isimlendirilmesi önem arz etmektedir. Hurafelerle ilgili yeni bir terminoloji geliştirildiğinde topluma fayda sağlayan kadim alışkanlıklara karşı ön yargı ortadan kaldırılmış olacaktır. Bu yüzden gelenek ve hurafenin ne olduğu, hurafelerin gerçekten asılsız alışkanlıklar mı olduğunu belirlemek çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu tez çalışmamızda dokümantasyon yöntemi kullanılmıştır. Tez konumuzla ilgili kaynaklar araştırılmış ve konumuzla ilgili olan veriler toplanmıştır. Toplanan bu veriler üzerinde analiz yapılarak çalışmamızla bizzat ilgili olanlar kaynak olarak kullanılmıştır.

Gelenekle ilgili başta sosyal bilimler olmak üzere, din, edebiyat, sanat, siyaset ve bilim alanlarında birçok çalışma yapılmıştır. Özellikle modernizmle birlikte gelenek çalışmaları popülerlik kazanmıştır. Gelenek kavramı ile ilgili bu geniş literatüre karşın, hurafe ile ilgili yalnız dini ilimler ve sosyoloji alanında çalışmalar mevcuttur. Bunun sebebi hurafenin, dini literatürde kullanılan bid'at kavramıyla yakın ilişkide bulunmasıdır. Dolayısıyla gelenekle alakalı çok geniş bir literatür söz konusuysen, hurafe ile ilgili kaynaklar daha kısıtlıdır. Gelenek ve hurafeyle ilgili hâlihazırda var olan bu akademik ortam doktora ve yüksek lisans tezlerinin eğilimine de yön vermiştir.

Gelenek kavramı ile ilgili yapılan doktora ve yüksek lisans tez çalışmalarında genel olarak gelenek kavramının, gelenekselci ekol bakış açısı ile ele alındığını görmekteyiz. Geleneğin yalnız dini boyutunun ele alındığı bu çalışmalarda, gelenek ve gelenekle bağlantılı kavramların sosyolojik tahlil, tanım ve yorumlarına yer verilmemiştir. Yapılan çalışmalarda ise geleneğin ve ilintili kavramların varlığı ya tarafsız olarak ele alınmış ya da tenkit maksadı ile çalışmalara konu edinilmiştir. Geleneğin sosyolojik açıdan değerlendirilmesinde yeterli ve taraflı literatürün olmayışı bizi bu çalışmada gelenek ve hurafelerin yeniden ele alınmasına teşvik etmiştir.

3. İDDİA VE VARSAYIMLAR

Aynı bilgi alanını kapsamamasına rağmen gelenek, modernizmin acımasız eleştirisine maruz kalmıştır. Hâlbuki gelenek modernizm ulaşmadığı noktalarda da söz sahibidir. Modernizmin bu yersiz özgüvenine karşı gelenekler varlık mücadelesini sürdürmüş yegâne yapıdır. Bu gelenekten kastımız dinden, günlük rutinlerimize kadar çok geniş alanı kapsayan bir yapıdır.

Hurafeler ise geleneğin bir kısmının pratiğe dökülmüş halidir. Her hurafe gelenek olmadığı gibi bid'at de değildir. Hurafe olarak isimlendirilen çoğu uygulama

toplumda yapıcı bir işleve sahiptir. Hurafe adı altında toplanan uygulama ve alışkanlıkları toptan silip atmak geleneğe de ihanettir.

I. GÜNDELİK HAYATTA GELENEK VE HURAFELER

“Gelenekten gelen eylemlere ya ‘Hurafe’ ya da ‘Batıl İnanç’ demişizdir.

«Başkasının elinden bıçak alma.»

«Kollarını bağlama kısmetin bağlanır.»

«Geceleri tırnak kesilmez»

«İşe sağ elle başla.»

Bunlar gibi daha bir sürü şey...

‘Kadim’ diyerek tanımlanan yani öncesiz ve nereden itibaren başladığı bilinmeyen bilgelikleri küçük gördük.”¹

Toplumsal hayatı düzenleyen belli başlı normlar vardır. Bu normlar sadece yazılı kanunlardan oluşmamaktadır. Yazılı olmayan sözlü ve nesilden nesile aktarılan normlar yazılı olanlara kıyasla daha etkilidir. Çünkü onlar yazıya geçirilmeksizin bugüne kadar gelmeyi başarmış ve milletin tarih boyunca bütün fertleri tarafından kabul görüp uygulanagelmıştır. Toplumsal hayat bu normlar etrafında oluşmuş, toplum bireylerinin inanış, düşünüş ve yaşayış biçimi de bu normlardan bağımsız olamamıştır.

Gündelik hayatımızı dizayn eden normlardan birisi olan gelenekler, doğumdan ölüme kadar hayatın bütün kademelerine renk katan unsurlar olmuştur. Toplumumuzda yaygın olarak uygulanagelmiş ve uygulanmadığı takdirde toplum tarafından kınanma yaptırımına maruz kalmış ve bir merasime dönüşmüş binlerce uygulama söz konusudur. Burada, konuya örneklik teşkil etmesi açısından bunların bir kısmından bahsetmek yerinde olacaktır.

Doğum, düğün ve ölüme ilgili toplumda yaygınlık kazanmış bir çok ritüel vardır. Bunlardan doğumla ilgili olan ve bizce dikkat çeken bir tanesini örnek olarak

---

¹ Meltem Güner, *Sırlar Bohçası*, İstanbul: Destek Yayınları, 18. Baskı, 2018, s. 9

verecek olursak, inanişa göre doğum eylemi başlamadan önce kadının üzerinde düğümlü bir şey olmamasına, düğmelerin ve saç örgülerinin açılmasına² dikkat edilmelidir. Kulağa çok da mantıklı gelmeyen bu gibi uygulamalar, son zamanlarda ‘varlığın enerjisi, enerji bedeni, kuantum fiziği’ gibi çalışmaların artmasıyla anlam kazanmaya başlamıştır. Son zamanlarda popülerlik kazanan bu anlayışa göre insan ruh, fiziki beden ve enerji bedeninden oluşmaktadır. Bu enerji bedeni ile eşya ve diğer cansız varlıklar arasında sürekli negatif ve pozitif enerji alışverişi söz konusudur. Kuantum ’un çekim yasası ‘benzer benzeri çeker’ fehvasınca örnekte geçen ‘düğüm’ sembolü de bu açıdan değerlendirilebilir. Atalarımız kuantum fiziğini ya da evrenin diğer yasalarını bilmiyor olabilirlerdi; fakat tecrübi birikimleri onları hakikatle çeliştirmeyecek deneyimlemeye dayanıyordu. Doğum sonrası, düğün ve ölümle ilgili geleneğimizde var olan uygulamaların çoğunda olduğu gibi...

İşte gündelik hayatımızı şekillendiren normların içinde değerlendirebileceğimiz hurafeler, insan fitratının, doğa ile iç içe yaşamının ve toplumsal yaşamın bir sonucudur. “Dinler tarihi araştırmacıları hurafe ve batıl inanişların hemen hepsinin temelinde ecdada bağlılık, ateş, su, orman ve ağacı kutsal kabul etmenin derin izlerinin bulunduğunu bildirmektedirler.”³

Hurafelerin ortaya çıkışında yaşanan coğrafyanın ve o coğrafyanın sahip olduğu şartların da büyük etkisi söz konusudur. Örneğin Türkler için su mukaddestir. Çünkü göçebe bir hayat yaşayan Türkler yerleşimlerini suyun etrafında kurmaya çalışırlar ve bütün hayat döngüsünü bu su ile sağlarlardı. Bu yüzden suya ayrı bir önem atfedilmiş ve onunla alakalı söylemler artmıştır. “Cengiz döneminde su mukaddes olduğu için çamaşırlar, kaplar su ile yıkanmazdı. Çamaşırlar kirlenince atılırdı. Kaplar otlarla temizlenirdi. Cengiz yasasına göre suya işeyen adam idam edilirdi.”⁴ Yine başka bir örnekte Türkler için demirin mukaddes olmasıdır.⁵ Mukaddes sayılan bu nesne üzerinden çeşitli inaniş ve uygulamalar geliştirilmiştir. Örneğin günümüze kadar gelmiş ‘kurşun dökme’ ritüeli bu tarihe dayanmaktadır. Çünkü demirin kötü enerjiyi kırıcı

---

² Erman Artun, *Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum Evlenme-Ölüm*, Türk Dünyası İncelemeleri Der., 1998, 9-10, s. 5

³ İsmail Lütfü Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*, İstanbul: MÜİFAV Yay., 2016., s. 15

⁴ Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, İstanbul: Ötüken Yay., Ağustos 2017, s. 52

⁵ Ziya Gökalp, *Age*, s. 52

gücüne inanarak o dönemde sihri iptal için kullanmışlardır. Ayrıca demire atfedilen bu mukaddesiyet Türklerin Ergenekon'dan çıkarken bir demircinin ocakta demiri eriterek kayayı delmesiyle çıkmak için yol açmasına da dayanır. Demirin gerçekten adı geçen ritüeldeki etkisi olabilir, bu ayrı bir araştırma konusudur. Fakat burada değinmek istediğimiz nokta bugün hurafe dediğimiz inanışların ortaya çıkış zemini hem kendi dönemine hem de bugüne kıyaslayarak değerlendirdiğimizde çok da anlamsız addedeceğimiz türden sebepler değildir.

Geçmiş alışkanlıkların hurafe olarak adlandırılmasının temelinde, geleneksel toplum tipinin gelişmemiş toplum şeklinde yaftalaması yatmaktadır. Hâlbuki gelişmemiş yerine değişmemiş toplum demek daha iyi niyetli olacaktır. “Hayat şartlarının düzeltilmesi, sağlık hizmetlerinin yeterince yerine getirilmesi gibi tedbirlerle bu hurafeler ve batıl inanışların ortadan kalkabileceği görüşü, modern ve ileri toplumlarda da aynı hurafe ve batıl inanışlara ya da benzerlerine rastlanması gerçeği karşısında geçerliliğini kaybetmiştir.”⁶

Geleneksel toplumlarda gelenek, örf ve adetler dinin koruyuculuğunu üstlenirken bugün gelinen noktada dinin karşısında bir konumda değerlendirilmektedir. Oysaki “Gelenek dediğimiz sosyal hadise, toplum hayatını belli bir dengede tutmaya yönelik tipik bir sosyal gerçekliktir.”⁷ Bu sosyal gerçeklik gündelik hayatımızın birçok alanında hurafe olarak da karşımıza çıkmaktadır. Mesela “Gece tırnak kesmenin günah olduğuna inanılır.”⁸ Bu inanışın mesnet edinildiği tarihe baktığımızda o tarihte yeterli ışık da yok, bırakın tırnak makasını, makas da. Bu yüzden tırnaklar kesici bir aletle kesilmek durumundadır. Dolayısıyla olası bir kazayı önlemek için insanlar dinin yaptırım gücünden yararlanmışlardır. Buna benzer başka bir örnek ele alacak olursak “Gece dışarıya kül dökmenin günah olduğuna inanılır.”⁹ Bu inanışın dayandığı tarihi zemine baktığımızda tarım toplumunda olduğunu ve otların evlerin bahçelerine yığıldığı bir ortamda olası bir yangını önlemek için yine dinin yaptırım gücünden faydalandığını görürüz.

---

⁶ İsmail Lütfü Çakan, *Age*, s. 97

⁷ Ali Coşkun, *Sosyal Değişme ve Dini Normlar*, İstanbul: Rağbet yay., 2. bs. 2016. s. 67

⁸ Recep S. Tatar, *Doğum Yaşam Ölüm Üzerine Hurafeler*, 1. Baskı, İstanbul: Su Yayınları, 2016, s. 5

⁹ Recep S. Tatar, *Age*, s. 6

İsmail Lütfü Çakan “Hurafeler ve Batıl İnanışlar” adlı çalışmasında hurafenin ne olduğunu açıklar ve toplumda yaygın olan hurafelerden örnekler verir. Çakan’a göre Müslüman’ı doğru yoldan uzaklaştıran üç ana sebep vardır. Bunlar şeytan, Ehl-i Kitap ve Bid’at ve Hurafelerdir.¹⁰ Bid’at ve Hurafeleri ilk iki unsurdan daha tehlikeli bulur. Sağlıklı bir dini yaşayış için önce sağlam inanç esaslarına sahip olmanın ve hurafelere kapılmamanın önemine vurgu yapar. Adı geçen bu çalışmada sağlıklı bir dini yaşayış için hurafelerden arınma gerekliliğine değinildikten hemen sonraki bölümde verilen ilk örnekler gaybden haber vermeye bağlı hurafeler olduğu görülmektedir. Buradan hareketle yazarın hurafeden ilk kastı şirke düşürücü hallerdir. Tenkitteki maksat hurafenin asıl bu yönüdedir. Tevhid inancı ile bağdaşmayan uygulamaların geçerliliği hiçbir surette zaten söz konusu değildir. Yazarın aynı çalışmada “Günlerle İlgili Hurafeler” ve “Yanlış Kabuller” adlı bölümlerde bahsettiği örnekler şirk cinsinden olmayan ve daha çok güncel konuları kapsayan örneklerdir.

Çakan’ın genel itibariyle tenkit ettiği hurafe kavramına bakış açısını değerlendirdiğimizde, hurafeleri şu başlıklar altında incelediğini görmekteyiz. Birincisi şirke sebep olan veya şirke düşme tehlikesi doğuran hurafeler, ikincisi gayri Müslimlere benzemeye sebep olacak hurafeler, üçüncüsü ise toplumda yaygınlaşmış ve sünnete aykırı düşen yanlış kabullerdir.

Adı geçen eserde tanımı verilen hurafe, aslı esası olmayan, uydurulmuş, saf ve doğru inançlar arasına katılmış, bazı zaman ve mekanların uğuru veya daha çok uğursuzluğu ile ilgili olarak dillerde dolaşan abartılı hikayelerden ibarettir. Batıl inanışlar da bu asılsız söylentilere inanmak ve gereğine göre hareket etmek demektir.¹¹

Çakan hurafelerin her devirde mutlaka görüldüğünü ve dolayısıyla hurafelerin toplumların ortak derdi olduğunu ve bunların temelinde cahillik, alışkanlık, görenek, propaganda, çıkar hesapları ve kişisel zaafıların etkili olduğunu vurgulamaktadır.¹²

Geçim şartlarının ve sağlık hizmetlerinin düzeltilmesi hurafe ve batıl inanışların ortadan kalmasını sağlayacağı iddiası Çakan’a göre geçerliliğini kaybetmiş bir iddiadır.

---

¹⁰ İsmail Lütfü Çakan, Age., s. 7

¹¹ İsmail Lütfü Çakan, Age., s. 14

¹² İsmail Lütfü Çakan, Age., s. 14

Çünkü hurafe ve batıl inanışlar modern toplumlarda da varlığını devam ettirmektedir. Dolayısıyla ona göre, hurafe ve batıl inanışlar ekonomik olmaktan çok kültürel bir sorundur.¹³

Çakan'a göre Tevhid mücadelesi sadece Tanrı tanımazlığa karşı bir mücadele olmayıp aynı zamanda hurafe ve batıl inanışlarla da bir mücadeledir.¹⁴ Bu yüzden yazar hurafe ile mücadeleyi bir cihat olarak görür. Ancak verilen bu mücadelede aşırılığa kaçma durumunda hatalara düşüldüğüne de değinir. "Toplumda yaygınlaşmaları halinde bu asılsız inanç ve uygulamalar 'kurunun yanında yaş da yanması' gibi, yeterli dini bilgisi olmayan kişiler tarafından, dine ait bazı esasların/doğruların da hurafe ya da batıl inanış olarak görülmesine ve tenkit edilmesine sebep olur."¹⁵

Çakan'ın, eserinde tevhit inancına aykırı düşen günlük rutinlerle alakalı verdiği örnekler aslında tam da bizim hurafelerin konu edindiğimiz kısmıdır. Verilen örneklerde hurafe olarak adlandırılan uygulamaların dayandığı ana sebeplere değinirken, aslında bu uygulamaların tenkit edildiği kadar geçersiz olmadığını görürüz. Verilen bu örneklerden nakledecek olursak:

* "Salı günü ile ilgili söylentilerin asılsızlığı Müslümanlar açısından İstanbul'un 29 Mayıs 1453 Salı günü fethedilmiş olması ile ortaya konmuş bulunmaktadır. Bu çağ açıp çağ kapatan büyük İslam fethinden fevkalade üzüntü duyan gayr-i Müslimler; İstanbul'u kaybettikleri gün olduğu için Salı günü kendileri açısından uğursuz saymış, yas günü ilan edilmiş ve bir süre o gün herhangi bir iş yapmamış olabilirler. Zamanla, onların bu –kendileri açısından- bir ölçüde haklı görülebilecek kanaat ve uygulamaları, işin farkında olmayan Müslüman halk arasına girmiş ve yerleşmiştir. Sonra da Müslümanlığa ait bir görüş ve esasmış gibi yayılıp gitmiştir."¹⁶

---

¹³ İsmail Lütfü Çakan, Age., s. 14

¹⁴ İsmail Lütfü Çakan, Age., s. 15

¹⁵ İsmail Lütfü Çakan, Age., s. 17

¹⁶ İsmail Lütfü Çakan, Age., s. 52

* “Cuma günü kadınların iş yapmayı doğru bulmamaları, Cuma gününün hafta tatili olduğu zamandan kalma yerinde bir anlayışın mana ve mahiyet değiştirmiş bir uzantısı gibi değerlendirilebilir.”¹⁷

* İkindiden sonra uyunmasının hoş karşılanmamasında “Gerçek sebep yalnızca ikindiden sonra uyumak değil, çalışmamak, kazanmak için gayret göstermemek, fırsatı kaçırmaktır. O halde rızkın azalması ikindiden sonra uyumaya değil, iş zamanı çalışmamaya aylak aylak dolaşmaya bağlıdır.”¹⁸

*“ ‘Falan türbeye bir koç adadım’ diye söylenip gezenler ne yapmak istediklerini anlamalıdır. Bu sözden maksatları ‘adağımı falan türbe civarında Allah için keseceğim’ midir? Yoksa ‘o türbede yatana adadım’ mı demek istemektedirler? İkincisi ise şirk koşmadır, terk edilmesi lazımdır. Birincisi ise; cahilleri yanıltmamak için ve yer kaydı da adakta önemli olmadığından dolayı türbe çevresinde değil de istediği başka bir yerde kesmelidir.”¹⁹

Verilen örneklerde ortaya çıkış noktası değişse de, hem çıkış hem de uygulanış yönüyle bir art niyet söz konusu değildir. Tevhit inancına aykırı düşmeyen bu uygulamaları bid’at ve hurafe olarak değerlendirmek bize fayda sağlamayacak bir çabadır. Bunun yerine topluma fayda sağlayacak kadim alışkanlıkların üzerindeki tortuyu kaldırıp doğru şekliyle topluma yeniden kazandırmaya çalışmak kültürel kimliğimize katkı sağlayacaktır.

---

¹⁷ İsmail Lütfü Çakan, Age., s. 54

¹⁸ İsmail Lütfü Çakan, Age., s. 57

¹⁹ İsmail Lütfü Çakan, Age., s. 62

II. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

II.I. GELENEK NEDİR?

Gelenek kavramı başta sosyal bilimler olmak üzere birçok bilim dalının araştırma konusu olmuştur. Geniş kapsamlı bir anlama sahip olan bu kavrama her bilim dalı kendi bilgi ve ilgi çerçevesince tanım yapmıştır. Bugün geldiğimiz noktada, karşımıza birçok gelenek tanımı çıkmaktadır. Bu tanım kargaşasından dolayıdır ki gelenek, tam olarak anlaşılmamış hatta toptan reddetme yoluna gidilmiştir. Peki, aslında gelenek nedir? Gelenek deyince ne anlamamız gerekir? Geleneği reddedenler neyi reddetmiştir? Bu sorulara cevap bulmak için bu çalışmamızda gelenek adına yapılan tanımları ve yorumları değerlendirmeye çalışacağız.

Gelenek, toplumun bir sosyal miras olarak önceki kuşaklardan devralıp yaşadığı tüm dini, sosyal ve kültürel değer, norm, inanç, ilke ve kuralları ifade eder. Bu çerçevede aralarında kısmi farklar bulunsa da bu kavram; örf, adet, teamül, anane, görenek ve töre kavramlarını da içeren genel bir kavramdır.²⁰

Gelenek sözcüğünün Latince karşılığı olan “tradition” dağıtmak, yaymak, zaman içinde elden ele geçirmek anlamlarına gelen “tradere” sözcüğünden gelmektedir.²¹ Tradition veya “an’ane” terimi ise toplum kültürünün geçmiş kuşaklardan devraldığı, toplumda değerler ve kurumların en ağır değişen, toplumun eski devirlerini yenilerine bağlayan ve üyeleri arasında sağlam bir bağ oluşturan alışkanlıklar olarak, “sosyal ve kültürel miras”ı ifade eder.²²

Bu tanımlardan da anlaşıldığı üzere gelenek, toplumda var olmuş ve var olan bütün kültürel mirası ifade eden geniş bir kavramdır. “Gelenek, toplumun bir sosyal miras olarak önceki kuşaklardan devralıp yaşadığı tüm dini, sosyal ve kültürel değer, norm, inanç, ilke ve kuralları ifade eder. Bu çerçevede aralarında kısmi farklar bulunsa

---

²⁰ Ali Coşkun, *Age.*, s. 47-48

²¹ Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: MEB Talim ve Terbiye Dairesi Yay., 1969, s. 115

²² Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yay., 9. bs., 2010, s. 28

da bu kavram; örf, adet, teamül, anane, görenek ve töre kavramlarını da içeren genel bir kavramdır.”²³

Bir topluma kimlik kazandıran ve onu diğer milletlerden ayıran en önemli unsur kültürdür. Kültür ise geleneklerden oluşmaktadır. Bir toplumun geçmişinde mutlu ve ıstıraplı yaşayışları, o toplumun hayatında büyük etkiler bırakır. Bu etkiler, zamanla toplumda gelenek haline gelir. Gelenekler bir toplumda çok kadim bir tarihe sahiptirler bu yüzden de değişmeleri zordur.²⁴

Gelenek bir tecrübe birikimidir. Toplumda o an var olan herhangi bir sosyal davranışın toplum tarafından kabul görüp uygulanıyor oluşu onu gelenek yapmaz. Onu gelenek yapan şey nesiller boyunca uygulanagelişidir. Geleneğin kurucu unsurlarından olan din de böyledir. Din, Allah’ın elçisinin buyrukları etrafında toplanan ilk nesil için henüz gelenek değildir. Dinin ilk muhataplarının kendilerinden sonra gelen nesillere, onlarından da kendilerinden sonrakilere aktardıkları bilgi birikimi ve davranışlar bir silsile halinde geleneği oluşturur. Bu silsiledeki kopukluk geleneğin kesintiye uğraması daha doğru bir ifadeyle geleneğin oluşmaması demektir.

Gelenek ölü bir miras değildir. Hatta birçok antropolog için gelenek, geçmişin bir mirası gibi değil, kendimizi ifade etmeye yarayan ve yaşayan bir uygulama gibi algılanmalıdır.²⁵ Bu haliyle gelenek yaşayan bir unsurdur. Onu ‘gelenek’ yapan şey ise bugün yaşadığı gibi dün de yaşanmış olması, kadim bir geçmişe sahip olmasıdır.

Geleneğe başkaldırı ilk batıda başlamış ve diğer toplumlar da bunu örnek almıştır. Gelenek Modernizmin karşısında yetersiz bulunmuştur. Bu başkaldırı altında yatan en temel sebep, modernizmin vaat ettiği özgürlük için geleneğin sınırlayıcı ve kuşatıcı olmasıdır. Diğer önemli bir sebep ise Modernizmin pozitivist düşünce yapısıdır. Bu düşünce yapısıyla gelenek ve ona dair her şey pozitivism süzgecinden geçirilmiştir. Bu yüzden Batıda gelenek, modernin ifade ettiği yenilik karşısında menfi bir anlamı çağırıştırır. Oysaki “tradition” ile “modern” kelimeleri bugünkü anlamlarını aynı

---

²³ Ali Coşkun, *Age.*, s. 48

²⁴ Abdullah Dikici, “*Geleneklerin Toplumdaki Yeri ve Önemi*” F.Ü.S.B. Der., Elazığ-2001, C. 11 S. 2, s. 251,

²⁵ Nicolas Journet, *Evenselden Özele Kültür*, Çev. Yümni Sezen, İstanbul: İz Yay., 2009, s. 224-225

dönemde kazanmıştır. Türkçede ise ‘gelenek’ anane ve örfe göre yeni bir kelimedir.²⁶ Kelime ismini sonradan kazansa da gelenek felsefesi çok eski tarihlere dayanmaktadır. “İnsanoğlunun, gelenek-görenek dediğimiz genel kabullerini yazılı yasalara çevirme tarihinin dil ile yazıyı buluşturma tarihi kadar eski oluşu, yazıyı bulur bulmaz, ilk yaptığı işlerden birinin gelenek ve göreneklerini yazılı kanunlar haline getirmiş olması, oldukça düşündürücüdür.”²⁷

Modernizimle birlikte tartışmaya açılan gelenek, modern olmanın önünde bir engel gibi görülmektedir. Buna karşılık modernlik ise geleneğin bittiği noktada başlayan ve geçmişten kesin bir kopuşu ifade eden bir süreç olarak değerlendirilir. Modernlik gelenekten bağımsız değildir, geleneğin başkalaşmış halidir.²⁸ Çünkü geleneğin kendisi de modern bir kavramdır. Modernizim gelenek üzerinden kendini inşa etmeye çalışmış ve kendisini ‘geleneksiz olmayan’ şeklinde tanımlamıştır. Buna karşılık da geçmiş bugünde yaşatmaya çalışan bir anlayış oluşmuştur.²⁹

II.I.I. Geleneğin İşlevselliği

Bütün toplumsal düzenler yapılagelen alışkanlıklar üzerine kuruludur. Bu alışkanlıklar zamanla kurallaşır normlar haline gelirler. Oluşan bu sistem kendi yaptırımını da oluşturur ve nesiller boyunca aktarılıp devamlılığını sağlar. Sonrasında ‘gelenek’ olarak adlandırılacak olan ‘alışkanlıklar’ üzerine kurulu yapı toplum dediğimiz olguyu oluşturur. Buradan hareketle gelenekler toplumun hem kurucu hem de devam ettirici bir işleve sahiptir. Toplumlarda var olan bu ortak fikir ve eylem kümesi insanları bir arada tutan en temel unsur olmuştur. Öyle ki “En radikal devrimleri gerçekleştiren komünist toplumlarda bile geleneğin bütünüyle bir kenara atıl[a]madığı görülür.”³⁰

Geleneğin kuru bir bilgi birikimi aktarımı olmadığına daha önce de değinmiştik. Zira böyle olsaydı gelenekleri sadece kitaplardan öğrenirdik. Hâlbuki gelenekler

²⁶ Hümeýra Hancıođlu, “Gelenek Üzerine”, TDE Der., Ocak-2016, C. 2, S.1, s. 186

²⁷ Günay Karaağaç, “Türkçenin “Gelenek, Görenek ve Yasa” İle İlgili Sözleri”, Türklük Bilimi Araştırmaları Der., 2006, S. 19, s. 307-308

²⁸ Besim F. Dellaloğlu, “Gelenek Meselesi” Sosyoloji Der., 2011, C.3, S.22, s. 43-44

²⁹ Sıtkı Karadeniz, “Geçmişle Gelecek Arasında Gelenek” Milet ve Nihal Der., Ağustos-2007, C. 4, S. 2, s. 31

³⁰ Ulaş Bingöl, “Postmodernizm ve Gelenek”, Hikmet-Akademik Edebiyat Der., Gelenek ve Postmodernizm ÖS., 2017, Yıl 3, S. 7, s. 22

toplumda hala yaşayan, kültürel mirasın kurumsallaşmış halleridir. Dolayısıyla toplumda bir işleve sahiptir. Bu işlevin türü her ne kadar tartışmalı olsa da neticede onun bir ihtiyaca binaen ortaya çıkmış olması yadsınamaz bir gerçektir. Ortaya çıktığı zaman ve mekândaki ihtiyacın bugün ortadan kalktığı halde kültürel miras olarak varlığını sürdürüyor olması da işlevinin devam ettiğine işarettir. Bu anlamda gelenekler aile büyüklerine benzer. Gençliklerine nazaran olayların dışında tutulsalar da aile üzerinde hep bir denetim mekanizmasına ve yaptırım gücüne sahiptirler.

Gelenekler de toplumda kural koyucu ve bu kendi koymuş olduğu kuralları devam ettirip sürekliliğini sağlayıcı bir işleve sahiptir. Toplum, bu yerleşmiş yaptırıma karşı koyamaz ve ona uygun hareket etmeyi kendi menfaatine uygun görür. Geleneğin oluşturduğu bu davranış kalıplarının dışına çıkmak ise ferdin aleyhinedir. Hz. Peygamberin uygulaması da böyle olmuştur. O bir geleneğin içinde neşet etmiş ve bu kalıplaşmış yapının içinde devrim niteliğinde bir din tebliğ etse de, muhatap aldığı kitlenin geleneklerini -İslam'a aykırı olmadığı müddetçe- dikkate almıştır. Onları tamamen yok saymamış, yıkıcı değil yapıcı bir tutum sergilemiştir. Bu tutumu kendisinden sonra gelen ashap ve tabiin de devam ettirmiştir. Karşılaştıkları, fethettikleri topraklar üzerinde yaşayan geleneklerin İslam'a uygun ve toplum menfaatine olanlarını yaşatmaya devam etmişlerdir. "Mesela İranlıların veya Bizanslıların hukuki uygulamalarının bir kısmı İslam'ın emirleri ile ters düşmeyip, teamül ve maslahata uygun olduğu için benimsenmiştir."³¹ Dolayısıyla Hz. Peygamberin ve sonrakilerin uygulamalarından da anlaşılacağı üzere geleneğin maksat onun işlevselliğidir. Kur'an-ı Kerim'in vahiyde kullandığı üslubun nazil olduğu yörede kullanılan dil, mecaz ve terimlerle paralel olması da buna örnektir. Aynı uygulamayı Hz. Peygamber tebliğ üslubunda kullanmış, buyrukları muhatap kitlenin hâkim olduğu geleneğe uygun ifade etmiştir. Hz. Peygamber kendisine vahyedileni insanlara tebliğ ederken muhatap olduğu toplum fertlerin bildikleri kavramları kullanmıştır. Kendi görevi de Hz. Adem'le başlayan geleneğin unutulmaya yüz tutmuş hakikatlerini insanlara hatırlatmak olunca, tebliğ vazifesini yaparken, eski kavramları, kültür birikimini ve uygulanagelen alışkanlıkları göz ardı etmesi söz konusu olmamıştır.³²

³¹ Yavuz Ünal, "Gelenek ve Sünnet İlişkisi", OMÜ İLAF Der., Ekim-1999, C.11, S.11, s. 86

³² Yavuz Ünal, Agm., s. 86

Buradan hareketle bizim de geleneği savunmaktan kastımız geleneğin işlevsel yönünün devam ettirilmesidir. Geleneğe bağlı kalmak ve ona sahip çıkmaktan kastımız körü körüne şekle bağlı kalmak değildir.

Bir şeyin gelenek haline gelmesi o şeyin toplumda bir boşluğu doldurduğunun veya bir ihtiyacı giderdiğinin göstergesidir. Ve bu ihtiyaç toplumların dönemsel olmayan ve değişmeyen temel ihtiyaçlarıdır. Bugün hala bu ihtiyaçları karşıladıkları için hayatta kalmışlardır. “Geleneksel olanın temel özelliği, Antony Giddens’in da ifade ettiği üzere rutin olmasıdır. Yalnız gelenekselin rutinliği anlamlı olan bir rutindir.”³³

Geleneklerin işlevlerinden bir tanesi de toplumda pusula görevi görmeleridir. Geçmişte yaşanmış tecrübeler bütününe ifade eden gelenekler, gelecekte karşılaşılabilecek benzer olaylara ışık tutar. Geçmişte deneyimlenmiş bir olayın gelecekteki benzer olaya cevabı yine benzer olacaktır. Bu önceden kestirilebilirlik toplumda bir güven tesis eder ve insan ilişkileri bunun üzerine inşa edilir. Toplumda nasıl karşılık bulacağı bilinmeden yapılan davranışlar, önceden ön görülemeyen cevaplar ve tecrübe edilmemiş olayların çözümündeki muğlaklık insan ilişkilerini de olumsuz etkiler. İnsan sosyal ilişkilerinde öngörülebilirlik bulunabilecek emniyeti arar. İnsan, geleceğin belirsizliğinin verdiği huzursuzluktan geçmişin ve geleneğin bilinen ve aşina olunan dünyasına sığınarak kurtulmaya çalışmaktadır.³⁴

II.I.II Düşünürlerin Geleneğe İlgili Yorumları

Geleneğin inşası ilk insanla başlayıp sekteye uğramadan günümüzü kadar devam etmiştir. Ancak kavram itibari ile gelenek çok eski bir geçmişe sahip değildir. Geleneğin tarihi, modernizm öncesine dayanmasına rağmen kavram olarak modernizmle birlikte gündeme gelmiştir. Bu tarihten itibaren gelenek kavramı üzerinde tartışmalar ve çalışmalar hız kazanmıştır. Anlam dünyası çok geniş olan bu kavramın, bize yol gösterecek düşünürlerce nasıl yorumlandığını burada aktarmak, kavramın mahiyetini anlamak açısından yerinde olacaktır.

---

³³ Ulaş Bingöl, Aqm., s. 22

³⁴ Fatih Yalçın “Postmodern Dünyada Geleneğin Yeniden İnşası Ya Da Ticari Bir Meta Olarak Keşfi ve Çağdaş Türk Romanında Gelenek Sorunu” AÜ Türkiyat Arş. Enst. Der. 2013, S. 49, s. 175

II.I.I.I. İbn Haldun:

İbn Haldun bizzat gelenek kavramını kullanmamış ancak onun yerine kullandığı ‘asabiyet’ kavramı ile gelenek çalışmalarını başlatan önemli isimlerdendir. Kendisinden sonraki araştırmacılara da bu anlamda ışık olmuştur.

İbn Haldun’un düşüncesinde “Asabiyet” çok önemli bir yere sahiptir. Mukaddime’sinde üzerinde çokça durmuş fakat bu kavrama tam bir tanım getirmemiştir. Bunun sebebi bizce kavramın çok yönlü oluşu ve birçok anlamı ihtiva edişidir. Biz burada konumuz itibariyle “Asabiyet”in gelenekle yakından ilgili olan kısmını değerlendireceğiz. Bu anlamıyla asabiyet, “sosyal grup üyelerinin ortak bir geçmişe sahip oldukları duygusunu ve bu duygunun gruba sağladığı motivasyonu ifade etmektedir.”³⁵

İbn Haldun’un asabiyet teorisinde nesep kavramı önem arz etmektedir. Onun üzerinde durduğu nesep, sadece bir kan bağından ibaret değildir. O toplumda var olan kültür birliği ve bu birlikten doğan “biz” olma inancıdır. “Dolayısıyla, bir sosyal grubun ortak bir geçmiş imajına sahip olması, aynı kan bağına sahip bir topluluk için söz konusu olabileceği gibi, farklı soylardan gelen bir topluluk için de söz konusu olabilmektedir. Kısacası sadece aynı nesepten geldiklerine inanan, diğer bir ifadeyle ortak bir geçmiş imajına sahip olan sosyal gruplarda asabiyet mevcut olabilir. Bu anlamda nesep, yani ortak bir geçmiş imajı asabiyetin çok önemli bir bileşenidir.”³⁶

İbn Haldun’un gelenek bağlamında asabiyet kavramından bahsederken burada, onunla yakın benzerlik gösteren “Kolektif Hafıza” kavramı ile ilgili Halbwachs’ın fikirlerine değinmek de yerinde olacaktır. Halbwachs’a göre, kolektif hafıza, bir toplumun ortak bir geçmişe sahip olmasıdır.³⁷ Bu ortak geçmiş o toplumda ortak bir bilinç oluşturmakta ve geçmiş ve geleceğe dair aynı bakış açısına sahip olmayı temin etmektedir. Üzerinde bilinçsizce ittifak edilen bu yapı toplumda birlik, beraberlik ve ‘biz’ olmayı sağlamaktadır. Bu yönüyle Halbwachs’ın bahsettiği kolektif hafıza İbn Haldun’un asabiyet teorisi ile yakın benzerlik göstermektedir.

---

³⁵ Bahram Hasanov, “İbn Haldun’da Asabiyet Kavramı- Maurice Halbwachs’ın ‘Kolektif Hafıza’ Kavramı İle Bir Karşılaştırma”, Elektronik Sosyal Bilimler Der., Güz-2016, C. 15, S. 59, s. 1441

³⁶ Bahram Hasanov, Agm. s. 1441

³⁷ Bahram Hasanov, Agm. s. 1439

Asabiyet, gelenek ve kolektif hafızanın benzerlikleri, onların sadece ortak bir imaja sahip olmaları değil, aynı zamanda sahip oldukları bu ortak imajın buldukları topluma bir kimlik ve güç kazandırmasıdır. Kazandırdıkları bu kimlik sayesinde, toplumlar “kendisi” olmayı başarır. Burada kastettiğimiz “kendisi” olmak, bir toplumun diğerlerinden üstün olması anlamında bir baskınlık değildir. Onu diğerlerinden ayıran özgün ve biricik yapan özellik anlamındadır.

Bu kavramlar arasında benzer diğer nokta ise genel itibariyle hepsinin şifahi bir geleneğe dayanmasıdır. Hepsinde baskın olan bu şifahi gelenek toplumda sonradan adı konulan, kanunlaşan ve yazıya dökülen çoğu realitenin temelini oluşturmuştur.

II.I.II.II. René Guenon:

Gelenek üzerine önemli çalışmalar yapan Guenon da geleneği din ile iç içe bir yapıda görür. Ona göre din geleneğin bir şeklidir ve bu yüzden geleneğe karşı olmayı dine karşı olmakla aynı görür.

İlerleme fikri insana başladığı noktadan daha öteye gitme eğilimini çağırır. Fakat burada önemli olan iki nokta var ki; birincisi gelenekten uzaklaşmanın bir ilerleme olarak görülmesi, ikincisi de her ilerlemenin en zirveye ulaştığı noktaya geri dönme zorunluluğunun kaçınılmaz olmasıdır. René Guenon bunu şu şekilde ifade eder: “Bir şeyin gelişmesi, ileri geldiği ilkeden gittikçe artan bir hızla uzaklaşmasını gerektirir. En yüksek noktadan hareket ederek mecburen en aşağıya doğru yönelir.”³⁸ Dolayısıyla ona göre gelenekten daimi bir kopuş söz konusu değildir. Bugün değilse bile yarın geleneğe geri dönüş olacaktır.

Réne Guenon bugün geleneksel düşüncenin asıl temsilcisinin Doğu olduğunu iddia eder. Ona göre Doğu Batı ayrımı yokken gelenekçi ve gelenek karşıtı ayrımı da yoktu; çünkü bütün toplumlar gelenekseldi. Onun düşüncesinde bir toplumun Doğu Batı ayrımında, bugün Batı bloğunda görülmesi gelenekten uzaklaşmada bir kademe mesabesindedir. Aynı şekilde bir toplumun Doğu bloğunda görülmesi geleneğe mesafe olarak daha yakın olması anlamındadır. Burada dikkat çekmemiz gereken bir nokta var ki, Doğu'nun tamamen geleneğe yakın olduğu iddia edilememekte, sadece

---

³⁸ René Guenon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, İstanbul: İnsan Yay. 2016, 1. Bs., s. 42

yakınlığından söz edilmektedir. Yukarıda da dediğimiz gibi zaten Doğu-Batı ayrımı yokken bütün toplumlar gelenekseldi. Dolayısıyla Doğu'nun geleneğin asıl temsilcisi olmasına vurgu yaparken, onun geleneğin ne tam içinde ne de büsbütün dışında olduğunu da söylememiz gerekir.

Guenon geleneğe geri dönüşün gerekli ve zorunlu olduğunu savunurken “geleneksel düşünce” ve “gelenekçilik” arasında keskin bir ayrıma gider. Gelenekçiliği geçmişe duyulan basit bir özlem olarak ifade eder. Hatta geleneğin hikmetinden habersiz toplumlar onun sadece işlevselliği ile ilgilenip sözde gelenekler uyduracak kadar ileri gittiklerini ifade eder. Hâlbuki gelenek bugün işimizi gören kuru bir miras değildir. Böyle düşünen toplumlar geleneğe gelenek karşıtlarından daha büyük zararlar vermiştir. Nitekim ona göre “Çağımızı belirleyen zihinsel karışıklıkta bu “gelenek” sözcüğü, hiçbir önemi olmayan basit ve bazen de yepyeni adetler gibi, çoğunlukla anlamsız şeyler için ayırım gözetmeksizin kullanılmaktadır.”³⁹ Bu uygulamaya karşı çıkan Guenon'a göre geleneksel düşünce zaman ve şartlara göre değişmeyen tek bir doğrunun farklı ifadeleridir. Ona göre: “Gerçek geleneksel düşünce hangi biçime bürünürse bürünsün, aslında her yerde ve her zaman aynıdır; şu veya bu zihinsel koşullara, şu veya bu zaman ve yer durumlarına özellikle uyarlanmış değişik biçimler, tek ve aynı gerçeğin ifadeleridir.”⁴⁰

II.I.II.III. Hans George Gademer:

Gademer geleneğin tahrif olan anlamını yeniden inşa etmek isteyen önemli bir isimdir. Ona göre modern zamanlarda gelenek kavramına büyük şüphe ile bakıldı ve gelenek yozlaşmış, geri kalmış, modern olanın karşıtı olan bir yapı olarak görüldü. Bu anlamda Gademer'e göre gelenek haksızlığa uğramıştır. Hâlbuki toplum var olduğundan beri gelenek de var olmuştur. Çünkü gelenek toplum olmanın ve birlikte yaşamanın zorunlu bir sonucudur. Aynı toplumda yaşayan insanların aynı olaylara aynı tepkileri vermeleri, aynı yiyecekleri yiyip aynı yiyecekleri yememeleri hatta korkuları ve sevinçleri bile aynıdır. Toplumda bu ortak bilinci oluşturan gelenekler toplumların karakteridir.

---

³⁹ Réne Guenon, Age., s. 70

⁴⁰ Réne Guenon, Age., s. 72

Toplumlar yeni şeyler üretirken sadece kendi dönemleri için üretmezler. Toplumlar kendi çocuklarına daha iyi bir dünya, daha iyi bir toplum bırakma arzusundadır. Bu yüzden biz nasıl ki gelecek nesillerimizi düşünerek bir şeyler üretip onlara miras bırakıyorsak, geçmiş nesiller de bizleri düşünerek bizlere miras bırakmışlardır. Bize bırakılan bu kültürel miras günümüz şartlarına uymayan hatta abes kaçan bir miras da olabilir. Biz nasıl ki bir asır sonraki toplum yapısının nasıl olacağını yüzde yüz öngöremiyorsak, onların da öngöremediği noktalar olabilir. Fakat bu onların ya da bizim gelecek nesilleri düşünme çabamızı ortadan kaldırmaz. Ya da gelecekte toplum şartlarını öngöremediğimiz için ürettiğimiz yanlış addedilecek bir miras için bugün biz kötü niyetli olmakla yaftalanamayız. Çünkü “Bizler doğrudan atalarımızı omuzları üzerinde dururuz, onlarsız araştırılacak konular seçmeye başlayamazdık ya da sorunları araştırma arzusunu bile içimizde hissetmezdik. Onların geliştirdiği ve aktardığı duyarlık mirasımızdan yeni şeyleri ortaya çıkarmamıza, zamanımızı değerlendirmemize ve gelecek için tasarım yapmamıza imkân verir.”⁴¹

Gadamer’e göre gelenek sadece geçmiş araştırmacıları için bir materyal değildir. Dolayısıyla gelenek geçmişte yaşanmış bitmiş, bugüne sadece adı ulaşmış bir şey değildir. Gelenek, geçmişten bize aktarılan ancak bugün hala yaşayan şeydir. “Böylesi bir klasik model bizden kronolojik açıdan geçmişteki bir uzaklıkta değildir ki biz onu yapay olarak tekrar ortaya çıkaralım. Aksine ilham ettiği ve yargıladığı hayatımız içinde o yaşamakta ve faaliyet göstermektedir. O zaman içinde tarihin zamansız boyutudur.”⁴² Eğer böyle olmasaydı ona zaten gelenek diyemezdik. Çünkü o, neşet ettiği toplumda gerekli görülmüş ve sonraki nesiller için de gerekli olacağına inanılmış olduğu için günümüze aktarılıp gelenek adını almıştır. Bu yüzden geleneği araştırırken, tozlu kitaplara bakmak yerine topluma bakmalıyız.

II.I.II.IV. Martin Lings

Martin Lings “Antik İnançlar ve Modern Hurafeler” adlı eserinde toplumda var olan din dâhil bütün yapıların ne kadar ‘modernitenin ruhuyla uyum arz ettiği’ üzerinde

---

⁴¹ G.F. Mclean, “Yaşayan Düşünce Olarak Gelenek: Hans Georg Gadamer” Çev. Dr. Hafsa Fidan, Bilimname Der., 2004 /3, S. 6, s. 29

⁴² G.F. Mclean, Agm., s. 31

kafa yormaya verilen önemi eleştirmektedir.⁴³ Hâlbuki modernizm referans noktası seçilebilecek kadar tutarlı ve tarafsız bir düşünce şekli değildir. Ve üstelik modernizimin kendisi, karşısında konumlandırılan bütün yapılardan sonra ortaya çıkmıştır. Onu kriter kabul edenler erken hareket etmiştir.

Oysa modernizimden önce gelenek, yani kadim olan insanların referans noktasıydı. “Geçmişte, zamanımızın hayli öncesinde kuşların uçuşunu taklit ederek bedeni havaya kaldırmanın bir vasıtasını icat etmeye dair münferit teşebbüs misalleri var olmuştur. Fakat bildiğimiz kadarıyla ancak günümüzde gerçek bir başarı elde edilmiş ve bugün böylesi kahramanlıklara yönelik genel bir ilgi ortaya çıkmıştır. ‘Uzayın fethi’ ile muhtemel ‘Marsa yolculuklar’ için devasa ve umumi iştiyak, Everest’e çıkış ve diğer tırmanma başarılarından bir bütün olarak ayrı tutulamaz.”⁴⁴ Kısacası diyebiliriz ki, bugün geleneğin üzerine inşa edilmiştir.

Modernizm geçmişi çoğu noktada hatalı bir birikim olarak görür. Bu bakış açısını eleştiren Martin Lings’in iddiasına göre Ortaçağ’daki atalarımız, bizden daha az ruhani ya da daha az akıllı değildir.⁴⁵

Lings, geçmişin kaybettiği itibarı yeniden kazandırma gayretiyle, dinlerin ilk dönemlerine verdiği önemden bahseder. Bunun için İslamiyet, Hıristiyanlık, Budizm gibi dinlerden örnekler verir. İslamiyet’in ilk dönemine verdiği öneme ithafen Hz. Peygamber’in şu sözünü nakleder. “Ümmetin en hayırlısı benim asrımdaydı; sonra onların peşinden gelenler, daha sonra onların peşinden gelenlerdir.”⁴⁶ İlk döneme verilen önem Hıristiyanlık için de aynıdır. Çünkü “Hıristiyanlar daima ilk kilise babalarına ve bunların ötesinde bilhassa havarilere hususi bir hürmetle dönüp bakmışlardır.”⁴⁷

Martin Lings’in geçmişe ve dolayısıyla geleneğe verdiği önem bu iki unsurun ruh ile bağlantılı olduğu ile açıklanabilir. Bugün bundan yoksun olan bu bağlantıdan hareketle, geçmiş insanın sürebileceği en yüksek hayat türü olarak görür. “Bu hayatın

---

⁴³ Martin Lings, *Antik İnançlar ve Modern Hurafeler*, İstanbul: İnsan Yay., 2016, s. 11

⁴⁴ Martin Lings, *Age.*, s. 41

⁴⁵ Martin Lings, *Age.*, s. 14

⁴⁶ Martin Lings, *Age.*, s. 33

⁴⁷ Martin Lings, *Age.*, s. 32

temel özelliği, kişinin düşüncelerini entelektüel sezginin kanatları üzerinde ona doğru yükselme iştiafında Ruh'a sabitlemesidir."⁴⁸

Lings, geleneğin öneminden bahsederken bugün de hala yaygın olan tıbbi uygulamaları örnek verir. Ona göre dünyaya yayılmış ve bugünkü modern tıpla arasında bir köprü bulunmasa da bu kadim uygulamaları kabul etmemek ve inanmamak safdilliktir.⁴⁹ Buna karşılık bugün gelinen noktada adı geçen bu Doğu ilimleri, Batılı doktorlarca kısmen de olsa benimsenmiştir. Bununla birlikte bu kadim ilimlerin modern tıp dünyasında kabul gördüğü şüphelidir. Çünkü bunlar deneylerin, modern bilimin asla izah edemeyeceği şeylerdir.⁵⁰

Lings'e göre modern bilim bu kadim teknikleri büsbütün kabul edemediği gibi tamamen ret de edememiştir. Bu yüzden var olan birikimi bugüne uyarlamışlardır. Örneğin "Akupunktur uygulayan Batılı doktorlardan bazıları, aslında onun deneylerden kaynaklanmış olması gerektiğini öne sürerek akupunkturu modern tıpla aynı çizgiye çekmeye çabalamaktadırlar."⁵¹

Lings gelenek kapsamında hurafelere de değinir. Ona göre "Hurafe, geçmişten 'arta kalan' ve anlaşılmaksızın hüküm sürmeye devam eden bir şeydir."⁵² Verdiği bu tanımda Lings, iki noktaya dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi hurafelerin geçmişin, yani geleneğin bir süreği oluşu, diğeri de anlamlandırılmayacak bir güçle varlığını devam ettirebilmesidir. Lings'e göre hurafeler arka planında hakikatleri taşıyan unsurlardır. Bu yüzden onlara arka planında taşıdıkları hakikatler zaviyesinden bakmak gerekmektedir. Çünkü "Mecazın gayesi, batılı değil hakkı nakletmektir."⁵³

II.I.II.V. Seyyid Hüseyin Nasr:

Seyyid Hüseyin Nasr geleneksel ekolün önemli isimlerindedir. Onun gelenek anlayışı geniş kapsamlıdır. O geleneği ilahi kaynaklara dayandırır. Onun için gelenek ilahi kökenli yapının toplumsal hayatın çeşitli alanlarına sirayet etmesiyle oluşmuştur.

---

⁴⁸ Martin Lings, Age., s. 44

⁴⁹ Martin Lings, Age., s. 47

⁵⁰ Martin Lings, Age., s. 47

⁵¹ Martin Lings, Age., s. 47

⁵² Martin Lings, Age., s. 42

⁵³ Martin Lings, Age., s. 16

Bu düşüncesi onun muhafazakâr bir toplumda yetişmesi ve bir din düşünürü olmasından ileri gelebilir. Bu tez bizce de geçerli bir tezdır, çünkü ilahi prensiplerden yoksun toplumlar da ‘İlahi’ olanın yerine koydukları ve inandıkları varlık ve düşünce ekseninde bir gelenek oluştururlar. Dolayısıyla toplumda en güçlü yapı- ki bizce bu ilahi olsun ya da olmasın dindir-ne ise gelenek onun temelleri üzerine şekillenir. Bu sebeple Nasr geleneği şöyle tanımlar: “Gelenek insanlığa vahyedilen veya açıklanan ilahi kaynaklı hakikatler ve prensipler; doğrusu peygamberler, elçiler ve avatarlar, Logos ve diğer iletken failler olarak düşünülen farklı şahsiyetler tarafından ortaya konan külli kozmik sektör; hukuk, sosyal yapılanma, sanat, sembolizm bilimler dâhil, farklı alanlara bu prensiplerin uygulanışı ve elbette Kutsal Bilgi ve ona ulaşmayı da muhtevi olan yol anlamına gelmektedir.”⁵⁴

Nasr’ın gelenek anlayışı din ve onun üzerine kurulu biz sistemdir. Geleneksel Ekol mensuplarına göre de gelenek din eksenli bir yapıyı ifade eder. Bu sebeple onlara göre gelenek medeniyetin en asli unsurudur.⁵⁵ Buradan hareketle, medeniyetin ve geleneğin temelini oluşturan dinin, zamanla hayatın her alanına nüfuz etmesiyle vahyin müesseseseleşmesi de diyebiliriz gelenek için. Bu müesseseseleşme “vahyî prensiplerin geleneksel toplumlarda hukuk, bilgi, sanat, sosyal yapılanma, müesseseler ve yaşayış olarak temessülü” şeklindedir.⁵⁶

İslam söz konusu olduğunda gelenek sadece bir din olarak İslam’ı değil, kelimadan tasavvufa bütün İslami disiplinleri, musikiden mimariye bütün İslam Sanatlarını, vakıftan kervansaraylara bütün İslami müesseseleri, Bayram kutlamalarından selamlamaya bütün adetleri ve Müslümanın günlük yaşayış tarzını da muhtevi yaşam ve düşünce tarzını ifade etmektedir. Bu anlamıyla gelenek fikri gelişigüzel ve icat edilmiş bir şey değildir.”⁵⁷

Nasr’ın tespitine göre modern zamanlar öncesinde tam olarak geleneğe tekabül eden bir deyim kullanılmış değildir.⁵⁸ O, geleneği yaşayan bir varlık gibi görür. Ona göre gelenek iz bırakır ancak geleneğin kendisini bu ize indirgemeyi uygun görmez.

⁵⁴ Adnan Aslan, “*Gelenek Felsefesi*” Eski Yeni Der., Ankara-2010, C. 16, S. 16, s. 6

⁵⁵ Adnan Aslan, Agm., s. 6.

⁵⁶ Adnan Aslan, Agm., s. 6

⁵⁷ Adnan Aslan, Agm. s. 6

⁵⁸ Seyyid Hüseyin Nasr, *Bilgi ve Kutsal*, Çev. Yusuf Yazar, İstanbul : İz Yayıncılık, 1999, s. 76

Çünkü o sadece kâğıt üzerinde kalmayan, insanların ruhunda iz bırakmış gerçeklerdir.⁵⁹ Nasr'ın kastettiği bu gerçeklik, Kutsal'ı ve ona dair olanları ifade eder.

S. Hüseyin Nasr, geleneksel İslam'ın ne dolduğunu açıklama ihtiyacına bir cevap olarak kaleme aldığı 'Modern Dünyada Geleneksel İslam' kitabında da 'gelenek' kavramını izah etmiştir. Ona göre gelenekselciler bu kavramı vahiy yoluyla insana bildirilen kutsal ve onun tarih boyunca süregelen açılımı anlamında kullanmaktadır.⁶⁰ Geleneksel ekol temsilcisi olarak Nasr geleneği, kökleri vahiyde bulunan, dalları ve gövdesi asırlar boyunca gelişmiş bir ağaca benzetir.⁶¹

Nasr geleneği üç kelime ile özetler ki bunlar: ed-din, es-sünnet ve es-silsile'dir. Buna göre; ed-din, dini ve onun bütün unsurlarını kapsayan, es-sünnet, ilahi modellere dayanan alışkanlıklar ve gelenekselleşmiş unsurlar, es-silsile ise bu geleneksel dünyayı Asl'a bağlayan zincirdir.⁶²

Nasr'a göre gelenekselciler, gelenek ile modernizmin birbirine tam zıt iki unsur olduğunda ısrar etmektedirler. Bunun sebebi ise modernistlerin, hakikatin yerine yapay bir hakikat koymalarıdır. Hâlbuki geleneksel düşünürlere göre, modernistler 'gelenek' gibi bir kelime olmaksızın varlığı anlamlandırmazlar.⁶³

Buraya kadar gelenek kavramı ile ilgili fikirlerini kronolojik sırayla aktardığımız isimlerden sonra günümüze en yakın ve bizce gelenekle ilgili derli toplu çalışmaları olan iki ismi aktaracağız.

II.II.VI. Talip Türcan:

Talip Türcan, geleneği kavramsal çerçevede ele alabilmemiz için onun hangi unsurlardan oluştuğunu ele almamız gerektiğini ifade eder. Türcan'a göre gelenek

---

⁵⁹ Seyyid Hüseyin Nasr, *Bilgi ve Kutsal*, s. 78

⁶⁰ Seyyid Hüseyin Nasr, *Modern Dünyada Geleneksel İslam*, Çev. Sara Büyükduru, İstanbul; İnsan Yay., 9. Bs., 2016, s. 16

⁶¹ Seyyid Hüseyin Nasr, *Agm.*, s. 16

⁶² Seyyid Hüseyin Nasr, *Agm.*, s. 16

⁶³ Seyyid Hüseyin Nasr, *Agm.*, s. 16

olgusunun yapısını ancak unsurlarını tespit ettiğimizde kavrayabilir ve onu bağımsız bir bütün olarak algılayabiliriz.⁶⁴

Yazar gelenek kavramını oluşturan 7 unsurdan bahseder. Bunlar: toplumsallık, uzlaşma, tekrar, kıdem(Eski Olma), aktarım(Nakil), ortak inanç ve yaptırımdır. Bunlardan kısaca bahsedecek olursak:

a.Toplumsallık:

Geleneksel formlar ancak insanlar arası ilişkilerle aktif hale gelir. Çünkü gelenek, toplumsal olanı ifade eden bir kavramdır. Onun varoluş nedeni toplumsal düzeni tesis ve temin etmektir. Toplumsal bütünlüğün olmadığı yerlerde geleneklerden söz etmek mümkün değildir. Çünkü gelenek toplumun tamamını bir arada tutan ve ona ortak bir bilinç kazandıran unsurdur. Toplumun tamamını üzerinde gayri ihtiyari ittifak etmiş ve ondan aynı şeyi anlamıştır. Bu yüzden “Bir toplumun zihinsel algısı dış dünyada bir gerçekliğe tekabül etmese bile, bu onun toplumsal gerçeklik sayılmasına engel teşkil etmez. Çünkü o toplum halinde yaşamaktan doğan bir olgudur.”⁶⁵

b.Uzlaşma:

Gelenek toplumun fertleri tarafından kabul görmüş ve uygulanmış, dahası aktarılmaya değer görülmüş değerler bütünüdür. Toplumun geneli tarafından kabul görmemiş şeyler gelenek olarak bir sonraki nesle aktarılmaya değer görülmemiştir. Geleneği kabulün ferde bakan yönü olsa da onu uygulama ve aktarma toplumsal ittifakı gerektirir. “Kültürümüzde yer alan örf ya da maruf tabirleri, mutlak olarak gelenek anlamında kullanılmakla birlikte, semantik bakımdan gelenekleşme sürecinde ilk aşama olarak ortaya çıkan uzlaşma unsurunu vurgular. Bu açıdan tanımlandığında örf ya da maruf, genel olarak herkesçe bilinen/yaygın ve toplumun ortak bilincinde uygun bulunmuş, onaylanmış bir davranış biçimi demektir.”⁶⁶

---

⁶⁴ Talip Türcan, “*Geleneğin Genel Teorisi Üzerine*”, SDÜ. İLAF. Der., 2004/2, S. 13 s.4

⁶⁵ Talip Türcan, Agm., s. 4

⁶⁶ Talip Türcan, Agm., s. 5

c. Tekrar:

Gelenekte tekrar unsuru geleneğin yaşatılması ve unutulmaması için önemli bir unsurdur. Tekrar edilmeyen gelenek toplumda yer edinememiş, toplumun fertlerinin ihtiyacını karşılayamamış demektir. Bu anlamda gelenek kelimesi yerine zaman zaman ‘adet’ kelimesi de kullanılmıştır. “Adet kelimesi geleneğin tekrara dayalı mahiyetin öne çıkarmaktadır. Çünkü adet tekrar tekrar yapılan davranış demektir.”⁶⁷

d. Kıdem(Eski Olma):

Toplumda herhangi bir sebeple ortaya çıkmış bir uygulama ya da anlayış gelenek olma iddiasıyla ortaya çıkmaz. O günkü şartlarda toplumda kabul görmüş herhangi bir uygulama zamanla üzerinde ittifak edilerek tekrar edile edile gelenek halini almıştır. Dolayısıyla gelenekleşmenin temelinde eski olması ve bir geçmişe dayanması yatar. “Ne zaman ortaya çıkıp toplumsal yaşamı yönlendirmeye başladığına tanıklık edilen söz fiil ya da telakkiler gelenek olarak nitelendirilemez.”⁶⁸

e. Aktarım(Nakil):

Gelenek olmanın en önemli unsurlarından birisinin toplumsal ittifak olduğunu söylemiştik. Ancak bununla birlikte bu unsuru tamamlayan en önemli nokta, onun sonraki nesillere aktarılmasıdır. Tarihin her hangi bir döneminde, bir toplumda, bir uygulama ya da fikrin üzerinde sadece ittifak edilmiş olması onu gelenek yapmaz. Üzerinde ittifakın sağlandığı şeyin sonraki nesillere aktaracak kadar değerli ve kullanışlı görülmesi ve bu yüzden aktarılıyor olması onu gelenek yapar. Bu aktarılma unsuru bize o geleneğin canlılığını ve toplumda, şuan bizce makul gelmeyen sorulara bile cevap verdiğini gösterir.

f. Ortak inanç:

Adına sonradan gelenek diyeceğimiz şeyin üzerinde toplumca ittifak edilmiş olmasının altında birçok sebep yatabilir. Bu sebep toplum düzenini sağlamak ve kargaşayı önlemek adına toplumu siyaseten yönetenlerce konulmuş ve üzerinde itaat

---

⁶⁷ Talip Türcan, Agm., s. 6

⁶⁸ Talip Türcan, Agm., s. 7

zorunluluğu koşulmuş kurallar da olabilir, din temsilcileri tarafından konulmuş ilahi veya ilahi olduğuna inanılan kurallar da. En nihayetinde hangi sebeple konulmuş olursa olsun bizim için önemli olan o şeyin toplumda var olmasına ve devamlılığına inanılmış ve kabul edilmiş olmasıdır.

g. Yaptırım:

Yaptırım, bir şeyin devamlılığını sağlama adına güvencedir. Diğer normatif yapılarda olduğu gibi gelenek de bir yaptırıma muhtaçtır. Aslında yaptırım unsuru geleneğin toplumsal bir yapı olmasıyla ilgilidir. Çünkü toplum farklı anlayış ve yapıda insanlar bütünüdür. Homojen toplumlarda bile, toplumun menfaati için konulmuş ya da kabul görmüş bir kural olsa bile, kuralların inananları olduğu gibi inanmayanları da olacaktır. Bu kuralların devamlılığını sağlamak adına yaptırım devreye girer. Geleneğin yaptırıma muhtaç olmasının bir diğer yönü ise onun çok eskiye dayanması ve çoğu zaman ortaya çıktığı toplumla sınırlı kalmamasıdır. Herhangi bir devirde bir toplumda ortaya çıkan çoğu geleneği bugün bulduğumuz şartlarda anlamak zor olabilir. Fakat bizim onu anlamıyor veya uygun bulmuyor olmamız onun doğduğu ortamda da anlaşılabilir veya gereksiz olduğu anlamına gelmez. “Geleneksel yapı yalnızca kendi oluştuğu koşulları dikkate alındığında anlamlı ve anlaşılabilir niteliktedir. Geleneksel yapının mutlak rasyonalitesi onun tüm sosyal çevreler bakımından müşterek olan biçimsel yanı ile ilgilidir. Yani geleneksel yapının bir gelenek olarak oluşumuna imkan veren temel unsurlara sahip olması onun her koşulda geçerli yegane rasyonel yanıdır.”⁶⁹ Bu yüzden onu yaşatmak ve belki onu daha iyi anlayacak nesillere aktarmak için bir yaptırıma muhtaçtır.

Türcan, unsurlarından bahsettiği gelenek kavramında genel olarak önemseydiği asıl nokta, onun toplum olmanın bir gerekliliği ve ortaya çıktığı toplum şartlarına göre değerlendirilmesinin sağlıklı olacağıdır. Geleneğin o dönem toplum şartlarına göre ortaya çıkması ve fakat bugün o şartların ortadan kalkmasıyla gerçekliğini kaybetmediğini savunur. Çünkü onu asıl gerçek kılan şey üzerinde ittifak edilmiş olmasıdır.

---

⁶⁹ Talip Türcan, Agm., s. 10

II.I.II.VII. Mustafa Armağan:

Gelenek, üzerinde birçok araştırmalar yapılan ve içeriği açısından tartışmalı olan bir kavramdır. Bu kavram üzerinde çalışanlar onu kendi bilgi birikimi ve branşları nispetinde değerlendirmiştir. Bu durum da geleneğin tanımını konusunda bir kargaşaya yol açmıştır. Bu tartışma zeminini oluşturan unsur kavramın çok geniş kapsamlı olmasındandır. Mustafa Armağan bu geniş kapsamlı kavramın üzerinde çalışmaları olan isimleri tasnif yoluna giderek onu daha anlaşılır kılmayı amaçlamıştır. Aslında kavramı tasnif ederek bir anlam şemasına oturtma çabası geleneği anti gelenekilere karşı bir savunma gerekliliğinden de ileri gelmektedir. Bizce çok değerli olan bu tasnif şoyledir:

1. Zaman üstü bir bilgelik olarak gelenek (Guenon ve takipçilerinin savundukları yaklaşım)
2. Bir kurumlaşmış otorite olarak gelenek. (Ali şeriatı ve kısmen Fazlur Rahman ekolün görüşleri)
3. Adet, örf ve görenek anlamında gelenek (sosyolojik de folklorik literatürdeki anlamı)
4. Geçmişten bir fikri araç olarak yararlanma anlamında gelenek (Sanat ve Kültür düzeyindeki anlamı ile araçsal gelenek)⁷⁰

Armağan geleneği yukarıda tasnifini verdiğimiz bütün anlamlarca değerlendirir. Ona göre gelenek soyut bir temele dayanan ideal olmakla birlikte somut bir gerçekliği de bulunan müesseselerdir. Nitekim o geleneği sadece felsefi bir düşünce olarak görmekten çok hayatta karşılığı bulunan somut yapılarda da aramakta yarar görür. “Örneğin halkımızın düşünlerini davullu zurnalı yapmasının gerekçesi sorgulanacak olursa alacağımız cevap “Babadan, atadan böyle gördük.” olacaktır. Yahut büyük şehirlerimizde balkonların pimapen ile kapatılması olgusunun, “balkon” işlevini yaşama biçimimizde(geleneğimizde) karşılığının olmaması ile açıklanması örneğini verelim. Her iki durumda da, hayatımız üzerinde aklımız ve irademizle tesir edemediğimiz bir etkinin var olduğunu görüyoruz. Bizden önce oluşmuş bir inanış veya uygulama örf, adet, görenek vs. şeklinde olsun, düşünme tarzımızda ya da davranış biçimlerimizde

---

⁷⁰ Mustafa Armağan, *Gelenek ve Modernlik Arasında*, İstanbul: Timaş Yay. 2013, 4.Bs., s. 66

olsun kendisini dışarı vurmakta ve biz bu yönlendirmenin etkisiyle hareket etmekteyiz. Onları sorgulayamayız, çünkü onları bedîhî (apaçık) olgular gibi algılarız. Bizim düşüncelerimiz ve bizim davranışlarımızdır onlar.”⁷¹

Armağan’a göre geleneğin yanlış anlaşıldığı noktalardan birisi de onun yenilik karşısında direnen bir unsur olduğudur. Hâlbuki ona göre gelenek değişime direnen bir unsur değil, tam aksine sürekli olarak doğrulanmak, kucaklanmak ve beslenmek isteyen bir özgürlük unsurudur.⁷² Buna göre gelenek kendi içinde yeniliği de barındırır. Ancak yenilikler de geleneğe uygundur, aykırı değildir. Örneğin “Mimar Sinan'ın her eseri, geleneğin hem bir süreği, hem de onun çeşitli yönlerden bir yeniden gözden geçirilişini içermektedir. Minare sayısının birken selatin camilerde ikiye, sonra Süleymaniye ve Selimiye'de dörde ve Nihayet Sultanahmet Camii'nde altıya çıkması da gösteriyor ki, gelenek dediğimiz şey statik, sabit ve âtul bir “gövde” değildi. O kendi içinde yenilenmeyi sürdürüyor, daima yeni formlar yaratabiliyordu.”⁷³ Fakat burada onun kastettiği yenilik modernlikteki yıkıcı yenilik değildir. Uzun soluklu ve tek kişinin devrimi değil, toplum tarafından kabul görmüş bir yeniliktir. Dolayısıyla gelenek bir ideoloji değildir. Çünkü ideolojiler gelenek kadar güçlü değildir. Bir toplumda gelenekler genel kabul görürken ideolojiler hiçbir zaman toplumun tamamı tarafından kabul görmemiştir.

Armağan’a göre sanılanın aksine toplumlar geleneklerin üzerine inşa edilir, gelenekler toplumların üzerine değil. Dolayısıyla İbn Haldun’un daha önce belirttiğimiz asabiyet teorisine göre de gelenekler toplumlardan daha eski bir tarihe sahiptir. Gelenekleri olmayan bir toplumdan söz etmek bu yüzden mümkün değildir.

II.I.III. Gelenek ve Görenek

Gelenek kavramının daha iyi anlaşılmasını sağlamak için gelenek ve görenek arasındaki ayrımı yapmamamız gerekmektedir. Zira çoğu görenek, gelenek olarak algılandığından ortaya bir kavram kargaşası çıkmaktadır. Peki, görenek nedir?

---

⁷¹ Mustafa Armağan, Age., s. 73

⁷² Mustafa Armağan, Age., s. 76

⁷³ Mustafa Armağan, Age., s. 78

Gelenek kendini yeniliklere kapatmış statik bir yapı değildir. Geçmişten getirdiği kuralları bugüne taşıyan ve değişen durum ve şartlara göre kuralları bugüne uyarlayabilme özelliğine sahiptir. İşte geleneğin değişime açık olduğu ve süreklilik kazanan bu aktif kısmı görenekleri oluşturur.⁷⁴

Geleneğin şartlara uyum sağlayan bu görenek kısmı 'moda'yı içermektedir. Çünkü modanın temel özelliği yeni olmasıdır. Geleneklerin gölgesinde ortaya çıkan bu modayı ifade eden yeni uygulama süreklilik kazandığında görenek halini alır. Ancak belirttiğimiz üzere bu oluşum sürecinde görenek, gelenekten bağımsız değildir.⁷⁵

II.II. HURAFE NEDİR?

Sözlükte "bunamak" anlamına gelen hafe kökünden türemiş bir isim olan hurafe kelimesi "akla ve gerçeğe aykırı düşen aldatıcı söz" demektir. Masal, efsane ve genel olarak gerçek dışı olduğu kabul edildiği halde hoşla giden nakil ve rivayetlere de hurafe denilmiştir.⁷⁶

Hurafe ile ilgili Kuran ve sünnette bir netlik mevcut değildir. Kelime olarak 'hurafe' Kuran'da yer almamaktadır. Ancak ona yakın anlamda olduğu iddia edilen 'esâtir' kelimesi Kur'an'da dokuz yerde geçmektedir.⁷⁷ Bu kelime anlam itibarıyla eskilerin masalları, uydurulmuş sözler demektir. Yine Müşrikler Hz. Peygamberin tebliğini, uydurma söz anlamında bu kelime ile ifade etmişlerdir. Hadislerde ise hurafe kelimesi, bir rivayette sözüne güvenilmeyen bir adama verilen lakap bağlamında geçmektedir.⁷⁸

Hurafeler hemen her toplumda tartışmalı bir konu olagelmıştır. Çünkü kelime anlam itibarıyla olumsuz çağrıştırıcı niteliktedir. Fakat hurafe olarak değerlendirilen her uygulama için hassas bir eleme yapılmamış; bazen topluma zararı dokunmayan hatta faydalı olabileceğini düşündüğümüz çoğu uygulama bu kavram başlığı altında değerlendirilmiş ve olumsuz çağrışımdan nasibini almıştır. Bu toptancı bakış açısı daha

⁷⁴ Ayşe Şallı, "Modernlik, Gelenek Ve Din İlişkisi: Bir Modernleşme Kuramı Eleştirisi" KİİFAD, C. 2, S.4, s.70

⁷⁵ Ayşe Şallı, Agm., s.70

⁷⁶ Ali Murat Yel, "Hurafe", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, C.18, s. 381

⁷⁷ Yusuf Şevki Yavuz, "Hurafe", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, C.18, s. 382

⁷⁸ Nurettin Turgay, "Kur'an Çerçevesinde Hurafeler Ve Korunma Yolları" Dicle Üniversitesi İLAF Der., Diyarbakır-2006, C. 8, S. 1, s.23-24

çok modernizm ile başlamıştır. Modernizmle birlikte pozitivist bakış açısı akılla izah edemediği metafizik alanı hurafe olarak nitelendirmiştir. Buna göre başta din olmak üzere insan aklıyla izah edilemeyen her alan devre dışı bırakılmıştır. Hâlbuki bugün yapılan çalışmalarda insan akli ve duyu organlarının hâkim olamadığı birçok alan mevcuttur. Bunlara hurafe gözüyle bakmak insanı ve hayatı mekanik bir cihaza dönüştürmekten başka bir şey değildir. Bu dönem sonrası yapılan çalışmalarda da hurafe kategorisinde değerlendirilen uygulamaların temelini araştırmaktansa hurafenin kelime anlamı ve onun zararları üzerinde durulmuştur. Bu sebeptendir ki hurafeleri konu edinen makaleler onları eleştirmek için hep uç örnekler verir.

Bu akım İslam dünyasını da etkilemiş ve bir kısım Müslümanlar Avrupa medeniyetini yakalamak için, bir kısmı da ‘asr-ı saadete’ yeniden dönmek için hurafe ilan edilen gelenekle mücadele etmiştir. “Mesela, bir kısım Türk aydını, tıpkı Batı’da ve Vehhabilikte olduğu gibi, geleneğe tamamen sırt çevirdi. Bu anlayış çerçevesinde, bazı ulema ve dindar aydının katılımı ile, tarih, hadis, siyer, ilmihal, teracim ve ahval ve menakıb kitaplarında önemli yer tutan mucize, keramet türünden rivayetler mevzu hadis, uydurma haber, israiliyat, hurafe, batıl inanç vb. seviyesine indirilerek geriye çekilmiş; toplum vicdanında itibar kaybına uğratılmış, toplumsal hafızadan silinmek istenmiştir.”⁷⁹ Geleneğe karşı takınılan bu olumsuz tutum 19. Yy.’da Vehhabilik/Selefilik şeklinde tezahür etmiştir. Buna göre İslam medeniyetini oluşturan her unsura hurafe ve bidat nazarıyla bakılmıştır.

Hurafe kelime itibariyle olumsuz çağrıştıran bir ifadedir. Fakat hurafe kategorisinde değerlendirilen her unsur olumsuz ya da kötü demek değildir. Kültür birikimimizin bir kısmına toptan hurafe diyerek işin içinden çıkmak bize faydadan çok zarar getirmektedir. Hurafe konusundaki bu toptancı bakış açısı bizi toplumun değerlerini de hor göremeye itmektir. Bu kavram kargaşasının önüne geçmek toplum menfaatine olacaktır.

Hurafe kategorisinde sayılan bazı unsurlar tarihi hakikat ifade edebilmekte ve tarihi anlama çabamızda karanlık kalan noktalarda bize ışık tutabilmektedir. J. P.

---

⁷⁹ Seyfettin Erşahin, *Hurafe İle Mücadelenin Niceliği Ve Niteliği Üzerine*” Diyanet İlmî Der., C. 42, S. 1, 2006, s. 12

Bayard bu hususta şöyle demektedir: "Bir devrin, bir toplumun faaliyetlerini, düşünce tarzını yansıtan dünya folklorunun tetkiki, bir manada insanlığın tetkiki demektir. Bu eserler karanlık devirleri aydınlattıkları gibi bizi terbiye ederler. Çünkü bunlar, mahalli bir takım adetlerin, insani bir kısım tasavvurların hatıralarıdır. Bu sebeptendir ki menkıbeler (legendes), bir bakıma tarihten daha gerçek olup kıymetli birer belgedirler. Onlar halkın hayatını inceler ve bize, tarihi olayların kuruluşundan daha heyecan veren duyguların sıcaklığını iletirler."⁸⁰Hurafe olarak değerlendirilen menkıbe ve efsaneler Türk kültürünün kaynağı durumundadır. Bunları yok saydığımızda bugün bilim kategorisinde değerlendirilen tarih, edebiyat, sanat ve sosyoloji gibi birçok alanın dayandığı kaynağı da devre dışı bırakmış oluruz.

Hurafelerin; genellikle, sahih dini metinlerin zamanla yok olması ve geçmiş kavimlere ait batıl itikatların yeni dine taşınması ile oluştuğu kabul edilir. Ancak toplumu ilgilendiren hemen her konu ile ilgili bir hurafe bulmak mümkündür. Hurafeler sadece dini alanda sınırlı kalmayıp sosyal hayatın birçok alanında karşımıza çıkmaktadır. Çünkü insan zihni boşluk kabul etmez. Toplumda herhangi bir meselede var olan boşlukları insan kendi keşif, his veya hayalleriyle doldurma eğiliminde olmuştur. "J.J. Tolkien'in Yüzüklerin Efendisi ve J.K. Rowling'in Harry Porter gibi büyük ölçüde mitolojik unsur ve hurafe içeren romanların rekorlar kıran okunma oranları bunun kanıtıdır."⁸¹

Sosyal hayatın var olan boşluklarından türeyen ve hurafe olarak adlandırılan uygulamalara o dönem şartlarına göre bir ihtiyaca binaen doğmuş olması ihtimali ile bakılırsa ancak toptancı bakış açısından kurtuluruz. Aslında hurafeler daha çok kültürle alakalıdır. Fakat bizim kültürümüz dinle çok iç içe bir yapıda olduğu için hurafeler de dinden bağımsız olamamıştır. Dinle ilgili uygulamalarda ise bir şeyi hurafe olarak adlandırmak için öncelikle o şey Kur'an'a, Sünnet'e ve özellikle tevhide aykırı olup olmadığına bakmak bizi sonuca ulaştıracaktır.

İslamiyet doğduğu toprakları aşmış zamanla çok geniş bir alana yayılmıştır. Bu yayılma sürecinde dinin ana esasları dışındaki uygulamalarda yöresel planda değişme

---

⁸⁰ Seyfettin Erşahin, Agm., s. 10

⁸¹ Seyfettin Erşahin, Agm., s. 10

olabilmiştir. Çünkü bütün toplumlar kendi içlerinde özgün bir yapıya sahip olup dışarıdan gelen her şeyi kendi süzgeçlerinden geçirmişlerdir.

İslam dışı kültürlerde de hurafeler herhangi bir mantığa dayandırılmayan inançlar olarak görülmektedir. “Mesela Eski Roma ve Yunan kültürlerinde de, hurafe, akıldışı ve yanlış bir inanma biçimi olarak değerlendirilmiştir. Yine Yahudi ve Hıristiyanlıkta da, batıl kabul edilen bazı şeyler, hurafe olarak kabul edilmiştir.”⁸²

Hurafe bazı kesimlerce de dini tenkit etmek için suiistimal noktası olmuştur. Hurafeleri red ve eleştiri perdesi altında dine karşı bir savaş sürdürülmüştür. “Türk yenileşme sürecinde değişik saikler veya gerekçelerle hurafe, batıl inanç, İsrailiyat diyerek tasfiyeye tabi tutulan düşünce ve yaşama kalıpları üzerinde yeniden sakin kafa ile düşünmek gerekmektedir. Eğer bu yapılmazsa, Sovyetlerde olduğu üzere, dinin kendisini tasfiye etme tehlikesi ile karşı karşıya kalabiliriz.”⁸³

II.II.I. Hurafelerin Ortaya Çıkmasında Etkili Kavramlar

İnsanlığın kültür tarihini aydınlatmaya çalışan etnolojinin ilgi alanına giren başlıca konular.⁸⁴

- a) Maddi kültür ve teknoloji
- b) Ekonomi
- c) Toplumsal Örgüt
- d) Din, büyü, mitoloji
- e) Sanat, oyun ve müzik

Verilen bu maddelerin tamamını gelenek bağlamında değerlendirilirken, hurafeler “Toplumsal Örgüt” ve “Din, büyü, mitoloji” maddelerinde değerlendirilir. Burada toplumsal örgütten kasıt, “ Temelinde belirli ve karşılıklı bir takım görevlerin yattığı insancıl ilişkilerdir. Bunlar gelenek, görenek, örf, adet; sosyal alışkanlık,

---

⁸² Nurettin Turgay, Agm., s. 23

⁸³ Seyfettin Erşahin, Agm., s. 18

⁸⁴ Sedat Veyis Örnek, *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, Ankara; Bilge Su Yay., 2014., s. 16

kanunlar, aile tipleri, akrabalık grupları, yaşlılar grubu ile toplumsal sınıflar, politik, sosyal, ekonomik ve dinsel kurumlardır.”⁸⁵

Etnolojinin toplumsal örgüt kapsamında değerlendirdiği hurafeler çok eski bir tarihe sahiptir. Bu tarih bugünkü toplumların en ilkel hallerine kadar dayanabilmektedir. Bugün hurafe olarak adlandırdığımız uygulamalar, ilkel toplumların alışkanlıklarını, kurallarını, yaşayış ve inanış şekillerini oluşturmaktadır.

Bu konuda araştırmalar yapan Sedat Veyis Örnek toplumların ilkel hallerinin ortak özelliklerinden ve onları bu uygulama ve inanışlara sevk eden saiklerden bahseder. Ona göre; bir topluluğu ya da halkı ilkel olarak niteleyen başlıca özellikler şunlardır.⁸⁶

- a) Doğaya sıkı sıkıya bağlılık
- b) Doğaya egemen olmak için kullanılan araç-gereçlerin ve tekniğin ilkelliği ve yetersizliği
- c) Yazının bilinmemesi
- d) Terbiye ve eğitimde geleneğin önemli rol oynaması
- e) Politik örgütlenmenin akrabalığa dayanması
- f) Kolektif düşünce tarzı

Verilen bu ilkel toplum özelliklerine değerlendirdiğimizde teknolojik vasıtaların henüz var olmamasından dolayı, insanların hâkim güç olan doğa ile baş başa kalmaları için geliştirilen tutumları görmekteyiz. Vasıtasız doğa ile baş başa kalan insanlarda oluşan korku, ‘bükemediğin bileği öpeceksin’ fehvasınca doğaya karşı zorunlu saygıyı doğurmuştur. Ve gelişen tutum ve inançların temelinde korku ağır basmaktadır.

Bu korku ve etrafında oluşan diğer hisler de toplumlarda tabu, totem ve efsaneleri, bunlar da en nihayetinde bugünkü hurafeleri oluşturmuştur. Hurafelerin temelini oluşturan tabu, totem, büyü ve efsanelere sırasıyla değinecek olursak:

---

⁸⁵ Sedat Veyis Örnek, Agm., s. 17

⁸⁶ Sedat Veyis Örnek, Agm., s. 12

II.III.I.I. Tabu

“Gerek dinsel gerekse profan hayatta uygulanan kaçınımları anlatan ‘Tabu’ kelimesinin aslı Polinezyaca ‘Tapu’dan gelmektedir. Tapu kelimesini oluşturan *ta* ve *pu* hecelerinin Polinezya dilindeki anlamı: *Ta*=(işaretlemek, nişan koymak) ve *pu*(olağanüstü, şaşırtan, dikkati çeken) demektir. Şu halde kelime karşılığını serbest bir çeviriyle ‘olağanüstü olanı, şaşılanı bir belirtiyile, bir nişanla işaretleme’ diye verebiliriz. Tabu’nun pratikteki anlamı ise dokunulması, yenmesi, konuşulması, içine girilmesi, yani yapılması yasak olan şeydir.”⁸⁷ Polinezce kökenli olan ve “işaretlenmiş, belirlenmiş” mânasına gelen tabu kelimesi hem kutsallığı hem kirliliği ve buna bağlı olarak dokunulmazlığı anlatır. Kısaca “dokunulmaması, söylenmemesi, yenmemesi ve yapılmaması gereken şey” demektir.⁸⁸

Yasak olan üzerinde toplumsal kabulü ifade eden tabu, kendi bünyesinde bir yaptırım gücüne de sahiptir. Temelinde başlıca iki temel duygu olan korku ve saygıya⁸⁹ dayanan tabular, toplumsal istikameti ve kararlılığı belirlemede söz hakkına sahip olmuştur. Sahip olduğu bu yaptırım gücü ve söz hakkı sayesinde toplum bireylerinin ihlal etmekte çekindikleri başlıca kurallar arasında olmuştur.

Tabular sürekli olabildiği gibi belli süre içerisinde de varlığını yitirebilir. Tabuların bu zamansal farklılıkları söz konusu uygulamanın toplum için ne derece önem ifade ettiği ile ilgilidir. “Sürekli tabular daha çok krallar ve kutsal kişilerle bunların adları, yiyecekleri, bazı sırlar, adalar, ormanlar vb.’dir. Kimi şeyler ise başlangıçta tabudur, giderek tabuluğunu yitirir. Örneğin Madagaskar’a ilk getirilen atlar tabu olarak kabul edilmiş, fakat atların nasıl birer hayvan oldukları anlaşıldıktan sonra tabulukları kalkmıştır.”⁹⁰

Tabuların oluşmasında, korku ve saygının yanında pislik düşüncesi de etkili olabilmektedir. “Örneğin, Hindular ineğin kutsallığını inandıkları için, etini yemekten kaçındıkları gibi ona dokunmaya bile cesaret edemezler, öte yandan, inancı bütün bir

---

⁸⁷ Sedat Veyis Örnek, Age., s. 37

⁸⁸ Cengiz Batuk, “*Tabu*”, TDV İslam Ansk., İstanbul, 2010, C.39, s.334

⁸⁹ Sedat Veyis Örnek, Age., s. 37

⁹⁰ Sedat Veyis Örnek, Age., s. 38

Müslüman domuz yemekten kesinlikle kaçınır. Çünkü domuz Müslümanlarca pis bir hayvan olarak kabul edilmektedir.”⁹¹

II.II.I.II. Totem

“Genellikle totemizmden, bir grubun ya da bir klanın, bir hayvan, bir bitki türüne ya da bir nesneye mistik, majik ve akrabalık duyguları ile bağlanması; bu bağlanıştan doğan görevler, kaçınmalar, mitler ve törenler anlaşılmaktadır.”⁹²

Totemizmin başlıca özellikleri şöyle sıralanabilir: ⁹³

- a) Totem ile grup arasındaki duygusal akrabalık bağı, başka bir söyleyişle aynı atadan gelmiş olma inancı
- b) Totemin adını, işaretini taşıma
- c) Aynı totem çevresinde toplananların birbirleriyle evlenme yasağı(dıştan evlenme)
- d) Totem hayvanı ya da bitkisini yeme yasağı
- e) Totemin grup üyelerine yardımcı olduğu, onları çeşitli tehlikelerden koruduğu inancı

Totemizmin verilen özelliklerine baktığımızda, totemlerin ortaya çıkışında da doğanın üstünlüğüne karşı duyulan korku ve bu korkunun çağrıştırdığı korunma ve saygı hissini yattığını görmekteyiz. Bu korunma hissini sonucu olarak insanlar “İçinde majik gücün ya da cinin bulunduğu inanan taş, boynuz, pençe, post, deri, bez parçası, figür vb. gibi objelerden yarar ummak amacı ile yapılan çeşitli pratiklere başvurmuşlardır. Buna fetişizm, söz konusu objelere de fetiş denir.” ⁹⁴

---

⁹¹ Sedat Veyis Örnek, Age., s. 41

⁹² Sedat Veyis Örnek, Age., s. 41

⁹³ Sedat Veyis Örnek, Age., s. 42

⁹⁴ Sedat Veyis Örnek, Age., s. 48

II.II.I.III. Büyü

Büyü, en ilkel toplumsal adetlerden biridir. Hemen her toplumun tarihinde büyü itemine rastlanmaktadır. Çünkü her toplumun tarihi ilkel bir geçmişe dayanır ve daha önce değindiğimiz bu ilkelliğin temel özelliklerinden biri olan doğanın gücünün kabullenilmesi, büyüün ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Yani “Tabulaşan insan, hayvan ve nesnelere zararından korunmak için, alınan tedbirler insanı büyüsel pratiklere götürmüştür.”⁹⁵

Büyü, “tabiat üstü gizli güçlerle ilişki kurularak yahut kendilerinde gizli güçler bulunduğuna inanılan bazı tabii nesnelere kullanılarak zararlı, faydalı veya koruma gayeli bazı sonuçlar elde etmek için yapılan işler” şeklinde tarif edilebilir.⁹⁶

Büyü tanrısal olanla ve diğer dünya ile ilgilenmez. Büyünün ilgi alanı bu dünyadır. Örneğin; av avlama, bahçeye bakma, balık tutma, ticaret, aşk, hastalık, sağlık’ gibi...⁹⁷ Bunun dışında kalan dini konular büyü yoluyla karşılanmaz. “Büyünün çabası çocuğa, mal- mülke, iyi ürün almaya, zararlı etkileri uzaklaştırmaya, insanlara iyilik ya da kötülük etmeye, yani dünyasal şeylere yöneliktir.”⁹⁸ Büyünün kendisinin başlı başına hurafe olması gibi, bu büyüsel pratikler de hurafelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

II.II.I.IV. Efsane

Efsaneler toplumların tarihinde önemli yer edinmiş sözlü uygulamalardır. Toplumlar, olmasını istedikleri ideal düzen, kahramanlık ve korkularını sözlü bir şekilde efsanelerle dile getirmiştir. Bu anlamda “Efsanelerin çoğu ‘açıklayıcı’ karakterdedir; yani bir çeşit ‘bilim öncesi bilim’ niteliğindedir.”⁹⁹

---

⁹⁵ Sedat Veyis Örnek, Age., s. 131

⁹⁶ Hikmet Tanyu, “Büyü”, TDV İslam Ansk., İstanbul, 1992, C. 6, s. 501

⁹⁷ Sedat Veyis Örnek, Age., s. 129

⁹⁸ Sedat Veyis Örnek, Age., s. 129

⁹⁹ Sedat Veyis Örnek, Age., s. 185

Efsaneler zamanla tabulaşan ve bu özelliğiyle de toplumda yaptırım gücü olan unsurlardır. Bu sebeple “anlatıldıkları toplumlarda ‘gerçek’ ve ‘kutsal’ olarak kabul edilirler. Onların profanlaşmaları yani kutsal dışı sayılmaları yasaklanmıştır.”¹⁰⁰

Efsanelerin başlıca dört büyük konusu vardır:¹⁰¹

- a) Tanrıların nereden geldikleri
- b) Evrenin nasıl oluştuğu
- c) İnsanların nereden geldikleri yada nasıl oluştukları
- d) İnsanın ve dünyanın geleceği

II.II.II. Hurafelerin Ortaya Çıkış Nedenleri

Hemen hemen her toplumda var olan bir olgu olarak hurafeler toplumların kendi ürettikleri ve inanmak için sebep buldukları şeylerdir. Herhangi bir hurafeyi söz konusu ettiğimizde onun bir sebebe dayandığını görürüz. Ki çoğu araştırmacıya göre bu sebepler geçersiz olsa da kanaatimizce geçerli olan sebeplere de dayanabilmektedir. Çalışmamızda önemseydiğimiz de asıl bu noktadır. Geçerli bir sebep üzerine oluşmuş bir unsurun bugün o sebebin ortadan kalkmasıyla asılsız ve akıl dışı kabul ediliyor olması geçerliliğine gölge düşürmemelidir. Ancak kabul görmüş genel bakış açısına göre hurafeler ortaya çıkış itibarıyla olumsuz gerekçelere dayanmaktadır. Hurafelerin ortaya çıkmasında birçok neden olabilir. Bunların üzerinde ittifak edilen bazılarına değinecek olursak;

1. İnanç konusunda kriter kabul edeceği yeterli bilgiye sahip olmayan insanlar hurafelere inanmaya açıktır. Din hakkında eksik bilgiye sahip olan bir insanın, onu kısıtlayan bir inanç alanı olmadığı için sınırsız bir alana inanması olasıdır.
2. İstismara açık olan bu inanma alanı art niyetli kişiler tarafından suiistimal edilmiştir. Dini, siyasi, ticari veya kişisel menfaatler doğrultusunda hurafeler türetilmiştir.

---

¹⁰⁰ Sedat Veyis Örnek, Age., s. 185

¹⁰¹ Sedat Veyis Örnek, Age., s. 185

3. Her dinin inanları olduğu gibi inanmayan ve inandığı değerler karşısında gördüğü için tahrifatta bulunan bir kitlesi vardır. Bu yüzden dini tahrif adına kasıtlı uydurulmuş hurafeler olabilmektedir. Ayrıca dinin kendi inananları dini emirleri yanlış yorumladıkları için de hurafeler türemiş olabilir.
4. Dini tebliğ ederken verilen vaazlarda insanlarda iman aşkını uyandırmak adına dini kıssaların abartılarak anlatılması da hurafeleri doğurabilir.
5. Atalara duyulan saygı ve bağlılık da onların inandıkları unsurları sorgulamaksızın kabule götürebilmektedir.
6. Eski din ve kültürlerin etkisi ve İsrailiyat da hurafelere kaynaklık edebilmektedir.¹⁰²

Hurafelerin ortaya çıkması psikolojik bir alt yapıya da dayanır. İnsanlar korktuklarında, çaresiz kaldıklarında insanüstü bir güce inanmak ve sığınmak isterler. Aynı zamanda olmasını istedikleri şeyler için sembol ya da totem edinirler. İnsanın doğası da hurafelerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. İnsan doğası olağanüstü olana inanma eğilimindedir. Dolayısıyla hurafeler bütün toplumların ortak olgusudur.

Hurafe olgusu tarih boyunca hep vardı fakat hurafe içine dâhil edilenler o dönemki toplum anlayışına göre değişmiş, artmış veya azalmıştır. “Milattan önce de, sonra da bu anlatış, bu kavram, cari -geçerli dine ve ahlaka aykırı olan, onunla uyuşmayan inançlar için kullanılmaktaydı.”¹⁰³ Önceden hurafe sayılan bir şey bugünkü toplum anlayışına göre hurafe sayılmazken, bugünün gerçekleri o günün hurafeleri olabilmekteydi. Bu yüzden bir inancın neden hurafe olduğu ispat edilmelidir. Fakat bunu hangi merci üstlenecektir?

Bugün hurafe dediğimiz şeyler bizden önceki toplumların gerçek inançlarıydı. Zamanla bu hakikatler değişime uğradı ve bugün geçerliliğini kaybetti. Ancak değişime uğraması ve geçerliliğini kaybetmesi onların tamamının safsata olduğunu göstermez. Çünkü ilmi hakikatler dahi değişime uğramış ve geçerliliklerini kaybedebilmiştir.

---

¹⁰² Nurettin Turgay, Agm., s. 27-28

¹⁰³ Hikmet Tanyu, “Dini Folklor veya Dini- Manevi Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma”, AÜİF. Der., Ankara-1976, S. 20, s. 125

Dünyanın düz olduğu, güneşin dünya etrafında döndüğü iddiası da kendi döneminde bir hakikati ifade ediyordu.¹⁰⁴

Hurafeler toplumda insanların inançlarını sömüren bir problem olarak görülmektedir. Yaygın olan görüşü göre hurafeler insanları yanlış yola saptıran ve yaşantılarını olumsuz etkileyen inanışlardır.¹⁰⁵ Bizim temel olarak savunmaya çalıştığımız şey dine aykırı olmayan ama sırf dini olmadığı için hurafe olarak görülen ve aslında toplum lehine fonksiyonlara sahip alışkanlıklardır. Bunlara hurafe dışında bir terim geliştirilmelidir. Çünkü hurafe adı altında toplum menfaatine olabilecek çoğu uygulama reddedilmiştir. Bidat konusunda girilen çıkmazdan iyi ve kötü bidat ayrımı yapılarak çıkıldığı gibi hurafe konusunda da bu tarz bir ayrıma gidilmelidir. Fakat bidat konusundaki ayırım henüz bidat kelimesinin zihinlerde olumsuz bir anlam çağrıştıracak şekilde yayılmasından öncedir. Hurafe için bu anlamda geç kalınmıştır. Bu sebeple yeni bir terminoloji geliştirilmelidir. Yoksa toplum hurafelerden arındırılmak istenirken, tarihinden, kültüründen ve daha da önemlisi o toplumu diğerlerinden ayrı kılan kimliğinden mahrum edilecektir. "...Kimi zaman dinin mi hurafelerden yoksa toplumu mu dinden arındırılmaya çalışıldığı birbirine karışmaktadır. Sonunda geleneksiz bir din, kültürü yok edilmiş bir inanç, edebi kalmamış bir ahlakla baş başa kalmak da var."¹⁰⁶

Hurafe olarak adlandırılan her uygulamanın bir aslı olduğunu veya mutlak faydalı olduğunu söylemiyoruz. Ancak toplumsal fonksiyona sahip ya da geçerli bir sebebi olan alışkanlıkların ilk nedenleri unutulmuş bugün asılsız bir gerekçeyle anılır olmuşlardır. Bunları toptan yok saymak yerine asıl gerekçelerini gün yüzüne çıkarmak toplum menfaatine olacaktır. "İlginçtir ki biraz araştırınca hurafe ilan edilen pek çok unsurun iddiaların aksine gerçek olduğu ortaya çıkmaktadır. Unutmamak lazım ki hurafe, gerçeğin gölgesidir."¹⁰⁷

Hurafe tanımlamalarında gerçek dışı olması vurgulanır. Peki, bu gerçek nedir ve neye göredir? Yüzyıllar önceki insan hayatı ve gerçekleri ile bugünkü aynı mıdır? "Boş inanç veya Boş İnan'ın çeşitli tanımlardan birisi de "Bilgi alanının dışında kalan ve

---

¹⁰⁴ Hikmet Tanyu, Agm., s. 126

¹⁰⁵ Nurettin Turgay, Agm., s.21

¹⁰⁶ Seyfettin Erşahin, Agm., s. 20

¹⁰⁷ Seyfettin Erşahin, Agm., s. 19-20

gerçekle bağlantısı bulunmayan tasarımla inanma" şeklindedir. Burada şu soruların açıklığına kavuşması gerekiyor. Bilgi alanının dışında kalmak nedir? Bilginin sınırları, ne zaman, nasıl ve neyle tespit edilir? Yıllarca önce (ay) bilgi alanının dışındaydı. İnanmak, inanç içinde bilgi ve bilmekte vardır. Şayet bu ölçü kabul edilirse, ilmin bazı verileri, felsefi görüşler, ideolojik düşünceler vb. hatta o toplumun dini inancı, veya maddeci inancı birlikte boş inan sayılmayı gerektirir.”¹⁰⁸ İnançsız bir insana göre bütün dinler batıl ve hurafedir. Dolayısıyla hurafeye hangi noktadan bakıldığı önemlidir. Bugünkü bilimsel hakikatlere ters düşen her unsur hurafe potasına atılır. Hâlbuki bilimsel teoriler de birer inançtan ibarettir.

Bütün inançların tahlil ve değerlendirilmesinde başlıca sekiz bölüm ortaya çıkmaktadır:¹⁰⁹

- 1- Hiçbir zararı olmayan inançlar.
- 2- Manevi telkinle ümit ve teselli verecek faydalı olabilecek, hayatı manalandıran, çeşitlendiren, güzelleştiren inançlar.
- 3- Ne zararı ne de faydası olmayan inançlar.
- 4- İslami temelle çatışmayan, ona aykırı olmayan inançlar.
- 5- İslami temelle uzlaşan, kaynaşan inançlar.
- 6- İslami esaslara aykırı düşen inançlar.
- 7- İlimle, ilmi verilerle çatışmayan inançlar.
- 8- İlimi temellere aykırı olan inançlar.

İnsan gündelik hayatında mutlu, huzurlu ve güvende olmak ister. Bunun için bir takım inançlara yönelir. İnsanın yöneldiği bu inançlar onu tatmin ettiği oranda yaygınlık kazanır. Ayrıca bu nevi inançlar din ve ilim tarafından desteklendiği ve yerilmediği durumda daha çok kitle tarafından kabul görür. Bu şekilde genel kabul görmeye, hurafeler toplumun hafızasında yer alır ve kültürün bir parçası olur.

Hurafe ile bağlantılı olan bir takım kelimeler vardır ki onlara da burada değinmek yerinde olacaktır. Bu kelimeler: Bid’at, İsrailiyat ve Mevzu hadislerdir.

---

¹⁰⁸ Hikmet Tanyu, Agm., s. 126

¹⁰⁹ Hikmet Tanyu, Agm., s. 141

II.II.III. Hurafe İle Bağlantılı Terimler

II.II.III.I. Bid'at

Bid'at ve hurafe kelimesi birlikte anılmakla birlikte kimi zaman birbirinin yerine de kullanılır. Hâlbuki bu iki kavram farklı anlamlar ihtiva etmektedir. Her bid'at hurafe değildir. Hurafe kelimesindeki mevcut kavram kargaşası bid'at kelimesinde de vardır. Bid'at kelimesinin sözlük ve terim manasını ayrı değerlendirmekle ancak doğru tespitlerde bulunulabileceğine kanaat getirilmiştir.

İslamiyet kısa sürede farklı kültürlerin olduğu geniş bir hinterlanda yayılmıştır. Bu yayılma esnasında İslam kültürü ile karşılaşan unsurlar İslami bir hüviyete bürünerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Neticede zengin bir kültür birikimine dönüşen bu yapı içerisinde İslam anlayışına uyan ya da uymayan birçok uygulama ortaya çıkmıştır. Daha sonra ise bu uygulamaların geçerliliği gündeme gelmiştir.

Âlimler bid'atı iyi ve kötü şeklinde kategorize etmişlerdir. Buna göre İslam'a uygun ve faydalı olanlar iyi bid'at yani bid'at-ı hasene, İslam'a uygun olmayan ve faydasız görülenlere ise bid'at-ı seyyie denmiştir. Kur'an'ı mushaf haline getirmek toplumun menfaatine olduğundan ve Kur'an ve sünnette bu uygulamanın aleyhine bir delil bulunmadığından iyi bidat olarak değerlendirilirken, kabirlerin üzerine türbe yapmak insanları aşırılığa götürebileceğinden kötü bidat olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık "Her bidat, hurafe sayılmaz. Çünkü hurafede akıl dışılık esastır. Bidatte böyle bir şey yoktur. Bu nedenle, ancak kötü olarak değerlendirilebilen biat türü şeyler, akıl dışı olarak görülebilir ve dolayısıyla hurafe sınıfından kabul edilebilir."¹¹⁰

İslam anlayışında bid'at kelimesine iki farklı bakış söz konusudur. Bunlardan biri geniş kapsamlı bakış açısı, diğeri ise dar kapsamlı bakış açısıdır.¹¹¹

II.II.III.I.I. Geniş Kapsamlı Bid'at:

Buna göre Hz. Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkan her şey bid'at kabul edilmiştir. Sadece dini uygulamalar değil günlük hayatla ilgili her türlü uygulama ve adet

¹¹⁰ Nurettin Turgay, Agm., s. 25

¹¹¹ Saffet Sancaklı, "Hadisler Bağlamında Bid'at Olgusu ve Bid'atle Mücadelenin Gerekliliği", İslami İlimler Der., Bahar 2016, C. 11, S. 1, s. 30

bu kapsamda değerlendirilmiştir. Fakat sosyal hayatın değişmesinin bir sonucu olarak bazı uygulamaların zorunlu olması bid'ati iyi ve kötü şeklinde kategorize etmeye yöneltmiştir. Buna göre dine aykırı olmayan uygulamalar iyi bid'at iken, uygun olmayanlar kötü bid'attir. Bu anlayışı benimseyenler daha çok bid'atin sözlük manasından hareket etmektedirler.

“İmâm eş-Şâfi'î'ye göre: Sonradan ortaya atılıp da, Kitâp, Sünnet icmâ ve esere aykırı olan yenilikler bid'at, hayır olduğu konusunda hiçbir ihtilâf olmayan yenilikler ise, güzel bid'attir. Bu tarifıyla İmâm eş-Şâfi'î, ilk defa bid'at tâbirini iki kısma ayırmış olmaktadır.”¹¹²

el-Gazâlî, bid'ati şu şekilde tanımlar: Bid'at, kadîm bir sünneti ve ashap tarafından tutulmuş bir yolu kaldıran ve değiştiren şeydir. Kötü bid'at işte bu bid'attir. Bir şeyin Resûlullah'tan sonra icat edildiği söyleniyorsa, icat edilen bu yeniliklerin tümü, yasak edilmiş cinsten şeyler değildir. Yasak olan icatlar, sâbit bir Sünnet'e ters düşen ve dinî bir hükmü ortadan kaldıran icatlardır. Hatta sebeplerinin değişmesi ile bazı hallerde bid'atler vacip bile olabilirler. Bu gibi bid'atlerin kerâhetle bir ilgisi yoktur.”¹¹³

II.II.III.I.II. Dar Kapsamlı Bid'at:

Bu görüşü savunanlara göre sade dini mahiyetteki yenilikler, eksiltme ve arttırmalar bid'at kapsamında değerlendirilmiştir. Bu yüzden iyi-kötü bid'at ayrımını kabul etmezler ve bid'atin iyisi olmayacağını iddia ederler. Bu anlayışı benimseyenler ise bid'at kelimesinin terim manasını alırlar.

Aslında her iki anlayışı savunanlar da dini mahiyetteki bir yeniliği kabul etmezler. Çünkü hadislerde bid'at kelimesi terim anlamına yakın, olumsuz bir anlamda kullanılmıştır.

“İbnü'l-Cevzî'nin bid'at tarifi de şu şekildedir: Bid'at, daha önceden ortada yokken, sonradan ortaya konulan herhangi bir işten ibârettir. Bid'atlerde hakim karakter; dine

---

¹¹² Muhammed Yazıcı, “İslam Düşünce Geleneğinde “Her Yenilik Bid'attir” Hadisine Yaklaşımlar”, AÜİF Der., Erzurum-2003, S.19, s. 148

¹¹³ Muhammed Yazıcı, Agm., s. 148-249

aykırı olma, din ile dini noksanlaştırma ve dine ekleme yapmak sûretiyle dinin asıllarında değişiklik yapma (bir şeyi kaldırıp başka şeyi koyma) dır.”¹¹⁴

Aslında delilleri incelendiğinde her iki grubun da kastı bid’at kelimesinin sözlük anlamı olmadığı, terim anlamdaki bid’at olduğu görülmektedir. Bu sebeple her iki grubun da aslında en nihai kararı her yeniliğe karşı çıkılmaması gerektiği şeklinde olmuştur.

II.II.III.II. İsrailiyat

İsrâîliyyât, Hz. Ya’kûb’un ikinci adı veya lakabı olan İsrâîl kelimesiyle nisbet ismi oluşturan İsrâîliyye’nin çoğuludur. Büyük oranda yahudi, kısmen de hıristiyan kaynaklarından nakledilen “efsane, kıssa, olay veya bilgi” anlamında kullanılır.¹¹⁵ İslam dışındaki kültürlerin bilgi birikimini ifade eden İsrâîliyyât, kutsal kitaplara dayanan doğru bilgiler içerdiği gibi yanlış ve uydurma bilgiler de içermektedir.

İsrâîliyyât üç kısımda değerlendirilmektedir.¹¹⁶ Bunlar:

II.II.III.II.I. Makbul İsrâîliyyât

İslamiyet, tarihi ve gelenekleri olan bir toplumda neşet etmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamber dini tebliğ ederken o toplumda yaşayan insanların geleneklerini büsbütün silip atmamıştır. Toplumsal sürekliliği sağlamak ve kopuşu önlemek adına onların İslam’la bağdaşan uygulamalarını devam ettirmekte bir sakınca görmemiştir. Hz. Peygamberin dini tebliği ile muhatap kılınan kitle dini anlamda kozmopolit bir yapıya sahipti. Bazı durumlarda çözüm, onların kendi kaynaklarındaki uygulamalarda bulunabilmekteydi. Nitekim Kur’an’ı Kerim’de de bazı ayetlerde Ehl-i kitaba başvurarak bilgi edinme yolu tavsiye edilmiştir.

“Tevrat indirilmeden önce, İsrâîl’in (Ya’kub’un) kendisine haram kıldıkları dışında, yiyeceklerin her türlü İsrâîloğulları’na helâl idi. De ki: "Doğru söylüyorsanız Tevrat’ı getirip okuyun!"¹¹⁷ (Âl-i İmrân 3/93)

¹¹⁴ Muhammed Yazıcı, Agm., s. 158-159

¹¹⁵ İbrahim Hatiboğlu, “İsrailiyat”, TDV İslam Ansk., İstanbul, 2001, C. 23, s. 195

¹¹⁶ Nurettin Turgay, Agm., s. 26

“Eğer sana indirdiğimiz şeyden şüphe içinde isen, senden önce Kitab’ı (Tevrat’ı) okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbinden hak gelmiştir. O hâlde, sakın şüphe edenlerden olma!”¹¹⁸ (Yûnus 10/94)

“Andolsun, biz Mûsâ’ya apaçık dokuz mucize verdik. İsrailoğullarına sor (sana anlatsınlar): Hani Mûsâ onlara gelmiş ve Firavun da ona, “Ben senin kesinlikle büyülediğini zannediyorum ey Mûsâ!” demişti.¹¹⁹ (el-İsrâ 17/101)

Zikredilen ayetlerde üç ayrı olay veya durum üzerine, önceki kaynaklara başvurma konusunda muhatap kitleye tavsiyede bulunulmuştur. İsrailî bilgiyi makbul görenlerin delil olarak gösterdiği bu üç ayette dikkat çekmemiz gereken nokta bilginin işlevselliğidir. Kur’an’ı Kerim’in veya Hz. Peygamber’in bu tarz bir bilgiye başvurma tavsiyesinde bulunması, o kaynakların mutlak doğru ve yegâne kaynak olması sonucunu doğurmamaktadır. Ancak gereken durum ve şartlarda başvurulabilecek bir bilgi kaynağı olarak görülmektedir. Fakat burada ölçü İslamiyet’in temel ilkelerine aykırı olmayan bilginin kullanılması, İslam’ın temel prensiplerine aykırı düşen bilgilerin ise terk edilmesi, hakkında hüküm bulunmayan konularda ise tevakkuf edilmesi şeklindedir.¹²⁰

II.II.III.II.II. Merdut İsrailiyat

İsrailî kaynaklar olarak nitelendirdiğimiz, önceki kavimlere gönderilmiş olan kitaplar ve bu kitaplar üzerine oluşan kültür her ne kadar içinde doğru bilgileri barındırsa da, genel anlamda tahrife uğramış kaynaklardır. Dolayısıyla bazı araştırmacılar bu kaynaklara şüpheyle yaklaşmışlardır. Bu tutumlarına delil olarak da Kur’an-ı Kerim’deki, Yahudi ve Hıristiyanların kitaplarını tahrif ettiklerini belirten ayetleri göstermişlerdir.¹²¹

“Bunların bir de ümmî takımı vardır; Kitab’ı (Tevrat’ı) bilmezler. Onların bütün bildikleri bir sürü kuruntulardır. Onlar sadece zanda bulunurlar. Vay o kimselere ki, elleriyle Kitab’ı yazarlar, sonra da onu az bir karşılığa değiştirmek için, “Bu, Allah’ın

¹¹⁷ DİB., Kur’an-ı Kerim Meali, DİB. Yay., Ankara 2011, 12. bs., s. 71

¹¹⁸ DİB., Kur’an-ı Kerim Meali, DİB., s. 236

¹¹⁹ DİB., Kur’an-ı Kerim Meali, DİB., s. 313

¹²⁰ İbrahim Hatiboğlu, “İsrailiyat”, s. 197

¹²¹ İbrahim Hatiboğlu, s. 197

katındandır” derler. Vay ellerinin yazdıklarından ötürü onların hâline! Vay kazandıklarından dolayı onların hâline!”¹²² (el-Bakara 2/78-79)

“Yahudilerden öyleleri var ki, (kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak “İşittik, karşı geldik”, “İşit, işitmez olası!” “Râ’inâ” derler. Hâlbuki onlar, “İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak” deselerdi, bu kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler.”¹²³ (en-Nisâ 4/46)

“İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lânetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden ve anlamlarından uzaklaştırır (tahrife uğratar)lar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular. (Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever.”¹²⁴ (el-Mâide 5/13)

“Allah’ın kadrini gereği gibi bilemediler. Çünkü “Allah, hiç kimseye hiçbir şey indirmedir” dediler. De ki: “Mûsâ’nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği, parça parça kâğıtlar hâline koyup ortaya çıkardığımız, pek çoğunu ise gizlediğiniz; (kendisiyle) sizin de, babalarınızın da bilmediği şeylerin size öğretildiği Kitab’ı kim indirdi?” (Ey Muhammed!) “Allah” (indirdi) de, sonra bırak onları, içine daldıkları bataкта oynayadursunlar.”¹²⁵ (el-En‘âm 6/91)

İsrailî bilgiye başvurmanın caiz olmadığını düşünen ve bu anlamda değişen bilgiyi merdud olarak değerlendiren araştırmacıların delil olarak kullandığı ayetlerde ön plana çıkan unsur, söz konusu kaynakların fiziksel bir tahrife uğratılmasıdır. Fiziksel tahrife uğratılan bölümlerin kaynak olarak kabul edilemeyeceği konusunda bütün İslam araştırmacıları hiç şüphesiz hem fikirdir.

---

¹²² DİB., Kur’an-ı Kerim Meali, Dİb., s. 16

¹²³ DİB., Kur’an-ı Kerim Meali, Dİb., s. 95

¹²⁴ DİB., Kur’an-ı Kerim Meali, s. 120

¹²⁵ DİB., Kur’an-ı Kerim Meali, s. 151

II.II.III.II.III. Makbul ile Merdut Dışında Kalan İsrailiyat

Bu kısımda değerlendirilen İsrailî bilgiler ne Kur'an-ı Kerim ile mutabık ne de ona aykırı bilgilerdir. Hiç şüphesiz bu bilgi türünün tetkiki ve kabulü daha zordur. Çünkü bu bilgi türü daha çok şifahi gelenekle gelmiştir ve daha çok geçmiş kavimlerle ilgili folklorik bilgileri içerir. Bu tür, dini kaynak olarak kullanılamazken, geçmiş kavimlerin yaşayışları hakkında bize ipucu verir veya bugün yaşanan toplumsal bir olaya ışık tutabilir. Dolayısıyla bu kaynaktan işlevsel olarak faydalanmamız uygun olabilir. Çünkü büsbütün yok sayılması ve tamamının hurafe kategorisinde değerlendirilmesi tarihi birikim ve tecrübeye haksızlık sayılır.

II.II.III.III. Mevzu Hadisler

İslam tarihinde üçüncü halife Osman b. Affan'ın öldürülmesiyle siyasi karışıklıklar başlamış ve bu karışıklıklar İslam toplumunda ayrışma ve hizipleşmeyle sonuçlanmıştır. Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayan siyasi kaos süreci artarak devam etmiştir. Bu süreçte taraflar saflarını belli etme ve kendi haklılıklarını savunma adına bir takım uygulamalara başvurmuşlardır. Bu uygulamaların başında hadis uydurma faaliyetleri gelmektedir.¹²⁶

Hz. Peygamber hayattayken sosyal ve siyasi anlamda bir karışıklık söz konusu değildi. Cevaba ihtiyaç duyan her sorunun muhatabı bizzat Hz. Peygamberdi. Hal böyle olunca fikir ayrılıkları söz konusu olmuyor, olaylar birince elden çözüme ulaşıyordu. Fakat Hz. Peygamberin vefatı ve sonrasında İslamiyet'in çok geniş bir coğrafyaya yayılmasıyla karşılaşılan soru ve sorunların çözümü çok kolay olmamıştı. Özellikle Kur'an ve Sünnette benzeri bulunmayan uygulamalarla karşılaşmak, hüküm vermek için ehil bir kitle ihtiyacını doğurmuştu. Ehil kitlenin yetişmesi için gereken bu adaptasyon sürecinde ya ehil olmayanlar ya da art niyetli kişiler çözüm adı altında hadis uydurma girişiminde bulundular. Siyasi alanda başlayan bu süreç¹²⁷ toplumsal hayatın diğer alanlarına da sirayet ederek hız kazandı. Bugün gelinen noktada "mevzu hadisler" adı altında bir külliyatla karşı karşıya bulunmaktayız.

¹²⁶ Talat Koçyiğit, "Mevzu Hadislerin Zuhuru", AÜİLAF Der., Ankara-1967, C. 15, s. 62

¹²⁷ Talat Koçyiğit, Agm., s. 68

Hadis uydurma faaliyetlerinin temelinde yatan psikolojik sebep ise kişilerin mensup oldukları fırka, mezhep, kabile, belde ve liderlerini övmek, kendi menfaatleri ile ters düşen İslami hareketi yermek, insanları Allah'ın emir ve yasaklarında hassasiyete teşvik etmek ve İslam düşmanlarına korku salmaktır. Fakat bu uygulama niyet ve faaliyetlerle sınırlı kalmayıp birçok hurafenin doğuşuna da zemin hazırlamıştır. Bu bilinen ve kabul edilen gerçekle birlikte toplum menfaatine olan çoğu uygulama mevzu hadis başlığı altında aktarıldığı için sahihliğini bil mecburi yitirmiştir.

III. DİN, GELENEK VE HURAFE

“Sosyal davranışlar belli bir hedefe yönelik olarak organize olmuş; amaçlı davranışlardır. İnsan davranışlarını belli bir hedefe yönlendiren faktöre motiv ve bu yönlendirmenin belli bir zaman sürecinde gerçekleşmesine de motivasyon süreci denmektedir. Bu durumda insan davranışlarının iki önemli özelliği ortaya çıkmaktadır.

1. İnsan davranışları bir hedefe yönelmiş davranışlardır.
2. İnsan davranışları bir bütün halinde organize olmuş davranışlardır.”¹²⁸

Gelenekler birinci kapsamda değerlendirilebilir ve hurafeler geleneğin bir paçasını oluşturmaktadır. Hatta çoğu zaman geleneği eleştirmek adına yapılan çalışmalarda gelenek kavramından kasıt hurafedir. Birbiri yerine kullanılan ve birbiriyle içi içe bir yapıda bulunan gelenek ve hurafelerin arasındaki bu ilişkiyi açıklamak için bir izahata ihtiyaç vardır.

Hurafe olarak isimlendirilen ve fakat geleneğimizde önemli bir yekûn oluşturan çoğu uygulama ‘hurafe’ kavramının zihinde oluşturduğu olumsuz algı sebebiyle haksızlığa uğramıştır. Toplumda var olan bir boşluğu dolduran uygulamalar bilim referans alınarak reddedilmiştir. Referans olarak alınan bu bilimin gerçekliği ve yanılmazlığı sorgulanmazken, onun karşısında yer alan her unsur acımasız eleştirilere maruz bırakılmıştır. Bugün geline nokta ise artık her şeyin bilimle izah edilemeyeceği gerçeği genel kabul görmüştür. Hâlbuki yenilik iddiasıyla ortaya çıkan Modernizmin kendisi de, geleneği ilga ederken, yerine kendi oluşturduğu bir gelenek inşa etmekle geleneğin bizzat felsefesinden yararlanmıştır. Bugün bu yeni geleneğe modern hurafeler dememiz en az modernliğin geleneğe yakıştırdığı kadar haklı bir söylemdir.

Yapılması gereken şey gelenek ve hurafe olarak adlandırılan uygulamaların ne kadarı dine, ahlaka ve hukuka aykırı olduğu gerçeğinin saptanmasıdır. Çünkü geleneğin yegâna referansı olarak görülen bilim sürekli değişmektedir. Sürekli değişen bir yapının kendisi ne kadar doğru kabul edilebilir, tartışılmalıdır.

---

¹²⁸ Zeki Arslantürk- Tayfun Amman, Age., s. 145

Gelenek ve hurafe karşısında referans noktalarından birisi de dindir. Dinin referans olarak kabul edilmesi özellikle muhafazakâr toplumlarda görülmektedir. Dinin kendisi değişmeyen bir yapıya sahiptir. Durum ve şartlara göre değişmeyen bir yapının referans olarak belirlenmesi elbette çok haklı bir duruştur. Fakat burada önemli olan bir nokta var ki o da dinin mi yoksa dini anlayışın mı referans alındığıdır. Çünkü özellikle “Türk Müslümanlığında her türlü dışsal etki, Sünni İslam’a referansla ‘hurafe’ olarak adlandırılarak olumsuzlanmıştır.”¹²⁹ Ökten’e göre “Bizim özgün geleneğimiz İslam medeniyet tasavvurunun değerlerinden doğan bir biçimler kompozisyonu idi. Modernitenin değerlerinden doğan biçimler kompozisyonu yani modernitenin geleneği toplumumuzda bir yer buldu ise de modernist değerler henüz daha toplumsal ölçekte düşünce ve duygu dünyamızda yer almıyor.”¹³⁰

Geleneğimizde var olan ve hurafe olarak isimlendirilen bir uygulamaya bu isim verilmeden önce yukarıda saydığımız sosyal normların süzgecinden geçirilmelidir. Çıkan sonuç olumsuz olsa bile hurafeler bize geçmiş toplumların yaşayış ve düşünceleri hakkında bilgi vermesi yönüyle de dikkate değer bulunmalıdır. Aksi takdirde “Sözlü kültürümüzün bir parçasını oluşturan batıl inanç, hurafe dediğimiz sözlerin binlerce yıllık bir tecrübenin, deneyimin imbiğinden süzülerek geldiğini görmezden gelip, batıl inanç, hurafe diyerek önemsemiyor ve artık onları yeni nesillere aktaramıyoruz.”¹³¹

Saadettin Ökten’in yöneltilen “Birey iradi eylemlerini neye göre yapar?” sorusuna verdiği cevap geleneğin oluşum sürecini izah etmektedir. “Bu sorunun cevabı kısaca şöyle verilebilir: Birey iradi eylemlerini bildiği ve inandığı bir değerler sistemine göre gerçekleştirir. Bu husus toplumsal ölçekte de geçerlidir. Toplum da iradi eylemlerini bildiği ve inandığı değerler sistemine göre icra etmektedir.”¹³² “Bilinen ve inanılan değerlerin bir biçim kazanmak suretiyle görünür hale gelmesi yani eylemi şekillendirmesi, toplumsal bir kabul görür ve bu kabul zaman içerisinde hayatiyetini

---

¹²⁹ Süreyya Su, *Hurafeler ve Mitler*, İstanbul: İletişim Yay., 2011, s. 12

¹³⁰ Saadettin Ökten, *Agr.*, s. 44

¹³¹ Recep S. Tatar, *Agm.*, s. 6

¹³² Saadettin Ökten, *Agr.*, s. 41

sürdürerek devam ederse bir süre sonra biçim yani eylem ön plana çıkar, ona hayat veren değer ise giderek unutulur.”¹³³

Gelenek bir deneyimdir, aynı acı olayları tekrar yaşamamıza engel olur. Tecrübeler alışkanlıkları, alışkanlıklar da hurafeleri oluşturmuştur. Birey toplumda kendisi gibi düşünen ve kendisi gibi davranan kimseleri gördükçe kendini güvende hisseder. Bu da geleneğin toplumdaki yapıcı etkisine işarettir. Bir toplumda insanlar bir olaya çözüm ararken, bu çözüm gelenekte mevcutsa ona tabi olurlar. Aksi halde yeni bir çözüm üretmek gerekir ki bu zaman kaybı olarak görülür. Gelenek bireylere bu zaman kaybını yaşatmadan hazır çözüm kalıpları da sunmaktadır.”¹³⁴

Toplum ve toplumun bireyleri açısından bu denli önemli olan gelenek kavramı, toplumu oluşturan bütün unsurlarla da etkileşim halindedir. Hurafe dışında başta modernizm olmak üzere, toplumda etkin bulunan din, postmodernizm, halk dindarlığı, kültür ve örf-adetler gibi olgularla gelenek arasındaki ilişkiye burada değineceğiz.

III.I. Gelenek ve Modernizm

Geleneği tanımlarken nereden baktığımız çok önemlidir. Bu bakış açımızı oluşturan sosyolojik ve psikolojik arka plan da... Eğer muhafazakâr bir toplum ferdisek, gelenek bizim için her şeyken, modern toplum fertleri için gelenek hiçbir anlam ifade etmeyebilir. Peki, geleneğe objektif olarak bakmayı başarırırsak gelenek her şey midir, hiçbir şey midir?

Modernizm siyasal ayakta başlayıp kültürel ve sosyal ayaklara yayılan bir süreçtir. Olumlu ya da olumsuz yönleri ayrı bir tartışma bahsi olan modernitenin ilk siyasal savaşı geleneksel yaşamla olmuştur. Hayatın bütün kademelerine nüfuz etmiş geleneğe karşı savaş kısa sürede diğer sosyal alanlara da sirayet edecek şekilde büyümüştür. Bu hızlı yayılma toplumlarda kimlik sorununa neden olmuştur.

Bizde Cumhuriyet dönemiyle başlayan bu süreçte modern algı siyasal destekle yerleştirilmiştir. Ancak modernizmin bizdeki tarihi bizzat dine ve geleneğe karşı bir iddiayla değil, daha çok gelenek olarak adlandırılan batıl inanç ve hurafeler baz alınarak

¹³³ Saadettin Ökten, Agr., s. 42

¹³⁴ Saadettin Ökten, Ropöttaj, Lacivert Der., S. 53, s. 40

başlatılmıştır. Fakat din ve batıl inançlar birbirine karışmış bulunduğundan süreç dini karşıtlık olarak anlaşılacak şekilde sonuçlanmıştır.

Modernizm Batı’da ortaya çıkan bir ideolojiden batı ile sınırlı kalmayıp hemen hemen bütün dünya toplumlarını etkilemeyi başarmıştır. Fakat her toplumun modern döneme geçişi aynı olmamıştır. Batı için modern dönem bir kurtuluşken çoğu toplum için tarihsel bir çalkalanmayı da beraberinde getirmiştir. Modernleşme Türkiye’de ilk olarak siyasi alanda başlamış; fakat Cumhuriyet’in ilanından sonra halk nezdinde de Batı’ya ait her şey modern olarak algılanır olmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise süreç tersine işlemiş ve bazı kesimlerce Batı’ya ait her şeyi reddetme, Doğu’ya ait ne varsa koşulsuz kabul etme eğilimi görülmüştür. Sonuç itibarıyla modernleşme sürecinin Türkiye’de hangi tarihini ele alırsak alalım göreceğimiz şey, onun hiçbir dönemde sağlıklı işlemediği olacaktır. Bu sürecin faydaları ya da zararları tartışmalı olsa da netice itibarıyla bu akımın ülkemizde bir kimlik kargaşasına sebep olduğu aşikârdır. “Şöyle ki birey, geçmişten miras aldığı kültürel kodlar ve değerler içerisinde kimliğini inşa eder. Bir başka açıdan kültürün, bireyin canlı belleğindeki geçmişin somutlaşmış hali olduğunu iddia etmek mümkündür. Bu nedenle kültürel alana her türlü müdahale aynı zamanda ontolojik zeminde bireyin inşa ettiği kimliğine müdahaledir.”¹³⁵

Muhafazakâr toplumlarda dinin geleneği beslediği, geleneğin de dine kaynak olduğu iç içe bir yapı söz konusudur. İlahi bir dine dayanmayan toplumlarda dahi gelenek, dinin yerine konulan değerler üzerine inşa edilir. Bu sebeple geleneğin dinden, dinin de gelenekten dâr olduğu bir yapıdan bahsetmemiz neredeyse mümkün değildir. Türkiye toplumunda da gelenek ve din birbirini besleyen iki kavram olduğundan, modernlik algısı ilk etapta dini uzaklaştırma ve sonrasında dinden uzaklaşma şeklinde yürütülmüştür. Bu anlamda ülkemizde modernlik adına atılan ilk adım, dini kamusal alandan uzaklaştırmak olmuştur. Kısacası modernliğin bizdeki ilk yansıması sekülerizasyon olarak görülmüştür.

Modernizm bütün dünyaya hâkim olabilmeyi başarmış güçlü bir akımdır. Öyle ki Batı’nın modern kültürü ‘evrensel kültür’ olarak görülmüştür. Toplumlar bu evrensel

---

¹³⁵ Hasan Turgut “ ‘Batılılaşmak Yerine Kendimiz Kalmalıyız’ Tartışmasında İki İsim: Cemil Meriç ve Nurettin Topçu”, Middle Black Sea Journal of Communication Studies, 2016, C.1, S.2, s.59

kültüre ulaşma gayesiyle kendi kültürlerini unutmuş ve geleneklerine yabancılaşmışlardır. Bu konuda en dertli isimlerden birisi de Nurettin Topçu'dur. Ona göre biz Batının ilmini alıp ahlakını almayalım derken, ilim ve ahlakın aynı kökten geldiğini gözden kaçırdık. Dolayısıyla ilmini alırken ahlakını da aldık.¹³⁶

Cemil Meriç de Batılılaşmayı yanlış anladığımızı savunan önemli düşünürlerden birisidir. Onun önemli bir iddiası da bu yanlış anlamının halk değil öncelikle düşünürler nezdinde olmasıdır. Bu sebeple düşünürlerle ilgili üç tip çizer. Bunlar entelektüel, müstağrip ve aydındır. O, olması gereken düşünür tipinin 'aydın' olduğunu söyler. Ona göre aydının "esas görevi de içinden çıktığı toplumu yadsımak değil, ona ve geçmişine olan vefa borcunu aşırıya kaçsa da ödemektir."¹³⁷ Meriç'in ifade ettiği bu vefa borcu hiç şüphesiz geleneğe, ne pahasına olursa olsun, modernizm karşısında sahip çıkmakla ödenir.

Modern düşünce akli esas almasına karşılık geleneksel düşüncenin akıldan uzak bir düşünüş şekli olduğunu öne sürmek tutarsız bir iddia olacaktır. Fakat her iki düşünce yapısının akli tanımlamaları ve onu konumlandıkları yer farklıdır. Modern düşünce kişisel akli esas almaktadır ki buna 'araçsal akıl' denmektedir. Geleneksel düşünce ise toplumsal akli esas almakla 'amaçsal akıl'a sahiptir. Araçsal akıl menfaat odaklı iken, amaçsal akıl değer odaklıdır. İlkinde teknolojik gelişmelere kaynaklık eden teknik ve öznel bir akıl söz konusudur ve bütün modern söylem bu akıl üzerine kuruludur. İkincisinde ise hem salt teknik olmamakla birlikte değer odaklı, toplumun menfaatine işleyen bir akıldır ve neseldir.¹³⁸

Geleneksel toplumlarda din merkezi konuma sahiptir. Bütün sistem dinin etrafında şekillenir. Modernizmle birlikte dinin merkezdeki konumu sarsılmış ve din geri plana itilince toplumu bir arada tutan unsur da ortadan kalkmıştır. Artık bu yeni toplum yapısında bireyler kendileri ile baş başa bırakılmıştır. Oysaki geleneksel toplumda insanlar kendilerini toplumun var olan kurallarına (geleneklerine) bırakırlar.

---

¹³⁶ Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, Haz. Ezel Erverdi-İsmail Kara, İstanbul: Dergâh Yay., 2010, 5.Bs., s. 30

¹³⁷ Hasan Turgut, Agm., s.62

¹³⁸ Hasan Tutar, "Modernite ve Gelenek İkileminde Kimlik Tasavvurları" Sakarya İktisat Der., 2012 , C. 1 , S. 1, s. 58

Fakat bu yeni düzende herkes kendi yaşam stilini ve kurallarını kendi belirlemek durumundadır.

Geleneksel toplum aynı zamanda durağan değil, istikrarlıdır. Geçmiş geleceğe taşınması yeniliklere kapalı olduğunu ifade etmez. Bilakis o geçmişten tevarüs eden birikimi yeni karşılaştığı durum ve şartlara uydurarak devam ettirir.

19. yy.’ da Avrupa’da yaşanan ihtilaller köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu değişimden en çok etkilenen kurum din ve gelenek olmuştur. Hatta sadece etki etmekle yetinilmeyip meydan okunma ve yok sayılmaya başlanmıştır. Ve hatta bilimin gelişmesi ve bütün alanlara yayılmasıyla birlikte dinin ortadan kalkacağı bile iddia edilmiştir.¹³⁹ Bu anlamda modernizm geleneksel olan her şeye savaş açmış bulunuyordu. Buna karşı Seyyid Hüseyin Nasr gibi düşünürler de geleneği modernliğin zıttı olarak görmüş ve onu savunma içgüdüğü ile modernliğe karşı topyekûn savaş açmıştır. Bu reddetme eğilimi Müslüman toplumların kendi içlerinde dahi karşılıklı saflar oluşturmuştur. Nasr’ın iddiası geleneğe tam manasıyla sahip çıkabilirsek her türlü problemimizi çözebileceğimiz yönündedir. Ona göre gelenek adına ne varsa ona sahip çıkmalı modernizmin ve onunla ilintili ne varsa reddetmeliyiz. Çünkü ona göre modern olan; vahiy ile bağlantısı olmayan insan yapımı, dolayısıyla kusurlu bir yapıdır.¹⁴⁰

Modern ve gelenekselci düşünürler arasındaki bu savaş keskin ayrıma gitmiş modern toplumlarda geleneği reddetme tutumu muhafazakâr toplumlarda “eğer gelenekse doğrudur” anlayışına sürüklemiştir. Dolayısıyla bu tutum Toynbee’nin isimlendirdiği iki tipi meydana getirmiştir. Bunlardan biri “zealot” diğeri de “herodian” denilen tiptir ki, ilki kendi medeniyetinin üstünlüğünü iddia ederek değişmeye direnir ve bu medeniyetin geçmişteki başarılarıyla övünürken ikincisi eski medeniyetini büsbütün bir kenara bırakır.¹⁴¹

Gelenek tartışmaları ‘modern’ olarak adlandırılan dönemle ortaya çıkmıştır. Bu dönemle birlikte gelenek kavramı modernin zıttı ya da en yumuşak ifade ile modernlik

---

¹³⁹ Ahmet Faruk Kılıç, “Gelenek ve Modernizm Bağlamında İslam”, SÜİLAF Der., 2013, C. 15, S. 28 s. 232

¹⁴⁰ Ahmet Faruk Kılıç, Agm., s. 234

¹⁴¹ Ahmet Faruk Kılıç, Agm., s. 237

öncesi olarak ifade edilmiştir. Hâlbuki çalışmamızın bu bölümünde değerlendireceğimiz üzere gelenek modernliğin zıttı da değildir herhangi bir dönemin öncesi de.

Toplumlarda yaygın olan bu ideolojik görüşe göre modern dönemle birlikte geleneksel olan her şeyin sonu gelmiştir. Fakat bu keskin ayrım fenomenolojik bir değerlendirme olup realite böyle değildir. Geleneği yok sayma, hayattan uzaklaştırma kısacası gelenek karşıtlığı onu ‘modern olanın zıttı’ konumuna koymaktan ileri gelmektedir. Çünkü insan zihninde yeni olan iyiyi, eski olan ise kötüyü çağrıştırmaktadır. Eski, yeni karşısında hep daha şanssız olmuştur. Hal böyle olunca gelenek modernliğin karşısında yenik düşmüştür.

Geleneğin geçerliliği ve lüzumluluğu da modern dönemle birlikte sorgulanmaya başlanmıştır. “Müslümanlar neden geri kaldı? Batılılar neden ilerlediler? İlk dönem İslamcılarının bu soruyla yüzleşmeleri aynı zamanda modernlik ve gelenek sorunlarıyla ilk yüzleşme tecrübelerini de oluşturmuştur.”¹⁴² Bu sorulara, batılıların gelişmesinin altında yatan sebebin Hristiyanlıktan yani ‘büyük gelenek ’ten uzaklaşmak olarak cevap verilmiştir. Buna karşılık ‘büyük gelenek ’ten uzaklaşarak modernleşebilme şeklinde formülize edilen anlayış İslami toplumlara da tatbik edilmeye çalışılmıştır. Hâlbuki Hristiyanlığın tahrif edilmiş, skolastlaşmış düşünce yapısına karşılık İslam’ın yeniliği, gelişmeyi, akli ve ilmi teşvik eden anlayışı es geçilmiştir. Aslında İslami toplumlarda gelenek tartışmalarının gündemde olmasının en büyük sebebi bu önemli ayrıntının es geçiliyor olmasıdır. Hâlbuki Batılıların gelişmesinin sebebi Hristiyanlıktan uzaklaşmalarıyken, Müslümanların geri kalmasının sebebi İslamiyet’i ihmal etmeleridir.¹⁴³ Modernizm büyük bir yanılgıyla medeniyetlerin çeşitliliğini göz ardı ederek her topluma aynı şekilde uygulanabileceğini düşündü.

İslam dünyası bu tartışma zeminini sağlıklı yürütememiş modernizm rüzgârı içinde uzun bir süre gelenekselciliğin modernliğin karşısında olmak anlamına gelmediğini ifade edememiştir. Daha sonrasında da geleneği savunmak adına yapılan çalışmalar modernliğe daha fazla taraftar kazandırmaktan öteye geçememiştir. Yapılan çalışmalarda “modernizm aleyhine ve gelenekselcilik lehine kalabalık bir söylem ve

---

¹⁴² Yasin Aktay, “Modernleşme ve Gelenek Bağlamında Dini Bilgi ve Otoritenin Dönüşümü”, Bilimname Der., 2004, S. 3, s. 131

¹⁴³ Yasin Aktay, Agm., s. 131-132

literatür oluştu. Bu literatürde modernizm ve gelenek karşıtlığı tam da modernizmin sunmak istediği gibi veri olarak alındı ve modernizme yönelik eleştirilerin yanında saf tutuldu.”¹⁴⁴

Din ve gelenek modernizm karşısında aynı kategoride değerlendirilmiş ve temelde ayrı bu iki kavrama karşı modernizm aynı savaşı başlatmıştır. Aslında modernizm neşet ettiği toplumda dini yapıya karşı olma iddiasıyla çıkmış olsa da, gelenek dinin taşıyıcısı ve koruyucusu olması hasebiyle bu savaştan nasibini almıştır. “Şu halde “modernliğin felsefi söylemi” temelde dini, “muhatap” alan ve onun yerine geçmenin mücadelesini veren bir bakış açısının ürünü olmaktadır.”¹⁴⁵

Batıda skolastik düşüncenin zorunlu bir sonucu olan modernlik kendisini kısıtlayan bütün bağlardan sıyrılıp kendisini dışarıdan objektif olarak değerlendirmek istemişti. Bunun için başta dinden ve sonra gelenekten sıyrılması gerekiyordu. Daha doğrusu “modern düşünce kaynağını insan-üstü (supra human) düzeyden alan, kelimenin gerçek anlamıyla, her tür manevi otoriteyi ve büründüğü şekli ne olursa olsun -zaten bu şekil uygarlıklara göre değişir- özü itibariyle böyle bir otorite üzerinde temellenen her tür geleneksel teşkilatı dışlamak zorundaydı.”¹⁴⁶ Toplumun bir arada tutan ve birlik olmayı çağrıştıran bu kavramlardan sıyrılınca ortada insanları bir arada tutan bir değer kalmamış bulunuyordu. Bu sebeple “Modern öncesi dönemde ‘etrafına’ bakan, çevresini anlamaya çalışan düşünür tipi... Oysa Descartes’le başlayan modern felsefe, kozmolojiyi (varlığı) değil, ‘ben’in bilgisini merkeze almıştı.”¹⁴⁷ Dolayısıyla gelenekte “herkes” varken, modernizmde “ben” vardı. Bu bencil tutum bütün alanlara hızla yayılmaya başladı. Başta toplum olmak üzere sanat ve bilim de gelenekten sıyrılıp tekel politikasına başladı.

Modern dönemle birlikte dinin disiplinleri birleştirici fonksiyonu ortadan kalkınca sanat, bilim ve ahlak birbirinden bağımsız ve kendi hallerinde kaldılar. Hal böyle olunca her biri kendi alanında uzmanlaşmaya yöneldi. Netice olarak disiplinler

---

¹⁴⁴ Yasin Aktay, *Agm.*, s. 138

¹⁴⁵ Mustafa Armağan, *Age.*, s. 43

¹⁴⁶ René Guenon, *Age.*, s. 119

¹⁴⁷ Mustafa Armağan, *Age.* s. 44

arası ayrım arttı ve bir alanda geçerli olan bilgi diğer alanda geçersiz hale geldi.¹⁴⁸ Hâlbuki Modernizmden önce bütün disiplinler iç içeydi. Bir sanat eseri aynı zamanda ahlaki olmalıydı. Ancak modernizm ile birlikte bir sanatın estetik yönü ahlakilikten bağımsız değerlendirildi. Bununla birlikte modernizm tek tipçiliği doğurdu. Hâlbuki ilk çıktığı zamanlarda tek ve biricik olan ve bugün geleneksel olarak adlandırdığımız şeyler zamanla rutine bağlanarak modern olmuştur. Mesela “Osmanlı'da çeşitli kubbe seçenekleri varken Modernizmin tekilleştirici, standartlaştırıcı etkisiyle merkezi kubbe tipi mutlak bir egemenlik kazanmıştır.”¹⁴⁹

Modern anlayış manevi olana ilgisizliği de beraberinde getirmiştir. Çünkü modern felsefe insan aklı ile izah edemeyeceği hiçbir şeye realite gözüyle bakmaz ve onu konu edinmeyi dahi lüzumlu görmez. Bu süreç teknolojinin gelişmesi ile daha da ilerlemiştir. Nasr'a göre teknolojinin gelişmesi yapay bir gerçeklik hissi uyandırmış ve insan manevi olana karşı duyarsız hale gelmiştir.¹⁵⁰

Geleneğin tarihi ilk insana kadar dayanırken modern çok yeni bir söylemdir. Modernlik ise gelenek üzerine kurulu bir sistemin içinde doğmuş bir ideolojidir. Geleneksel ekol mensupları bu yüzden moderniteyi “ezeli hikmetten bir sapma ve bu sebeple insanlık tarihinin aslı değil de arızî bir safhası olduğunu ve dolayısıyla da insanlığın yeniden ezeli ve ebedi hikmete döneceğini iddia etmektedirler.”¹⁵¹ Yine geleneksel ekol düşünürlerinin iddialarına göre modernite geleneği aratacak problemleri de beraberinde getirecek ve çözüm arayışında geleneğe dönüş kaçınılmaz olacaktır. “Nasr'a göre tarih son sözünü henüz söylememiştir. Modernitenin problemleri manevi arayışı daha da gerekli hatta acil hale getirecek ve nihayetinde geleneğin ve geleneksel prensiplerin yeniden keşfini intac edecektir. Bu ise tanrının modern insana bir lütfudur.”¹⁵²

Rene Guenon modern düşünceyi gelenek karşıtı bir düşünce olarak görür. Fakat modern karşıtlığını batı karşıtlığı olarak görmez. Modernizm ve batıyı ayrı değerlendirir. Çünkü her toplumun olduğu gibi batının aslı da gelenekseldir. Ona göre

---

¹⁴⁸ Mustafa Armağan, Age. s. 62

¹⁴⁹ Mustafa Armağan, Age. s. 82

¹⁵⁰ Adnan Aslan, “Gelenek ve Felsefesi”, *Eski Yeni Der.*, 2010, S. 16, s. 11

¹⁵¹ Adnan Aslan, Agm., s. 6

¹⁵² Adnan Aslan, Agm., s. 6

“asıl Batı’nın, modern uygarlıkla özdeşleşen Batı’dan daha az hasmı vardır; zaten asıl Batı’ya karşı çıkmak anlamsızdır.”¹⁵³ Buna karşılık Modern Batı uygarlığının sadece maddi bir uygarlık olduğunu iddia etmekte doğrularını haklı bulur. Çünkü onun eleştirdiği batının modern dönemidir.

Guenon’a göre modern anlayış geleneğe daha doğru bir ifadeyle akılla izah edilemeyen her şeye önyargılı yaklaşmıştır. Hatta ona göre modern anlayışın modern olanın dışındakilere ön yargılı yaklaşma sebebi onları bilinmeyen olarak değil, ‘bilinemez’ diye ilan etmeleridir. Bu kasıtlı bir söylemdir. Bunu öngören modern düşünürler kendilerinden sonraki nesillere de geleneği ‘bilinemez’ bir miras olarak bırakmayı yeğlemişlerdir. Guenon’un bu düşüncesinden kasıt aslında batının tamamen din karşıtı olması değildir. “Çünkü geleneksel düşüncede olduğu gibi dini bağlılık söz konusu olmasa da bir öte dünya anlayışı vardır. Ancak “her ne kadar bir “öte dünya” düşüncesi edinmeye çalışanlar varsa da, buna ancak muhayyilelerinde yer verdikleri için, öte dünyayı, bu dünya modeline göre düşünmektedirler ve zaman, mekân ve hatta bir tür “cismanilik” dâhil olmak üzere, bu dünyaya özgü olan hayat şartlarını oraya taşımaktadırlar.”¹⁵⁴

Guenon modern akımın Batı’da başlayıp Batı’da kalmadığından da yakınır. Ona göre en azından bir süre modernliğe kapılarını kapalı tutup geleneksel yapılarını koruyan toplumlar bugün modernliğe kapılarını sonuna kadar açmıştır. Ayrıca modernliğe direnen en son toplumların doğrular olduğunu fakat onların da batı düşüncesinin benimsemek için kendi geleneklerini terk ettiklerini ifade etmektedir.

Modern düşüncenin geleneğe yaptığı en büyük haksızlık, onun yenilik ve ilerleme önündeki en büyük engel olduğunu düşünmesidir. Bugün gelinen noktada ise yapılan çalışmalar artık gelenek ve modernlik arasında mutlak bir zıtlığın olmadığı yönündedir.

Illinois Üniversitesi Öğretim Üyesi Joseph R. Gusfield gelenek ve modernite arasındaki zıtlışmayı reddeder. Geleneğin Doğudaki en önemli temsilcilerinden biri olan Hindistan örneğinden hareketle gelenek-modernite kutuplaşması tezindeki

---

¹⁵³ René Guenon, *Age.*, s. 73

¹⁵⁴ René Guenon, *Age.*, s. 152

tutarsızlıklardan bahseder. Şunu da belirtmek gerekir ki yazarın amacı bu iki kavramdan birini övmek ya da yermek değil, bu kavramlar arasında kurulan zıtlık ilişkisini eleştirmektir. Buna karşılık Gusfield' in gelenekle ilgili düşünceleri de geleneği hak ettiği yere koyar tarzdadır. Ona göre gelenek statik bir yapı değildir ve toplumsal ihtiyaçlara göre sürekli şekil alır. Hatta insanların, toplumda yapageldikleri fiillere meşruiyet kazandırmak için geleneği referans aldıklarını söyler. Gusfield 'gelenek ve modernite uyumu' bakış açısının yeni ve gelişen uluslarda hâkim olduğuna da değinir. Bu yeni süreçte gelenek esneyip değişse de modernleşme arayışının gelenekçilikte destek bulunduğunu iddia eder. Ona göre bu iki kavram arasındaki ilişki, çatışma ilişkisi değildir. Modern yaşam tarzı geleneklerden azade bir yaşam tarzını gerektirmediği gibi modern anlayış geleneksel anlayışın zayıflaması sonucunu da doğurmaz. Gusfield 'Toplumsal Değişim Araştırmalarında Yersiz Kutuplaşma: Gelenek ve Modernite'¹⁵⁵ adlı makalesinde bu bakış açısını özetleyen yedi safsatadan bahseder. Biz de her birinden burada kısaca bahsedeceğiz.

1. Safsata: Gelişen Toplumlar Her Zaman Statik Toplumlar olagelmüşlerdir.

Toplumda yerleşik olan anlayışa göre bir toplum kendini dış etkilere ne kadar kapatırsa gelişmişlik düzeyi o derece iyidir. Gelişen toplumlar değişimden etkilenen değil, değişimin faili olan toplumlardır. Hâlbuki bir toplumun gelişmişliğini sömürge politikası belirleyemeyeceği gibi geri kalmışlık düzeyini de asimilasyonu belirleyemez. Bu çok tek düze bir çıkarım olur. Gusfield'e göre şu anki geleneksel toplumun geçmişten aynıyla aktarıldığını düşünmek yanlıştır. Şuan geleneksel olarak isimlendirdiğimiz toplumlar da değişimin ürünüdür. Çünkü toplum canlı bir yapıdır ve dolayısıyla hayatın akışından bağımsız olduğunu düşünmek imkânsızdır. O, Doğu medeniyetlerini buna örnek verir. Hindistan'ın geleneklerine sahip çıkan güçlü bir medeniyet olsa da işgallerin ve toplumsal ve kültürel hareketlerin Hindistan' daki toplumsal yapıyı değiştirdiğini, sömürgeci bir politika yürütmemesine rağmen İslam medeniyetinin de kast ve siyasal sınıf sistemine önemli alternatifler getirdiğini ifade eder.

---

¹⁵⁵ Joseph R. Gusfield, "*Geleneksel- Modern Kutuplaşması Tezindeki Safsatalar*" Çev. Bilal Canatan, Muhafazakar Düşünce Der., 2005, C. 1, S. 3

2. Safsata: Geleneksel Kültür Bir Tekdüze Normlar Ve Değerler Manzumesidir.

Gusfield'e göre geleneksel yapı tekdüzeliğin aksine farklılıkların oluşturduğu zengin bir yapıdır. Bu zenginlik ve farklılık dini yapılarda daha belirgindir. Bütün dinlerin büyük çerçevede ortak değerleri olduğu gibi tek bir dini yapı içinde farklı değerler de söz konusu olabilmektedir. Mesela "Batı medeniyetinin bir parçası olmasına rağmen Sina' da Ahit de ulusların ortak zenginliğidir. Hristiyanlık tek dini anlayış olmasına rağmen Katoliklik ve Protestanlık onun iki farklı versiyonudur."¹⁵⁶ Ayrıca yazar, dini öğretilerin sadece dini hayatı düzenlemekle kalmayıp hayatın bütün kademelerine şekil verecek zenginlikte olduğuna da değinir. Buna delil olarak geleneksel bir yapı olmasına karşın Hindu felsefesini ve din öğretisinin hayatla ilgili çok farklı yönelimlere açık oluşunu verir. "Örneğin, dört ashrama öğretisine göre iyi bir hayat, insanın hayatın değişik dönemlerinde farklı değerleri amaçladığı bir hayattır."¹⁵⁷

3. Safsata: Geleneksel Toplum Homojen Bir Toplumsal Yapıdır.

Geleneksel toplumlarda toplum kendi içinde farklı ırkları, farklı hayat ve düşünce yapılarını barındırabilir. Geleneksel toplum farklılıklara kapalı bir toplum yapısı değildir. Bilakis geleneksel toplumlar, modern hayatın dayattığı tekdüzeliğe karşı daha kozmopolit bir yapıya sahiptir ve bu farklılık toplumun menfaatine işlemektedir. "Bir toplumdaki yabancılar veya paryalar genelde iktisadi kalkınmaya, yeniliklere ve girişimciliğe büyük katkıda bulunmuşlardır. Avrupa'da Yahudiler, Batı Afrika'daki Müslümanlar, Endonezya'da Çinliler ve Doğu Afrika' da Doğu Hindistanlılar, marjinaliteleri sayesinde pazar ekonomisinin gayrişahsi davranış ilişkilerine girebilen ve yerli toplumun statüye bağlı taleplerinden uzak kalabilen gruplara örnek teşkil etmektedir. Hindistan'da da Farisi(Zerdüş)ler ve Jainler ekonomide yeniliğin ve geniş ölçekli sınai üretimin taşıyıcıları olmuşlardır."¹⁵⁸

4. Safsata: "Yeni" "Eski"nin Yerine Geçer.

Gusfield'e göre toplumda hiçbir yeni eskisini mutlak olarak ilga etmez. Ona göre toplumda ortaya çıkan yeni şekil ve yapılar eskinin alternatiflerini artırır. Eski ve

¹⁵⁶ Joseph R. Gusfield, Agm., s. 60

¹⁵⁷ Joseph R. Gusfield, Agm., s. 61

¹⁵⁸ Joseph R. Gusfield, Agm., s. 61

yeni toplumda uyum içinde yaşayabilecekleri gibi her ikisinin taraftarları farklı da olabilir. “Örneğin, sihir ve tıp yan yana bulunabilir, aynı insanlar tarafından dönüşümlü olarak kullanılabilir.”¹⁵⁹ Eski olarak adlandırılan bir yapının yeniye oranla çok az taraftarı olsa bile bu, yeninin onu mutlak olarak kaldıramadığına işaret eder.

5. Safsata: Geleneksel ve Modern Her Zaman Çatışma İçindedir.

Gusfield'e göre modernistler 'geleneksel toplum'u, o toplumun tarih ve kültürel yapısından bağımsız soyut bir kavram olarak düşünürler. Hâlbuki 'geleneksel toplum' soyut bir kavram olmamakla birlikte saydığımız bu diğer kavramlar da, toplum şekli modern ya da geleneksel olsun, ayrı değerlendiremeyeceğimiz kavramlardır. Çünkü bir toplumun geleneksel birikimi onun tarihi, kültür yapısı da gelenekleridir. Bunların hepsi birbirine kaynak ve birbirinin sonucu olan iç içe yapılardır ve birlikte hareket ederler. Aynı şekilde bu kavramlar, toplum tarihinde yaşanan bir değişime ayak uydurarak varlığını devam ettirir. Dolayısıyla bir çatışma söz konusu değildir. Bazı toplumlar modernizasyona daha uygunken bazıları geleneksel yapıya daha uygun olabilir. Örneğin “Japonya, Batı'dan farklı olarak, "feodalizm" ile endüstriyel gelişimin bir araya gelerek iktisadi gelişmeyi desteklediği bir örnektir. İmparatora ve aileye bağlılık, kolektivist bir yapı ve yüksek derecede dikey hareketsizlik, Japonya şartlarında toplumsal ve ekonomik değişimde önemli destekleyici rol oynarken, aynı faktörler Batı'nın bireyci kültüründe birer direnç unsuru olmuştur. Emekçinin belli bir işverene bağlılığı, bu çerçevede (Japonya' da) ekonomik büyümeye katkıda bulunurken Batı' da bir teslimiyet olarak değerlendirilmiştir.”¹⁶⁰

6. Safsata: Gelenek ve Modernite Karşılıklı Olarak Birbirini Dışlar.

Gusfield gelenek ve modernitenin çatışma halinde olmasından çok birbirini destekleyen iki sistem olduğunu savunur. Çünkü ona göre toplumsal yapıların birçok boyutu olabilir ve her boyut değişim ve yeniliklere aynı tepkiyi vermeyebilir. Örneğin eğitim modernizasyona daha açıkken, dini yapılar daha kapalıdır. Dolayısıyla buradan çıkaracağımız sonuç gelenek ve modernitenin mutlak birbirini dışladığı değil, bazı sosyal yapıların modernizasyona daha uygun olduğudur.

¹⁵⁹ Joseph R. Gusfield, *Agm.*, s. 61

¹⁶⁰ Joseph R. Gusfield, *Agm.*, s. 62

7. Safsata: Modernleşme Geleneği Zayıflatır.

Gusfield'e göre yeni kurum ve değerlerin eskilerle iç içe geçebileceğini iddia eder. Hatta onun dayandığı araştırmalardan hareketle modernleşmenin geleneği zayıflatmaktan ziyade eskiye daha çok yönelişi beraberinde getirdiğini ifade eder. "M. N. Srinivas, kast hareketliliği konulu etkileyici araştırmasında hayat tarzını "Batılılaştırın" yüksek tabakanın veya hareketlilik arayışındaki alt ve orta tabakanın davranışlarında daha çok hindulaşma, daha çok brahmanlaşma ve sanskritleşme gözlemlemiştir."¹⁶¹ Modernleşmeyle birlikte gelişen teknoloji ve kitle iletişim araçları buna zemin hazırlamıştır. Modernliğin yayıldığı ölçüde gelenekler de büyük kitlelere yayılmaya ve etki alanını genişletmeye başlamıştır. Hatta hac gibi bazı dini vecibelerin yerine getirilmesi teknoloji ile birlikte daha mümkün hale gelmiştir.

Geleneğin tarihinin çok eski olduğunu ve hatta dinle ve insanlık tarihi ile ilişkilendirerek Hz. Âdem'e kadar dayandığını söylemiştik. Fakat kelimenin bir kavram olarak doğuşu modern dönemle birlikte olmuştur. "Avrupa şartlarında ortaya çıkan yeni durum 'modern' olarak nitelendirilirken, 'modern olmayan' bir öteki yaratılarak buna 'gelenek' adı verilmiştir."¹⁶² Dolayısıyla geleneğin kendisi değil gelenek kelimesinin doğuş noktası problemlidir.

Modernleşmeye geçişte geleneklere karşı toptancı bir bakış sergilenmiş ve bu bakış açısıyla geçmişe dair her şey yenilenmesi gereken bir unsur olarak görülmüştür. Bu sebeple modern olarak adlandırılan dönemde geçmişi hatırlatacak ne varsa reddedilip onun aksi yönde yeni bir düzen inşa edilmeye çalışılmıştır. Çünkü "Batı Avrupa'da "Rönesans ve Reform Hareketleri"yle ortaya çıkan ve "Aydınlanma" ve Fransız İhtilaliyle devam eden sürecin temeline bakıldığı zaman, "eski rejime" (Ancien Régime), düşünce yapısına, inanç sistemine karşı geliştirilmiş bir reaksiyon olduğu görülmektedir."¹⁶³

Geçmişle bugün arasındaki bağı kesmek elbette kolay olmamıştır. Yeni dönemde geçmişe duyulan antipati geçmişten kopmak istemeyen ve onu yaşatmak

---

¹⁶¹ Joseph R. Gusfield, Agm., s. 65

¹⁶² Ayşe Şallı, Agm., s. 56

¹⁶³ Ayşe Şallı, Agm., s. 58

isteyenlere karşı da duyulmuştur. Bugün bize faydası olmadığını düşündükleri mirasa ‘gelenek’ ya da ‘geleneksel’ derken, bu faydasız mirasın savunucularını da ‘gelenekçi’ olarak adlandırmışlardır. Bizim nezdimizde öyle olmasa da modern savunucular açısından gelenek de gelenekselcilik de olumsuz birer tanımlamadır. Onların nezdinde olumsuz olan bu tanımlamaların bizce olumlu algılanması elbette geçmişe aynı nazarla bakmamaktan kaynaklanmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi modernlik onlar için Hristiyanlığın girmiş olduğu çıkmazdan bir kurtuluşken, zaten bize yeniliği tavsiye eden, aynı zamanda geçmişe ait olsa bile ilerlemeye pusula vazifesi gören bir din için sistem şüphesiz aynı işlemeyecektir. Toplumların bugün yaşamış olduğu kargaşanın en önemli sebeplerinden birisi de budur. Her toplum yapısı ve yaşadıkları itibarıyla biricikken, kendine ait olmayan fikir yapısına uydurulmaya çalışılmıştır. Burada akla bir soru gelmektedir. Gelenek kavramı böylesine yanlış bir siyaset ve olumsuz bir algı ile yerleşmişken, gelenek yerine manevi mirası ve kültürel değerleri kapsayan yeni bir literatür mü geliştirmek gerekir? Ortaya çıktığı toplumda bile kabul edilmekte zorlanılan sistemin bizde de kabulü kolay olmamıştır. Zira “Batı Avrupa toplumunun içerisinde bulunduğu durum ve ‘modern’ olarak nitelendirilen bazı unsurlar birtakım krizleri de beraberinde getirmiştir. Bu durumu analiz etme çabasının bir sonucu olarak ‘sosyoloji’ bilimi ortaya çıkmıştır. Giddens’in da ifade ettiği gibi sosyolojinin konusu temelde modern toplum olmuştur.”¹⁶⁴ Fakat daha sonraları sosyolojik çalışmaların ekseriyetinde modern ve modern öncesinin karşılaştırmalarının görülmesi dahi gelenekten kopulamayacağına kanıttır. “Modernleşme Kuramı, klasik sosyolojinin vurguladığı ‘gelişme’ -‘Batı ile sınırlı’ bile olsa-, bireyler arası ilişkilerin samimiliği, işbölümünün gelişmişliği, toplumun homojenliği, sosyal sınıflar arası ilişkilerin niteliği gibi unsurlara dayalı olarak yapılan modern toplum analizi ve ‘modern-geleneksel’ şeklindeki iki kutuplu yaklaşıma merkezi bir konum atfetmiştir. Örneğin Tönnies’in ‘cemaat-cemiyet’, Durkheim’in ‘Mekanik ve Organik Toplum’ sınıflamaları bunun en çarpıcı örneklerindedir.”¹⁶⁵ Buradan hareketle, modern iddianın ilk döneminde yapılan çalışmalar bile sadece modernizmin hâkim ve geçerli olduğu bir sistemin mümkün olmadığını anlamamız için bize yeterlidir. Kaldı ki çoğu çalışmada kültürel anlamda eskiye ait olan sistemin daha işlevsel olduğundan bahsedilmiştir. Burada insanları yanlışla

---

¹⁶⁴ Ayşe Şallı, Agm., s. 58

¹⁶⁵ Ayşe Şallı, Agm., s. 62

düşüren nokta toptancı bakış açısı olmuştur. Din'den âzâde bir sistem kurulmaya çalışılırken, kültür ve toplumu bir arada tutan değerler de feda edilmiştir.

Geleneğin karşısında konumlandırılan kavramlardan bir tanesi de sekülerizmdir. Modernliğin bir uzantısı olan bu kavram en masum haliyle, dini toplumsal olmaktan çıkartıp bireylerin içine indirgemeyi vadetmektedir. Hâlbuki din ilk gönderildiğinde bir bireye hitap etmekle birlikte sonrasında toplum tarafından nesilden nesile aktarılan kolektif bir yapı olagelmıştır. Hatta onun çoğu öğretisi bizzat toplumu muhatap kılmaktadır. Bu haliyle sekülerizm iki boyutlu olan dini tek boyuta hapsedmiştir. Daha önce de din ve geleneği düşünce olarak ayrı görmediğimizi ve dini büyük gelenek olarak algıladığımızı belirtmiştik. Bu sebeple sekülerizmin, bizce dine uyguladığı toplumsal boykota gelenek de aynı oranda maruz bırakılmıştır. Fakat gelinen noktada, bir çabadan ibaret olan “Klasik sekülerleşme tezinin argümanlarının kabul edilemez olduğu iddiasıyla 2000’li yıllarda kesin hatlarla belirlenmiş yeni bir paradigma geliştirilmiştir. Bu paradigmaya göre, ABD’de hızla artış gösteren YDH (yeni dini hareketler), Rusya ve Japonya’da özellikle İslam dünyasında meydana gelen dinin yükselişi olguları klasik sekülerleşme paradigmasının iddiasını desteklememektedir; elde edilen veriler dinin insanlık için hâlâ vazgeçilmez bir unsur olduğunu, moderniteye rağmen varlığını korumaya devam ettiğini göstermektedir.”¹⁶⁶ Sekülerizmin dine/geleneğe uyguladığı boykot bu iki kavramın lehinde işlemiştir. Thomas Luckmann’ın ‘görünmez din’ söylemi de bu noktadan hâsıl olmuştur. Ona göre sekülerizm dinin kurumsal olmaktan çıkartılıp bireysel alana indirgenmesi dine karşı insanların yoğunlaşmasını sağlamıştır. Tüm bu söylemler din ve modernitenin aynı anda yaşayabilecek olgular olduğunu bize göstermektedir. Sonuç olarak “Modernleşme Kuramı, ‘gelenek’in içerisine dâhil ettiği ‘din’ olgusunu da ötekileştirerek tarih sahnesinden silinmeye mahkûm etmeye kalkışmıştır. Bu girişim bilim dünyasında ‘sekülerleşme tartışmaları’ şeklinde somutlaşmıştır. Dinden arındırılmış bir dünya beklentisi maalesef hüsrarla sonuçlanmıştır.”¹⁶⁷

Zygmunt Bauman modernizmi geleneksel düzenin bozulması olarak görür. Çünkü geleneksel anlayışta bir otoriteye itaat söz konusudur. Bu otorite çoğu geleneksel

---

¹⁶⁶ Ayşe Şallı, Agm., s. 74

¹⁶⁷ Ayşe Şallı, Agm., s. 80

tolumda din, dini olmayan toplumlarda dinin yerine konulan unsurdur. Bu otorite, toplumu bir arada tutan tutkal vazifesini görür. Modernizm ise özgürlüğü vadeder. Modern felsefenin temelinde otorite kabul edilecek tek yapı akıldır ve o da kimsenin tekelinde değildir. Bu, toplumu bir arada tutan bağlardan bir kopuşun da habercisidir. René Guénon gibi dini düşünürler din ve geleneği birbirinden ayı görmezler. Bu sebeple geleneğe karşı duruşu dine karşı bir anlayış olarak addederler.

Daha önce de belirttiğimiz gibi gelenek dinin temel yapıcı unsurlarından olduğundan, toplumdaki bahsettiğimiz her yerde gelenekten de bahsetmemiz kaçınılmaz olmaktadır. Bu modern toplumlar için de geçerlidir. Dolayısıyla “Modern yaşamda da geleneğin izlerini görmek mümkündür, fakat bu izler çoğu kez modern bir çeşniye sahiptir.”¹⁶⁸ Geleneğe modern bir form verilip toplumsal işlevinden istifade edilmiştir.

III.II. Gelenek ve Postmodernizm

Gelenek ve modernizm bağlamında postmodernizm kavramına da değinmemiz yerinde olacaktır. Çünkü postmodernizm tam da gelenekle kopan bağların yeniden inşa edilmesi iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Ancak postmodern düşünürlerin yaptığı şey salt gelenek koruyuculuğu değildir. Asıl çıkış noktaları geleneği savunmak değil, kendilerinden önce tecrübe edilmiş sistemin tam aksi yönünde bir eylem gerçekleştirme hayalidir. Bu sebeple antimodern düşünüş tarzları onlara modernistlerin aksine geleneği bir kaynak olarak görmelerini sağlamıştır. Yani onların geleneğe bakışları ideolojik değil, pragmatiktir. Toplumda kopan bağları yeniden birleştirmek gelenek ile mümkün olacaksa ondan toplum menfaatine yararlanır. Geleneği yeniden gündeme getirmesi hasebiyle kabul edilebilirse de bu bakış açısıyla postmodernite, modernistlerden daha modern bir düşünce yapısına sahiptir.

Bizde tam olarak adı konulamamış modern yaşam neredeyse henüz başlamışken, gelenek yeniden gündeme gelmiştir. Modern süreç bizde henüz tamamlanmış sayılmasa da batıdan daha kısa soluklu yaşayacağımız aşikârdır. Dolayısıyla toplumumuz modernizmden postmodernizme geçişi çok hızlı yaşamıştır. Bu hızlı geçiş süreçleri, sadece siyasi alanda ya da sadece salt sosyal alanda değil sosyal hayatı oluşturan bütün

---

¹⁶⁸ Ulaş Bingöl, Agm., s. 24

alanlarda tek tek yaşanmıştır. Sanat, edebiyat ve müzik gibi birçok alan bu hızlı değişime maruz kalmıştır.

Modern sonrası dönem veya modern hayata getirilen bir eleştiri olarak adlandıracağımız “Postmodernizm kelimesi ilk kez 1930’larda modernizme hafif bir karşı duruşa işaret etmek maksadıyla kullanılmıştır. 1950’lerden sonra ise modernist hareketin belirleyici özelliğinin kaybolmasına dikkat çekmek amacıyla kullanılmıştır.”¹⁶⁹

Postmodernizm bazı düşünürlere göre modernizmin devamıyken, bazılarına göre ise moderniteye açılmış bir savaş olarak ifade edilir. Bizce postmodern dönem modern yaşamın zorunlu bir sonucudur. Aslında her dönem kendi sonunu getirecek bir fikir yapısını doğurur.

Postmodern düşüncenin doğuşu da modern düşüncenin doğuşu gibi tepkiseldir. Bu yüzden ikisinin de tam anlamıyla sağlıklı bir düşünce yapısı olduğunu söylemek mümkün değildir. Modern düşünce çıkış iddiasını gelenek karşıtlığı üzerinden yaptığı için, geleneği hak etmediği kadar yererken, postmodern düşünce de aslı gelenek olmayan geleneğimsi yapıları dahi hak etmeği kadar yüceltme hatasına düşmüştür.

Modernizm insanı tek tipleştiren bakış açısına sahipken postmodernizm ‘çoğulcu’ bir söyleme sahiptir. Bu noktada postmodernistler geleneklerin insanları tek tipçilikten uzaklaştırdığını savunur.

Postmodern dönem gelenek iddiasıyla ortaya çıkıp geleneğe dikkat mi çekmiştir yoksa toplumların hâlihazırda var olan geleneğe geri dönüş eğilimine mi bu isim verilmiştir? Hangi tutum hangisini başlatmıştır tartışmaya açık bir konudur. Fakat kabaca modern sonrası dönem olarak özetleyeceğimiz bu dönemde modernitenin savaş açtığı birçok şey yeniden ilgi odağı olmuştur. “Dinler, tarikatlar, büyü, alternatif tıp, geleneksel giyim tarzı, köy yaşamı, medyumluk, astroloji gibi modernite ile barışık olmayan birçok konunun postmodern insanı cezbediği görülür.”¹⁷⁰ Postmodernizmin

---

¹⁶⁹ Chris Jenks, , *Temel Sosyolojik Dikotomiler*, Çev. İhsan Çapçioğlu, Ankara: Atıf Yay., 2014, s. 495

¹⁷⁰ Ulaş Bingöl, Aqm., s. 29

geleneği ihya etme gibi bir gayreti yoktur. Hatta modernizmin geleneğe uyguladığı tahrifi postmodernizm kılıf değiştirerek uygulamıştır diyebiliriz.

Modern toplumda makinalar, postmodern toplumda ise o makineleri bilen insanlar ön plandadır. Dolayısıyla her ne kadar modern karşıtı bir fikir olsa da postmodernizm de modernizm gibi tekniğe dayanmaktadır.

Postmodernistler modern iddianın söndüğünü ve modernizmin toplumları kendilerine yabancılaştırdığını savunur. “Postmodernizm Batının şartlarında doğmuş ve dolayısıyla ona ait bir olgudur. “Türkiye gibi geleneksellikten modernliğe yönelmiş, ancak bir türlü bunu başaramamış bulunan toplumların gelişim ve değişim süreçleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar ise, dini alanda da, onlardan bir ölçüde etkilenmiş olmakla birlikte yine de onlara özgüdür ve oldukça karmaşıktır.”¹⁷¹

III.III. Gelenek ve Din

Geleneğin tarihi Hz. Âdem’le başlayıp, din’in oluşmaya başlamasıyla paralellik arz eder. Bu sebeple her oluşacak geleneğe din materyal sunarken, gelenek de dine zemin hazırlar. Bu bağlamda din, kendisine inanılmasını temin eden bir geleneğin içine doğar. Çünkü “Hz. Peygamber’in çağrısını kısa zamanda nasıl köklü dini-sosyal ve kültürel değişimleri beraberinde getirdiğini ve üstelik onların yalnızca Arabistan’la sınırlı kalmayarak, o zamanki dünyanın büyük bir bölümünü etki alanına dâhil ettiğini”¹⁷² ancak bununla açıklayabiliriz.

Gelenek ve din birbirine yakın ve içkin kavramlardır. Yer yer birbirinin hem kaynağı hem de pratiğidir. Ancak genel itibariyle gelenek, sosyal hayatta kültür, sanat ve hukuk gibi alanlarda dinin açılımıdır. Bu açıdan din geleneğin kaynağıdır. “Din ve gelenek ayrımını İslam'a tatbik edecek olursak, din olarak İslam, Kur'an ve sünnetin vâz ettiği itikat, ibadet ve ahlaki düsturları içeren, gelenek olarak İslam, bu prensiplerin tarihteki ve günümüzdeki uygulamaları ile oluşan kültür ve medeniyeti ihata eder. Bir başka açıdan bakıldığında din olarak İslam sadece değişmeyen esasları içerirken

---

¹⁷¹ Ali Coşkun, Age., s. 96

¹⁷² Ali Coşkun, Age., s. 74

gelenek olarak İslam, hem değişen hem de değişmeyen unsurları muhtevidir. Diğer bir ifade ile İslam din olarak statik ve durağan, gelenek olarak dinamik ve canlıdır.”¹⁷³

Dinin Şekle bürünmüŐ haliyle gelenekler manevi yönümüzü aktive eder. Gündelik hayatta geleneklerin var oluşu sürekli metafizik varlığını hatırlamamızı yardımcı olur. Bize geçmişi ve geçmişle olan bağlarımızı hatırlatır. Bu geleneğin en önemli fonksiyonlarından biridir. Çünkü “İnsanın tabiatındaki manevi cevherden dolayı manevi ihtiyacı hiçbir zaman kaybolmayacak ve bunu sağlayacak kültüre daima muhtaç kalacaktır.”¹⁷⁴

Geleneğin sosyolojik anlamı Őimdiyi geçmişe bağlayan bir bağ iken, dini literatürdeki anlamı medeniyeti vahye bağlayan kutsal adetlerdir. Aslında geleneği dini alanda değerlendirirken onu “din” anlamında kullanırız. Dini araştırmacılar gelenekle ilgili çalışmalarında gelenek derken genellikle dini ya da dinin oluşturduğu medeniyeti kastederler ve geleneği vahye dayandırırılar. Çünkü dini inanç ve ibadetler bizlere gelenek yoluyla ulaşır. Bugün ifâ edegeldiğimiz bütün ibadetler geleneğe en güzel örnektir. Ayrıca İslam’ın ortaya koyduğu kurallar kalıcılığını gelenekle sağlamıştır. Bu çerçeveden hareketle geleneği hem din hem de dini koruyan ve kalıcılığını sağlayan bir yapı olarak değerlendirebiliriz.

Gelenekler toplumda yaptırım gücü olan kurallar bütünüdür. Geçmişi, dinlerden daha öncesine dayandığı için bir dine inanılması gerektiğini dahi gelenek dayatır. Dinle muhatap kılınan ilk toplumlar geleneğin uygun gördüğü doğrultuda ona inanır ya da inanmazlar. “Le Bon “Tapınaklarda geleneklerden daha heybetli putlar yoktur. Saraylarda geleneklerden daha güçlü hükümdar bulunmaz” derken geleneğin bu türüne işaret etmiŐtır.”¹⁷⁵

İbn Haldun’a göre bir topluluğun ortak geçmişe sahip olması, onun asabiyetini güçlendiren bir unsurdur. Bu yüzden aynı dine mensup olmak da asabiyeti daha etkili kılmaktadır. Çünkü din özünde birlik ve beraberliği emretmektedir. Bu, kabile reisinkinden daha etkili ve yaptırımı daha kuvvetli bir birlik çağrısıdır.

---

¹⁷³ Adnan Aslan, Aqm., s.7

¹⁷⁴ Adnan Aslan, Aqm., s. 12

¹⁷⁵ Ahmet Faruk Kılıç, Aqm., s. 226

Ziya Gökalp'e göre toplumların büyümesinin ve ilerlemesinin doğal bir sonucu olarak o toplumu düzenleyen kurallar ortaya çıkar. Bu ilerleme sürecinde toplumların gelişmesine paralellik göstererek kurallar da değişebilir. Bu değişim karşısında sürekli yenilenen kurallar gelenekten bağımsız olamaz ve gelenekler çerçevesinde değişim sürecini gerçekleştirir. Dolayısıyla belirlenen kurallar geleneğin devamını da sağlayarak geçmişle aramızdaki bağın canlı kalmasını da sağlar. "Buna göre toplumların geçmişle biri şekil bakımından diğeri anlam bakımından olmak üzere iki türlü bağlantısı vardır. Bu bağlantıyı şekil bakımından öne çıkarmaya ve savunmaya çalışmak, değişime karşı direnme konumunda geçmişe aynen bağlılığı ifade etmektedir. Bir de geçmişin dinamik yönünü teşkil eden bir anlam vardır ki geçmişte toplumun ürettiği değerleri modern dünyada tekrar üretmemize yarayacak bağlıdır. Gökalp'e göre biz geçmişe bu ikinci bağla bağlanmalıyız."¹⁷⁶

Gelenek, din, bilgi, kültür ve ahlaktan oluşan manevi mirası yeni nesillere aktarmada eğitimle aynı görevi üstlenmiştir. Modern eğitim öğrenmede 'alışkanlık haline getirme' prensibini bilme ve kavrama basamaklarından daha etkili görür. Ancak eğitimin burada kastettiği alışkanlık, aslı unutulmuş bir taklit değildir. Dolayısıyla geleneğin de aslını yitirip kuru bir taklitten ibaret olması hoş karşılanmamıştır. "Geleneği var eden temel değerler zaman içerisinde arka plana itilip davranışların özü bu temel değerlerden uzaklaşırsa gelenek meşru ve tabii yapısını kaybetmiş olur. İslamiyet, bu şekilde meşru yapısını ve kurucu değerlerini kaybetmiş geleneği ihtiyatla karşılar. Böylesi gelenekte tekrar ve alışkanlık öğelerinin yanı sıra taklit de önemli yer tutar. İman konusunda bile taklidi hoş karşılamayan İslam dininden taklit kalıbı ile donuklaşmış geleneğe sıcak bakması beklenemez. Ayrıca İslam dini, ayırıcı unsur olarak geleneği oluşturan temel değerlere de bakar. Bunların Kur'an ve sünnet kaynaklı kendi temel değerleri ile çatışmamasına özen gösterir."¹⁷⁷

Örf İslam kaynaklarından biri kabul edilmektedir. Asıl kaynaklarda çözümü bulunamayan meselelerde örf'e başvurulur. Çünkü bir şey örf/gelenek haline geldiğinde toplumsal bir meşruluğu ifade eder. Ayrıca "Dini yaşantılardaki süreklilik ve kalıcılık

---

¹⁷⁶ Ahmet Faruk Kılıç, Agm., s. 226-227

¹⁷⁷ Suat Cebeci, "Din Eğitimi Açısından Dini Yaşantıların Gelenekleştirilmesi" Harran Üniversitesi İLAF Der., Şanlıurfa-1996, S. 2, s. 77

kolektif davranışlarla mümkündür. Bireysel davranışlar güçlü ve kalıcı olmamakta, gittikçe yaygınlaşan batıl davranışlar karşısında direnç gösteremeyip temel değerlerinden uzaklaşmakta ve yozlaşmaktadırlar. Sonuçta inancı başka, yaşantısı başka Müslümanların ortaya çıktığı görülmektedir.”¹⁷⁸

III.IV. Gelenek ve Halk/Popüler Dindarlık

Halkbilimi, bir toplumun geçmişinde yaşanmış dinlerinden miras alıp yine kendi çağının şartlarına uygulayarak yaşattığı yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla oluşturduğu inanışlarla ilgilenir.¹⁷⁹

Halk biliminin kapsama alanına giren bir başka konu ise bu inanışların topluluktan topluluğa değişim göstermesidir. Ancak bu değişim gösteren kısım pratik uygulamalardır. Resmi inanışları incelemek halk biliminin konusu değildir.¹⁸⁰

Popüler din kavramı da, din eksenli merkezi öğretiyeye uzak dini inanışlar, ibadetler ve uygulamalar bütününe ifade etmektedir.¹⁸¹

Geleneği kendi içerisinde değerlendirecek olursak yukarıda bahsettiğimiz ve salt vahiy öğretisine dayanan haline ‘büyük gelenek’, daha çok sosyolojinin ve halk biliminin konusu olan folklor olarak adlandıracağımız haline ise halk dindarlığı ya da popüler dindarlık diyebiliriz. Çalışmamızın bu kısmına kadar ‘büyük gelenek ’ten bahsettik, bundan sonrasında popüler dindarlığa değineceğiz.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya çapında yaşanan köklü değişimden hemen hemen bütün toplumlar nasibini almıştır. Bu değişim, toplumların sadece fiziki yapıları ile sınırla kalmayıp kültürel ve dini yaşantılarını da büyük oranda etkilemiştir. Savaş sonrasında başlayan göç dalgalarından en büyük darbeyi gelenekler almıştır. Çünkü göçlerden önce herkes kendi topraklarında geleneklerini daha iyi yaşatıyorlardı. Üzerinde yaşanan toprak ve orada neşet eden kültürel miras bir bütün teşkil ediyordu. Göç öncesi homojen toplumlarda gelenek toplumu kendi içerisinde birleştiren bir faktör

---

¹⁷⁸ Suat Cebeci, Agm., s. 80

¹⁷⁹ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, , Ankara: Bilge Su Yay., 2016, s. 13

¹⁸⁰ Pertev Naili Boratav, *Age*, s. 13

¹⁸¹ Celaleddin Çelik, “ *Türk Halk Dindarlığında Değişim ve Süreklilik- Ziyaret Fenomeni Örneği*”, ÇÜ. İLAF. Der., Ocak-Haziran 2004, C. 4, S. 1, s. 221

iken, göç sonrası oluşan kozmopolit yapılarda gelenek artık toplumları ayırıştırıcı unsur olmuştur. Hal böyle olunca 'büyük gelenekten' uzak kalan toplumlar kendilerince geleneklerini yaşatmaya çalışmışlardır. Fakat zamanla 'büyük gelenekle' aradaki mesafe açılmış kaynağı nerden geldiği çok da bilinmeyen anonim gelenekler türemeye başlamıştır. Burada önemli bir noktayı belirtmemiz gerekir ki toplumların bundaki amacı asıl gelenekten uzaklaşmak değil, zaten cebri sebeplerle uzaklaşmış bulduklarını asıl geleneğe yaklaştırmaktır. Çünkü gelenek bir toplumun kimliğidir ve toplumlar kendi kimliklerini tamamlamak ister, bunun için arayışa girerler.

Popüler dindarlık dinin gündelik hayata indirgenişi ve gündelik hayatta karşımıza çıkan sorunlarla alakalı bir çözüm arayışıdır. Bu sebeple popüler dindarlık için din, öğrenilecek veya üzerine kafa yorulacak bir şey değil, yaşanan şeydir ve bir ihtiyaca binaen ortaya çıkmıştır. "Kaynağını ise sürekli olarak hastalık, ölüm korkusu ve doğal felaketler gibi bir takım belirsizlikler ve öngörülme durumlarıyla ilgili kaygılardan almaktadır."¹⁸² Bütün toplumlarda özellikle Müslüman toplumlarda resmi bir gelenekle birlikte bir halk geleneği bulunmaktadır. Ancak bu halk gelenekleri – Müslüman toplumlar da dâhil- her zaman kendi toplumlarında bulunan resmi geleneğe dayanmayabilir. "Halk dindarlığı, çok farklı kaynak ve unsurları içeren senkretist bir yapı özelliği taşımaktadır. Buna göre, ritüellerin teolojik konuların önüne geçtiği halk dindarlığında, tasavvufi ve mistik etkilerin yanı sıra, büyüsel (kurşun dökme, muska yazma, fal bakma vs.), efsanevi ve mitsel öğeler de yer almaktadır. Adak niyetiyle ağaç ve türbelere çaput bağlama ve ağaç kültü gibi unsurlar bir anlamda yeni popüler dindarlıktaki eski Türk dininin veya Şamanizm'in kalıntıları mahiyetindedir. Kültürel kaynaklarını ise, büyük ölçüde ilmihaller, hadis kitapları, alperenlerin hayatları ve dinsel motifli şiirlerle aşk hikayeleri gibi dini halk edebiyatından almaktadır."¹⁸³ Resmi gelenekten uzaklaştıkça popüler dindarlık çoğu zaman resmi dindarlığın önüne geçmektedir. "Türkiye'de kentleşme, "Yüksek İslam" ya da "büyük gelenek" olarak bilinen din anlayışı kadar, popüler dindarlığın da geniş bir yaygınlık imkânı bulunduğu bir

---

¹⁸² Celaleddin Çelik, Agm., s. 224

¹⁸³ Celaleddin Çelik, Agm., s. 228

süreci ifade eder. Bu süreçte iç göçün aktörü olan göçmenler, kente her şeyden önce Anadolu'nun kırsal-geleneksel İslami dokusunu da taşımışlardır.”¹⁸⁴

III.V. Gelenek ve Kültür

“Kültür kelimesinin aslı Latince’dir. Türkçe kullanılış şekli(kültür) Fransızca ‘culture’ kelimesinin Türkçe okunuşudur. Latince ‘cultura’ tarlaya ekin ekmek, sütü mayalamak anlamlarına gelmektedir.”¹⁸⁵ “Kültür, bir toplum içinde yaşayan insanların ‘münferit’ davranışlarının, nesnelleşerek diğer insanların davranışları üzerinde etkili olabilecek hale geldikten sonra, o toplumdaki başka insanlar tarafından kabul edilip benimsenmesiyle oluşan davranış kalıplarıdır.”¹⁸⁶

Kültür kelimesini Mümtaz Turhan üç grupta incelemektedir. Ona göre Kültür üç manada kullanılmaktadır. Bunlardan birincisinin insanın hayatında içtimai yoldan tevarüs ettiği maddi manevi her unsuru ihtiva ettiğini ifade eder. Dolayısıyla kültürün bu anlamı insan kavramı ile çok yakın ilişkilidir. İnsanın ürettiği ve onun eseri olan her şey kültürü oluşturur. Dolayısıyla her toplumun ve hatta her insanın bir kültürü söz konusudur. Turhan burada yapılacak değerlendirmenin yalnızca “Yüksek veya aşağı seviyededir” şeklinde olacağını ve hiçbir ahlaki kıymet izafi edilemeyeceğini belirtmiştir. İkinci Mana ise daha yaygın kullanılmaktadır. Buna göre kültürden kasıt ferdin bilgi, birikim ve inceliğidir. Fakat Turhan bu inceliğin halktan uzak durma tavrını doğuracağını ifade eder. Kültürün bu nevi için insanın üzerine takındığı bir kıyafet benzetmesi yapar. Üçüncü manada kullanılan kültürün tarifi konusunda ise zorlukların olduğunu söyler. Buna göre fertten ziyade grubun sahip olduğu manevi değerlere ehemmiyet vermesi itibarıyla birinci manaya, seçkin bazı faktörler üzerinde durması itibarıyla da ikinci manaya yakınlığı bulunmaktadır. Kültürün bu manası için tamamıyla manevi unsurlar içerdiğini iddia etmeyi doğru bulmaz. Zira o maddi unsurları da ihtiva etmektedir. Özetle kültürün bu nev’inin insanı ve toplumu seçkin kılan, diğerlerinden ayıran ve bu anlamda onlara kimlik kazandıran bir unsur olduğunu ifade eder.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Celaleddin Çelik, Agm., s. 229

¹⁸⁵ Zeki Arslantürk- Tayfun Amman, *Sosyoloji*, İstanbul: Çamlıca Yay. , Nisan 2011, s. 236

¹⁸⁶ Niyazi Akyüz- İhsan Çapçioğlu, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yay., 2011, s. 342

¹⁸⁷ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, İstanbul: Çamlıca Yay., Mart 2006, s. 35-37

Gelenek kavramının çok geniş kapsamlı bir kavram olduğunu daha önceki bölümlerde belirtmiştik. Temelde felsefi olarak aynı zemine sahip olsa da geleneği, din, kültür, sanat, siyaset ve gündelik hayatta farklı şekil ve formlarda görürüz. Gelenek bazen dini bir ritüelin, bazen bir sanat dalının, bazen de yöresel bir uygulamanın adı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geleneğin kültürle ilişkisini ulusal planda değerlendirmek gerekir. Zira her ne kadar kültür için uluslararası bir etkileşimden söz etsek de o bir milletin kendi ürünüdür. Toplum etkileşimde bulunduğu herhangi bir kültüre kendi yorumunu katarak değerleri arasına katar.

Kültürel anlamda gelenekler toplumda iki ayrı karakterde görülmektedir. Bunlarda biri toplumun tamamı tarafından yaşanan ulusal gelenekler, diğeri ise toplumda bir kesim tarafından uygulanagelen yöresel geleneklerdir. Birincisine örnek olarak bayramlaşma, selamlaşma, sünnet ve evlilik ve düğünleri vb.” ikincisine ise “Şanlıurfa yöresinin sıra geceleri, Çankırı yöresinin yarenleri ile köy odaları vb.” örnek verilebilir.¹⁸⁸

Bugün belki işlevini kaybeden ama çıkış noktası ve işleviyle toplumda önemli rol üstlenen bir gelenek olan ‘sıra geceleri’ yöresel geleneğe güzel bir örnek teşkil etmektedir. Suat Cebeci ‘Din Eğitimi Açısından Dini Yaşantıların Gelenekleştirilmesi’ adlı makalesinde sıra gecelerinin mahiyetinden bahsetmektedir. Bize de kaynak olan bu çalışmaya göre sıra geceleri Şanlıurfa yöresine ait bir gelenektir. Buna göre sıra geceleri sadece erkeklerin katılabildiği, bir ara tatili olmasıyla beraber senenin çoğu ayında haftada bir olmak üzere yapılan toplantılardır. Adını, katılan her bir üyenin sırayla toplantıya ev sahipliği yapmasından alır. Haftanın belirli bir günün akşamı sırası gelen kişinin evinde, daha önce seçilen bir başkan önderliğinde bir araya gelinir. Gecenin en meşhur ikramı çiğ köfte olması hasebiyle de bu ritüel çiğ köfte ile özdeşleşmiştir. Toplantının belli kuralları ve bu kuralların yaptırımları vardır. Toplantıya geç kalmak veya mazeretsiz katılmamak para cezası ile cezalandırılır. Cezaların toplanmasında ve üyelere düzenli olarak aidat toplanmasında bir görevli seçilir. Toplanan bu paralar üyelerin ve yakınlarının doğum, düğün, sünnet gibi özel günlerinde hediye almak veya

---

¹⁸⁸ Suat Cebeci, Agm., s. 82

maddi sıkıntı durumlarında yardım etmek gibi toplumsal bir menfaatte kullanılır. Toplantının içeriğini ise ağırlıkla dini tartışma ve sohbetler oluşturur. Cebeci, Şanlıurfa yöresinde köklü bir gelenek olarak devam eden sıra gecelerinin belli dini ve ahlaki değerleri taşıdığını ve bu değerlerin toplumda sürekli yaşanmasına katkı sağladığını söyler. Bu geleneğin, bazı dini ve ahlaki değerlerin toplumda kalıcılığı yönünde yerine getirdiği görevleri şöyle sıralar:¹⁸⁹

- 1- Sevgi, dostluk ve kardeşlik duygularının gelişmesi
- 2- Toplumda insanlar arasında dayanışmanın, yardımlaşma ve paylaşmanın sağlanması
- 3- Dini bilgi ve kültür yönünden bilgi alış-verişi yolu ile bir eğitimin gerçekleştirilmesi
- 4- Geleneklere, sosyal değerlere ve toplum disiplinine uyulmasının sağlanması
- 5- İnsanlar arasındaki sosyal ilişkilerin bir düzen içinde devamının sağlanması

Din geleneğinin en önemli unsurlarından biridir. Daha önce de belirttiğimiz gibi gelenek ve din birbirine hem kaynaklık hem de koruyuculuk yapar. Ancak Ünver Günay bugün Türkiye’de ‘yaşanmakta olan’ dinin ‘geleneksel ve muhafazakâr Osmanlı İslam’ı’ olmadığını ve aynı şekilde ondan intikal eden kültürün de değişime uğradığını ifade eder. Ona göre “din konusunda tutumlar ve davranışlar da eski homojenlik ve tek biçimliliğini yitirmiş; şekilcilik, merasimcilik, geleneksellik ve muhafazakârlıktan aşırılığa ve taassuba, liberalizm ve laiklikten ilgisizliğe ve hattâ agnostisizm ya din karşıtlığına, kitabilikten bilgisizliğe, popüler dindarlık, tutuculuk ve taklitçilikten reformculuğa, telifçiliğe, asla dönüşçülüğe, tarikatçılığa, militan ekstremist kökten dinciliğe yahut eyyamcılığa ya da çıkarıcılığa uzanan “plüral” ve “pülüralist” görüşümlere yönelmiş olup, bunun kökeninde değişim olgusu yatmakta; ancak toplum şimdilik bu değişime ayak uydurmakta zorlanmakta, onu oldukça tepkisel ve sancılı bir

---

¹⁸⁹ Suat Cebeci, Agm., s. 85

biçimde yaşamaktadır.”¹⁹⁰ Günay’ın değindiği bu kargaşa ona göre kültürel kimlik krizini de beraberinde getirmekte, kültür ve uzantılarını derinden etkilemektedir.

Günay’a göre toplum belli bir düzen ve ilişkiler sistemi üzerine kuruludur. Bu düzen ve istikrarı sağlayan unsur ise kültürdür. Çünkü kültürü oluşturan din, gelenek ve adetler toplumu düzenleyici kurallara ve bu kuralları sağlayıcı yaptırım gücüne sahiptir.

Türkiye’de geleneksel yaşam dinle çok özdeşleşmiştir. Bu sebeple modern akımın bizdeki ilk yansıması dini uygulamalara siyasal müdahale şeklinde görülmüştür. Türk siyasi tarihinde bu anlamda ses getiren ilk adım ezanın Türkçe okutulması olmuştur. Zira ezanın Arapça aslıyla okutulması geleneksel yapıya sadakatin bir göstergesiydi. Daha sonra Demokrat Partinin politik bir hamlesiyle Ezan eski geleneksel haliyle okutulmaya yeniden başlanmıştır. Bu adımla birlikte diğer alanlarda kısıtlamaların da önü açılmış ve geleneksel yaşamın da önü yeniden açılmış bulunmaktaydı. “Bundan böyle, tarihen ve günümüz Türkiye’sinde tipolojik olarak geniş kitlelerin geleneksel İslâmî dinî yaşayışlarının ana formunu oluşturan "geleneksel, muhafazakâr ve mistik Türk halk dindarlığı"nın temel unsurları ve aslı boyutlarından birini oluşturan "türbe ve ziyaret dindarlığı" ve "veliler kültü" yeni bir canlanışa geçtiği gibi, cami yapımı ve din görevlisi sayısında da çok büyük artışlar gözlemlendi.”¹⁹¹

Geleneksel yaşama getirilen siyasi yasakla insanlar kendi geleneksel ve dini yaşantılarını oluşturma gereksinimi duymuşlardı. Oluşturdukları bu yaşam tarzı siyasal müdahalenin kalkmasıyla birlikte daha da ivme kazanmıştır. ‘Halk dindarlığı’ kavramıyla ifade edilen bu sistemde “kerametler, adak, fal, büyü, nazar, cin, peri, vb. dinî-mistik-sihri inanışlar ve âdetler de gerek kırsal alanda ve gerekse de kentlerde çok çeşitli toplum kesimlerinde oldukça güçlü şekilde varlığını sürdürmekte; özellikle kadınların bu tür inanışlara ve pratiklere ziyadesiyle eğilimli oldukları ve bu amaçla toplumda yer tutan cinci, cindar, hoca, dede, ocak, vb. adlarla anılan otoritelere sıklıkla başvurdukları gözlenmektedir.”¹⁹² Bütün bunlara karşın Türkiye’de yaşanan bu hızlı değişim bir tepki olarak ‘dini yeniden canlanma’ yı da beraberinde getirmiştir. Tepkisel

---

¹⁹⁰ Ünver Günay, “Çağdaş Türkiye’de Din, Toplum, Kültür, Gelenek ve Değişme” ÇÜ. İLAF Der., Temmuz - Aralık 2001, C. 1, S. 2, s. 29

¹⁹¹ Ünver Günay, Agm., s. 19

¹⁹² Ünver Günay, Agm., s. 24

olarak ortaya çıkan bu hareket Günay'a göre dini canlanmadan çok bir dini ideolojileşmedir. Bu ideolojileşme, militanizm, radikal İslam, siyasal İslam ve cemaatçi dayanışma gibi yapıları doğurmuştur.

Türkiye'de yaşanan bu çağdaşlaşma sürecinin maruz bıraktığı iniş çıkışlar geleneksel yaşamın birçok kurumuna zarar vermiş ve kurumlar arası bir ayrışma yaşanmıştır. Geleneğin kaynağı ve taşıyıcısı olan din gelenekten ayrıştırılmış ve ortaya dayanağı olmayan gelenekler çıkmıştır. Dolayısıyla insanlar yapageldikleri adetlerin aslını ve mahiyetini unutmuş ve bu kargaşanın doğal bir sonucu olarak gelenekler çarpıtılmaya başlanmıştır. Elbette ki bu kargaşada aslı unutulmuş geleneklerin yanı sıra aslında hiç var olmayan yeni gelenekler de türetilmiştir. Türkiye gelenek tarihine baktığımızda durum hayli karışık gözükmektedir. Bu süreçte türetilen 'hurafe' kavramıyla gelenek toptancı bir bakış açısıyla dışlanmaya çalışılmıştır. Sonuç itibariyle bugün 'Gelenek aslında nedir?' diye sorgulanmaktadır. Yapılması gereken şey ve bizim de çalışmamızda yapmak istediğimiz şey ise, aslı unutulmuş geleneklerin, sonradan türetilen ve gelenek olmayan uygulamalardan itina ile ayıklanmasını gündeme getirmektir. Gelenek diye adlandırılan uygulamalar gerçekten gelenek midir, hurafe olarak adlandırılanlar da gerçekten hurafe midir? Zira geçmiş birikimi bu ayrıştırmaya tabi tutmazsak geleneğe karşı edindiğimiz ön yargıyı aşamaz ve bizi biz yapan kültürel mirasımızı kucaklayamayız. Çünkü bugün hurafe olarak adlandırılıp sosyal bir boykota maruz bırakılan çoğu uygulama, geçmişte toplumsal öneme ve birleştirici işleve sahip olan uygulamalardır.

Türk toplumu yaşadığı bu kargaşadan en kestirme yoldan kurtulma düşüncesi ile diğer Müslüman ülkelerdeki İslamcı hareketleri taklit etme yoluna gitmiştir. Günay'a göre Türk toplumu bu tavır ile şekilcilik ve taklitçilikten bir türlü kurtulup öze dönmeyi başaramamış ve bu hal daha büyük problemleri beraberinde getirmiştir. "Kuralcı, nasçı, şekilci ve taklitçi dindarlık, değişime uyumsuzluk ve tepki psikolojisi ile birleştiğinde ise, din konusunda geçmişin kalıplaşmış modelleri konusunda yeni ve değişik en küçük bir yorum ve uygulamaya dahi tahammül edemeyerek tepkisel davranışlara yönelmekte, böylece okuma yazma ve hesabın oldukça düşük düzeyde olduğu ümmî bir toplumda, Hz. Peygamber Ramazan orucuna hilâli görünce başlamayı tavsiye ettiği için, hesabın çok geliştiği günümüzde dahi ona güvenip itibar etmeyerek taklitçi davranışlarını bir

şekilde sürdürmeye çabalamaktadır.”¹⁹³ Hâlbuki daha önce de belirttiğimiz gibi gelenek ve ona ait toplumsal unsurlar statik yapılar değildir. Zamana ve şartlara göre yorumlanabilen, toplumun menfaatini gözeten ve gelişmelere ayak uydurabilen yapılardır.¹⁹⁴ Bu yüzden gelenek taassubu ve maziperestliği gerektirmez.

Günay, bizde modernliğin başlangıcı sayabileceğimiz Cumhuriyet döneminin ortaya çıkardığı Müslüman tiplerini üç şekilde kategorize eder. Bunlar 1. Modern, 2. Gelenekçi 3. İslamcı’dır.¹⁹⁵

Aynı zamanda Günay, günümüz Türk toplumunun dini yaşantısını dört kategoride özetlemektedir. Bunlardan ilki ‘geleneksel halk dindarlığı’ olarak da adlandırılan ‘gelenekçi’ dindarlık tipidir. Bu yaşayış tarzı daha çok değişime kapalı ve kırsal kesimlerde görülür. İkincisi ise modernizmle birlikte bu gelenekçi tipe ve onun cemaatçi eğilimine tepki olarak dini yaşantıyı bireysel plana indirgeyen ancak metaryalizme karşı maneviyatı öngören bir yaşayış tarzıdır. Daha çok değişimden etkilenmiş ve eğitim düzeyi yüksek kesimlerde görülür. Üçüncü tip ise ikincisiyle hemen hemen aynı kesimlerde rastlanmaktadır. Buna göre din toplumda bir konum edinmek için araç olarak görülür. Dördüncü yaşayış tipi ise ‘militan’ tip olup hem batıya hem de resmi İslam’a tepki olarak doğmuştur. Günay temsili olarak dört kategoriye ayırdığı bu dini yaşam formlarının en yaygın olanının "geleneksel ve muhafazakâr bir halk dindarlığı” olduğunu söyler.

Gelenek, bir medeniyeti kendine özgü yapan ve o medeniyetin mensuplarına kimlik kazandıran toplumsal bir hafızadır. Bu hafıza insanların üzerine ittifak ederek nesilden nesile aktardıkları bir tevatürü ifade eder. Rastgele bilgi birikimi ve rastgele bir aktarım değildir. Geleneğin en önemli görevlerinden bir tanesi de devamlılığı sağlayıcı fonksiyonuyla kültürü nesilden nesile bağlamasıdır. Bu bağlayıcı güç o geleneğin mensuplarında ortak bir bilinç oluşturup ‘biz’ anlayışını oluşturur. Bu anlamda geleneğin toplum içinde birleştirici, toplumlar arasında ise ayrıştırıcı işlevi vardır.

---

¹⁹³ Ünver Günay, Agm., s 31

¹⁹⁴ Burada kastettiğimiz elbette ki dini emir ve yasaklar değildir.

¹⁹⁵ Ünver Günay, Agm., s.32

Modern fikir savunucuları geleneği oluşturan unsurların zamanla modern yapılarla yer değiştirmesinin ve neticede unutulmasının doğal bir süreç olduğunu savunurlar. Fakat aynı geçmişten gelen; geleneğin somut mirasını yansıtan yapılara aynı bakış açısıyla bakmazlar. Somut miras korunması gereken bir yapıyken soyut miras aynı korumayı hak etmez onlara göre. Hâlbuki "Efes Antik Kenti, Sümela Manastırı, Topkapı Sarayı için "artık kullanılmıyorlar nasılsa, yerlerine modern mimari tekniklerle başka binalar yapalım" seslerinin yükselmesi bir yana bu yapıları titizlikle korumanın yolları üzerine kafa yorulur."¹⁹⁶ Soyut mirası korumak ve yaşatmak geri kalmışlıkken, somut mirası korumak ve yaşatmak gelişmişlik göstergesidir. Bu bakış açısının arkasında yatan temel sebep ise küreselleşme ile birlikte Ülkerlerin kimliğini kaybetmeye endişesidir. Fakat bir ülkenin kimlik göstergesi somut yapısına bağlı olduğu gibi o ülkenin geleneğine, kültürüne ve inançlarına da bağlıdır. Geçmiş miras bir bütün olarak Ülkerlerin bugünkü kimliğini oluşturur. Modern dönemle birlikte somut olsun soyut olsun keşfedilen herhangi bir yapı geleneğin yerini almaz, en fazla onun alternatifini oluşturabilir. Eğer yeninin eskinin yerini aldığı zannına kapılırsak, medeniyetlerde bir ilerlemeden değil sürekli sıfırlanan yapılardan bahsedebiliriz. Dolayısıyla gelenek biten, tükenen, modası geçen bir şey değildir. O ancak kasıtlı bir eylem sonucu yok olabilir. "Edward Shils'in "Gelenek" isimli makalesinde belirttiği gibi "Gelenekler, sahipleri onları temsil etmekten vazgeçtikleri ya da onları benimseyen ve yeniden hayata geçirerek yaygınlaştıranlar artık başka yaşam çizgilerini tercih ettikleri için veya gelenekleri temsil eden yeni kuşaklar başka gelenekler buldukları ya da benimsedikleri standartlara göre daha fazla kabul edilebilir nispeten yeni inançlar buldukları için bağlılıklarını kaybetmeleri anlamında çürürler"¹⁹⁷

Gelenek belli kalıpları olan statik bir yapı değildir. O canlı bir organizma gibi etkilemeye ve etkilenmeye devam etmektedir. "Her gelenek onu aktaran kişilerin yaşadığı dönemin algılarından, dünya görüşlerinden izler taşır, çünkü her kuşak

---

¹⁹⁶ Selcan Gülçayır, "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Üzerine Eleştirel Bir Okuma", Millî Folklor Der., 2011, Yıl 23, S. 92 , s. 5-6

¹⁹⁷ Selcan Gülçayır, Agm., s. 8

geleneği aynen tekrar etmekle görevli “tekrarlayıcılar” değil, iz bırakan “dönüştürücüler” dir.”¹⁹⁸

Türk kültür tarihinin en önemli yapıtlarından biri olan Kutadgu Bilig’te gelenekler, hükümdarın dahi uymakla mükellef olduğu ve toplumsal anlamda hükümdar dâhil her şeyden üstün tutulduğu belirtilmektedir. Yusuf Has Hacib’in değindiği gelenekler, diğer bir adıyla töre, toplumsal düzeni sağlayıcı fonksiyona sahip kurallardır. Bu kuralların çoğu bugün de geçerliliğini devam ettirmektedir. Örneğin bugün ‘görgü kuralları’ diye adlandırdığımız bazı toplumsal düzeni sağlayıcı fonksiyona sahip kurallardan bazıları şunlardır: **“Sarayda: bir de bağdaş kurma, yan yatma, yüksek sesle kahkaha atma”** (Yusuf Has Hâcip, 2003: 298 (4114)), **“Başkalarının önündeki yemeğe el uzatma; ey temiz kalpli insan, kendi önündeki yemeği ye”** (Yusuf Has Hâcip, 2003: 299 (4130)). **“Orada bıçak kullanma, kemik sıyırma; başkalarına yemek uzatma ve buyur etme”** (Yusuf Has Hâcip, 2003: 299 (4131)), **“İnsan ne kadar tok olsa bile, beyin yemeğini yemelidir; bu beylerin yemeği ikbalin başlangıcıdır”** (Yusuf Has Hâcip, 2003: 299 (4133)). **“Yine bil ki, kendisine bir şey sorulmadan, beylerin huzûrunda konuşan adam da deli ve ahmaktır”** (Yusuf Has Hâcip, 2003: 80 (963)).¹⁹⁹

III.VI. Gelenek ve Örf- Adet

Örf ve adet genellikle birlikte kullanılan iki kavramdır. Nüans farklılıkları olan bu iki kavram sosyal hayatı düzenleyen önemli normlardandır. Örf ve adetler tekrarlanma ve yaygınlaşma suretiyle kendiliklerinden oluşur ve toplumsal ilişkileri yönetirler. Bireyler bu normlara çoğu zaman farkında olmaksızın uyarlar. Bunlar toplumdan topluma ve hatta aynı toplum içinde yer ve zamana göre değişen yapıdadır.²⁰⁰

¹⁹⁸ Selcan Gülçayır, Agm., s. 12

¹⁹⁹ Kürşat Koçak, “Türk Kültür Tarihinin Bin Yıllık Başyapıtı: Kutadgu Bilig’den Bu Güne Ulaşan Gelenekler”, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Der., 2013, C. 6 , S. 13, s. 56-66

²⁰⁰ Ünver Günay, Din Sosyolojisi, , İstanbul: İnsan Yay., 2010, s. 27

Örf, adet kavramına göre daha geniş kapsamlıdır. “Halk adetlerinin “değer” yüklü olanları örfdürler ve onlar içten doğma usüller olduklarından, adetlere göre çok daha kuvvetli bir yaptırım gücüne sahiptirler.”²⁰¹

Biz “günlük dilde örf ve adetlerle ilgili birçok kavramı birlikte kullanmaktayız. Zaman zaman töre, gelenek, görenek, anane, teamül kavramlarını kullanırız. Ziya Gökalp bütün bu kavramları ‘töre’ başlığı altında toplar. Hatta ona göre töre, bütün toplum kurallarıdır.”²⁰²

Örf ve adetler toplumda süzgeç gibidir. Bu yüzden örf için “toplumca makbul ve reddedilmiş kuralları ayırt etme ve takdir etme alışkanlığı”²⁰³ denir. Buna göre örf toplumca kabul görmüş bir unsuru ifade eder. Adet ve bidati bu kapsamda değerlendirecek olursak; adet ve bidatin reddedilmiş ve kabul edilmiş yönü bulunmakta ve bu iki olgunun kabul edilmiş yönü örfü oluşturmaktadır. Bu toplumsal kabule uymadığımız zaman toplum tarafından bir kınamaya maruz kalırız. Dolayısıyla örfü uygulamada hem kendi menfaatimiz hem de toplum menfaati adına cebri bir teşvik söz konusudur.

Toplumda ahlaki kuralların çoğunu örf ve adetler oluşturur. Örf ve adetlerin etkilendiği daha güçlü bir kaynak vardır. Bu kaynak muhafazakâr toplumlarda dindir.

Örf ve adetler toplumda yaşanan değişimlerle birlikte değişime uğrayabilir. Hatta bu değişim tam aksi yönde de görülebilir. Örfün uygun gördüğü bir davranış kalıbı, zamanla uygun görülmeyen bir davranış kalıbına dönüşebilir. Fakat bu değişim her zaman olumsuz bir neticeyi de gerektirmez. Zira “cemiyyetin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere birer vasıta olarak ortaya çıkmışsa, ihtiyaçların değişmesiyle ve cemiyyetteki umumi sosyal değişimi ile birlikte bir takım örf ve adetlerin de değişmesi beklenir.”²⁰⁴

Modern dönemle birlikte bireyselliğin ağır basması, toplumsal birlikteliğin geri planda kalmasıyla insanlar kendi standartlarını kendileri belirlemeye başlamıştır.

---

²⁰¹ Ünver Günay, Age., s. 27

²⁰² Zeki Arslantürk- Tayfun Amman, Sosyoloji, İstanbul: Çamlıca Yay., Nisan 2011, s. 266

²⁰³ Zeki Arslantürk- Tayfun Amman, Age., s. 268

²⁰⁴ Alaaddin Yanardağ, “Örf ve adet sosyolojisi”, *Iğdır Üniversitesi İLAF Der.*, Nisan 2017, S. 9, s. 50

Toplum olma sıfatını ön planda tutan örf ve adetlerin yaptırım gücünü kaybetmesi de bununla bağlantılıdır. Toplumsal bazda geçerliliğini kaybeden bu normlar modern sonrası dönemde ‘geleneksel yaşam’ adı altında devamlılığını sürdürmektedir. Önceden toplum olmanın zorunlu bir sonucu olan bu yapı artık ‘sonradan seçilen’ bir yaşam tarzına dönüşmüştür.

Toplumsal kanunların çoğu örf ve adetlerden çıkarılmıştır. Hatta bu örf ve adetler zamanla hukuk kurallarına dönüşür. Bu yüzden örfün uygulanmaması kuralların uygulanmıyor olmasını ifade eder.

Örflerin toplumda önemli bir yeri vardır. Toplumsal yapıyı oluşturucu ve düzeni sağlayıcı fonksiyonuyla örfle Hz. Peygamber de itibar etmiştir. Bu sebeple İslam’dan önceki örfi uygulamaların İslam’ın düsturlarıyla çelişmeyenleri devam ettirilmiştir. Hatta örf, İslam hukukunda hüküm çıkarmada bir kaynak olarak görülmüştür. Bu anlamda İslam’ın yoruma açık uygulamaları örften etkilenmiştir diyebiliriz.

Modernizmin yıkıcı etkisi örf ve adetleri de etkilemiştir. Bu değişim toplumda bir problemi de beraberinde getirmiştir. Bunlardan ilki, özellikle devrim yapılan ülkelerde, getirilen yeni hukuk sistemi o ülkenin örf ve adetlerinden bağımsız olduğundan uyum sorunu yaşanmıştır. Yeni çıkarılan hukuk kuralları yerleşmiş bulunan örfle çatışma halinde olmuştur. İkincisi ise, hızla modernleşen toplumların bütün geleneksel değerlere olduğu gibi örf ve adetlere karşı da olumsuz bir tavrı söz konusu olması ve kültürel değerlerden uzaklaştıkça bu tavrın artmasıdır.²⁰⁵

Türkiye’de de örf ve adetlerin dönüşümde yaşanan süreç sancılı olmuştur. Türkiye’nin geçirmiş bulunduğu reform ve inkılaplar da örfle, yani yerleşmiş bulunan düzenle çatışma yaşamış ve hızlı bir modernleşme sürecinde olduğundan, geleneksel değerlere karşı olumsuz tavır ülkemiz için de söz konusu olmuştur.²⁰⁶

Modern dönemle birlikte artan materyalistler, akılla izah edilemeyen bütün toplumsal unsurlara da karşı çıkmıştır. Hareket noktaları akıl olan bu düşünürler, toplumu düzenleyen bütün unsurları da bir akıl süzgecinden geçirmeye çalışmışlardır.

---

²⁰⁵ Alaaddin Yanardağ, Agm., s. 48

²⁰⁶ Alaaddin Yanardağ, Agm., s. 49

Toplumda önemli fonksiyonu bulunan örf ve adetler de aynı elemeye tabi tutulmuştur. Hâlbuki örf ve adetler üzerinde düşünülmüş ve bir plan dâhilinde geliştirilmemiş, toplumda oluşan sosyal bir ihtiyaç onlara zemin hazırlamıştır. “Örf ve adetler başlangıçta akıl yoluyla, planlanarak ortaya konmuş olsaydı akıl yoluyla ve planla kaldırılmaları mümkün olabilirdi. Hâlbuki bunlar bizim şahsi idaremizin değil cemiyetin eseridir; yani hiç kimse belli bir plana göre oturup bir örf veya adet koymuş değildir.”²⁰⁷ Dolayısıyla toplumda o ihtiyacın halen devam edip etmediği bilinmeden yapılan bir reform toplumsal düzeni yıkımdan başka bir şey olmayacaktır.

Örf ve adetler fihhi hükümlere kaynak da teşkil etmektedir. İslam Hukukunun temel kaynakları olan ve alimler tarafından üzerinde ittifak edilen Kuran, Sünnet, İcma ve Kıyas dışında alimlerin çoğunun fihhi hüküm çıkarmada kaynak kabul ettikleri unsurlar arasında örf önemli bir yere sahiptir.

Örf ve adet sosyolojisi adlı makalesinde Alaaddin Yanardağ örf ve adetlere yapılan itirazların nedenlerini üç kategoride değerlendirmiştir. Buna göre örf ve adetlerin; eski olmaları, akla uygun olmayışları ve sosyal baskı ile kabul edilmeleri itiraz gerekçeleridir. Yanardağ’a göre örf ve adetlerin çok eski bir geçmişe dayanması onların savunulmasını zorlaştırır çünkü çok eski alışkanlıkların ne sebeple ortaya çıktığını bilemeyiz. Ona göre bu eski alışkanlıklar o kadar hayatımızın bir parçası olmuştur ki kimse bunları sorgulamaz. Çünkü bizler sosyal hayatı atalarımızdan aldığımız şekilden ibaret sayarız. Bu yüzden devraldığımız bu sosyal hayat unsurlarını olduğu gibi kabul ederiz. Dolayısıyla şuursuzca edindiğimiz bu alan bizim için dışarıdan bir müdahale olmadığı sürece sorgulamaya kapalıdır. Hatta “Bir gün bir takım insanların bunları yanlış bulacakları hiç aklımıza gelmediği için, onların neden doğru olduklarını pek düşünmemişizdir.”²⁰⁸

İkinci itiraz gerekçesi akla uygun olmayışları ise daha çok materyalist bakış açısıyla ilgilidir. Yanardağ burada örf ve adetlerin akla uygun olmadığını söyleyenlerin gerçekten akla uygun mu düşündüklerini sorgular. Yani kriter olarak kabul edilen bu akıl kime göre ve hangi akıldır? Örf ve adetlerin toplumsal bir ihtiyaç zemininde

---

²⁰⁷ Alaaddin Yanardağ, Agm., s. 52

²⁰⁸ Alaaddin Yanardağ, Agm., s. 55

doğduğunu varsaydığımızda, bunu da akılla izah edebiliriz. Ayrıca aklın ürünü olan her hareket iyi ve doğru olmak zorunda da değildir. “Eğer hedefimiz hoşlanmadığımız bir kimseyi ortadan kaldırmaksa, uzun uzun düşünüp taşınarak mükemmel bir cinayet planı hazırlar ve uygulayabiliriz. Hem düşmanımızı öldürmek, hem cezadan kurtulmak rasyonel bir harekettir.”²⁰⁹ Yanardağ’a göre işte tam da bu noktada örf ve adetler devreye girer. Rasyonel olmadığı için reddedilen bu iki sosyolojik kavram bizi cinayetten alıkoyan güçtür.

Üçüncü itiraz gerekçesi olan sosyal baskı ise örf ve adetlere art niyetli bakışın göstergesidir. Biz doğduğumuzda bulunduğumuz toplum daha önce teşekkül etmiştir ve belirli alışkanlıklara sahiptir. Yanardağ’a göre İçine doğduğumuz bu düzeni erken yaşlarda sorgulamamız mümkün değildir. Ona göre örf ve adetlerin bu şekilde kabulünü bazıları “körü körüne bir inanış” addederler ve gerekçesi sorgulanmadan herkes inandığı için inanıldıklarını düşünürler. Hâlbuki herkesin inanıyor ve uyguluyor olması o şeye bizim de inanmamız için bir sebeptir ve herkesin o şeye inanması onun saçma olduğunu göstermez. Yanardağ’a göre değil adetler, bizim inandığımız bilgiler de bu sistemle bize ulaşır. “Herkes dünyanın yuvarlak olduğuna inandığı için biz de inanırız, herkes aya gidildiğine inandığı için, herkes Süleymaniye Camii’nin Sinan’ın yaptığını söylediği için biz de öyle biliriz.”²¹⁰

Yanardağ bu çalışmasında aynı zamanda örf ve adetleri ‘davranışçı psikoloji ekolü’ ile izah etmeye de çalışmıştır. Buna göre bulunduğumuz herhangi bir eylem sonucunda bize haz verecek bir durumla karşılaşıyorsak o eylemi yapma sıklığımız artar. Aynı mantıkla yaptığımız eylem sonucunda bir ceza görüyorsak davranış sıklığı haliyle azalır veya ortadan kalkar. Toplumsal alışkanlıklarımız da bu şekilde gelişir. Bireysel planda başlayan bu tarz bir alışkanlık toplumsal bir ihtiyaca cevap verdiğinde topluma mal edilip örf ve adetleri meydana getirir. “Sumner, örf ve adetlerin doğuşunda esas motifi ihtiyaçlar olduğunu söylüyor. İnsan ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli yolları denerken bunlardan bazılarını ihtiyaç karşılamaya daha uygun görür ve onları müesseseleştirir. Yani cemiyete mal eder. Bir cemiyette yaşayan insanlar hep aynı ihtiyaçlar ve çözüm imkânları ile karşı karşıya buldukları için ferdi alışkanlıklar

²⁰⁹ Alaaddin Yanardağ, Agm., s. 56

²¹⁰ Alaaddin Yanardağ, Agm., s. 59

yaygınlaşır ve cemiyetin ortak malı olur. Sonraki nesillerin bunları öğrenmesi ise “telkin” ve “taklit” yoluyla. Yahut otorite durumunda olanlar öyle istediği için örf ve âdete göre davranılır.”²¹¹

Sonuç olarak örf gelenekten daha üst bir felsefeyi ifade eder. Örf olması gereken, gelenek ise olandır.

---

²¹¹ Alaaddin Yanardağ, Aqm., s. 60

SONUÇ

Gelenek atalarımızdan sosyal kalıtım yoluyla devraldığımız bir koddur. Biz istesek de istemesek de içine doğduğumuz toplumun kodlarıyla kimliğimizi oluştururuz. Bu yapı bizim fikirlerimizi, hayallerimizi, tutum ve davranışlarımızı, bizim izin ve irademiz olmadan belirleyebilecek güce sahiptir. Bu güçteki bir yapının tahrifi mümkünse de ilgası mümkün değildir. Çünkü gelenek hayatın bütün branşlarına nüfuz etmiş, dinden hurafelere kadar kompleks bir yapıyı ifade etmektedir.

Hurafeler de gelenek kadar eski bir tarihe sahiptir. Hurafelerin anlam dünyası bugün bizim anlamlandıramayacağımız bir yapıda bulunsa da, onlar da en az gelenek kadar bizi geçmişe bağlayacak ve geçmişin kodlarını bize aktaracak güçtedir. Her hurafe kendi bünyesinde geçmişin ve bir geleğen izini taşır.

Bizim bugün hurafe olarak adlandırdığımız şeylerin, bir zamanlar insanların yaşam tarzları olduğunu ifade etmek de iddialı bir varsayım olmayacaktır. İnsanlar kendi dönemlerindeki düşüncelerini ve olaylar karşısındaki tutumlarını sembolleştirmişlerdir. Bu sembolleştirme eğilimi bireyler arası ilişkilerde güven zemini oluşturmaktan ileri gelmekteydi. Yaşanan bir olay karşısında belirlenecek tutum yaşanacak benzer olaylara referans sağlayacak ve her seferinde takınılacak tutum düşünölmeyecekti. Bu önceden kestirilebilirlik de sosyal hayata istikrar katacaktı. Bu sembollerin bazıları, günümüze gelindiğinde aynı fikir ve sosyal şartlar canlı bulunmadığından anlamsızlaşmıştır. Fakat bu sembollerin doğduğu zemin canlı bulunmasa da sembollerin kendisi canlılığını devam ettirmektedir.

Şuan uygulamada olmayan herhangi bir gelenek zamanında toplum tarafından kabul görmüş ve bu yüzden bu günlere ulaştırılmıştır. Bugün uygulanmıyor olması onun hurafe veya batıl inanç olmasını gerektirmez. Sadece toplumun değişen ihtiyaçları karşısında bazı kadim alışkanlıklar zaman aşımına uğramış olabilir. Aynı ihtiyaçların gündeme gelmesiyle bu alışkanlıklar da yeniden anlam kazanacaktır.

Geleneğe bu denli ön yargılı bakmamıza sebep olan fikir elbette 'gelenek' kavramının da ortaya çıkmasını sağlayan modernizmdir. Modernizim seçtiği düşmana kendisi isim vermiştir. Bütün fikir dünyasını bilim ve duyular üzerine kurmaya çalışan

bir yapı olarak modernizm, aslında çok da fikir sahibi olmadığı bir dünyaya karşı savaş açmıştır. Geleneğin anlam dünyasına hâkim olmadığı halde onu tek kıstası olan bilim süzgecinden geçirmeye çalışmıştır.

Buna karşılık, modernizme karşı geleneği koruma çabası sonucu aşırı korumacı yaklaşım oluşmuştur. Bu yaklaşım geleneklerin abartılı bir söylemle yâd edilmesine ve hurafelere evrilmesine yol açmış olabilir. Geleneğin bu kendini savunma politikasının hurafeleri doğurmuş olmasını varsaydığımızda da, bugün abartılı bir söyleme sahip bir hurafenin peşine düşersek varacağımız nokta yine gelenek olacaktır. Dolayısıyla her hurafi söylemin arkasında hakikatin bir izini bulmak kaçınılmazdır.

Sonuç olarak hurafeleri belirlemede bilim referans alınmış ve bilimle çelişen bilgiler hurafe olarak adlandırılmıştır. Hâlbuki hurafelerin ilgi alanı ile bilimin ilgi alanı aynı değildir. Aynı alanı paylaşmayan uygulamaları bilim, hurafe kategorisinde değerlendirmiş ve bizce kültürel mirasımızı oluşturan çoğu uygulamaya haksızlık edilmiştir. Bu sebeple hurafeleri belirlemede tek kıstas bilim olmamalıdır.

Bilimin ve gelişmenin karşısında konumlandırılan gelenek ve hurafeleri belirlemede bugün yeni bir kıstas belirlenmelidir. Her şeyin bilimle açıklanamayacağı artık genel kabul görmüş bir gerçektir. Kadim gelenekler ve alışkanlıklar olarak günümüze kadar ulaşmış, ancak sırf bilimle çeliştiği için hurafe olarak adlandırılan uygulamalar yeniden gözden geçirilip, topluma faydası olan ve bizi diğer milletlerden ayırıp marjinal kılan alışkanlıklar bir ayrıcalığa tabi tutulmalıdır.

Peki, toplum yararına olan hurafelere yeni bir isim geliştirmek mümkün müdür? Toplum menfaatine olan bu kadim alışkanlıkları hurafe kışkıracısından kurtarabilir miyiz? Geliştirilecek bu yeni terminoloji geleneğe karşı ön yargıları yıkabilir mi? Bu soruların hepsi ayrı bir araştırma konusu olup, bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacıların bundan sonraki değerli araştırmalarında bu sorulara cevap aranabilir. Geliştirilecek yeni terminoloji ile geçmişe gitmek yerine, geçmişi bugüne taşımış ve geleneği dünde bırakmayıp bugün de yaşatmaya devam etmiş olacağız.

BİBLİYOGRAFYA

- Açıkgenç, Alparslan, “*Kutsal, Gelenek ve Çağdaşlık*”, Eski Yeni Dergisi, S. 17, 2010
- Aktay, Yasin, “*Modernleşme Ve Gelenek Bağlamında Dini Bilgi Ve Otoritenin Dönüşümü*” Bilimname Dergisi, S. 6, 2004
- Akyüz, Niyazi.- Çapçioğlu, İhsan. *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, 3. Baskı, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2011
- Altıntaş, Ramazan, “*İslam Anlayışında Bid'at ve Hurafenin Çerçevesi*”, Dini Araştırmalar, C. 6, S. 16, 2003
- Altop, Serpil, “*Gelenek*” İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 20, 1996
- Armağan, Mustafa. *Gelenek ve Modernlik Arasında*, 4. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013
- Arslan, Mustafa, “*Gelenek ile Modernlik Arasında Popüler Dinin Değişen ve Değişmeyen Yüzü*”, Eski Yeni Dergisi, , C. 10, S. 10, 2008
- Arslantürk, Zeki.-Amman, M. Tayfun. *Sosyoloji*, 7. Baskı, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011
- Artun, Erman, “*Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme- Ölüm*”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 9-10, İstanbul, 1998,
- Aslan, Adnan, “*Gelenek Felsefesi*”, Eski Yeni Dergisi, C. 16, S. 16, 2010
- Aysoy, Mehmet, “*İbn Haldun' da Gelenek Kavramı*”, Sosyoloji Divanı Dergisi, Göç Sayısı, C. 3, S. 6, 2015
- Batuk, Cengiz, “*Tabu*”, TDV İslam Ansk., C.39, İstanbul, 2010
- Berk, Nurullah, “*Çağdaş Resmimizde Eski Gelenekler*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yıllık Araştırmalar Dergisi, C. 2, 1957
- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 24. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017
- Bingöl, Ulaş, “*Postmodernizm Ve Gelenek*”, HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı, Yıl 3, S. 7, 2017
- Binyazar, Adnan. *Halk Anlatıları*, 2. Baskı, İstanbul: Can Yayınları, 2011
- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Folkloru*, 3. Baskı, Ankara: Bilge Su Yayınları, 2016
- Cebeci, Suat, “*Din Eğitimi Açısından Dini Yaşantıların Gelenekleştirilmesi*”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, C. 2, S. 2, 1996
- Coşkun, Ali. *Sosyal Değişme ve Dini Normlar*, 2. Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016
- Çakan, İsmail Lütfü, *Hurâfeler ve Bâtıl İnanışlar*, 1. Baskı, İstanbul: İFAV Yayınları, 2016

- Çelik, Celaleddin, “*Türk Halk Dindarlığında Değişim Ve Süreklilik, Ziyaret Fenomeni Örneği*” Çankırı Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 1, 2004
- Çetin, Ensar. *Gündelik Hayat Sosyolojisi*, 1. Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013
- Dellaloğlu, Besim F., “*Gelenek Meselesi*”, Sosyoloji Dergisi, C. 3, S. 22, 2011
- DİB., *Kur'an-ı Kerim Meali*, Dİb. Yay., 12. bs., Ankara, 2011
- Dikici, Abdullah, “*Geleneklerin Toplumdaki Yeri Ve Önemi*” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.11, S. 2, 2001
- Doğan, Ahmet. *Adetler İnançlar ve Türklerin Soy Kütüğü Meselesi*, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005
- Eisenstadt, S.N. *Modernleşme Başkaldırı ve Değişim*, Çev. Ufuk Çoşkun, 2. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014
- Erşahin, Seyfettin, “*Hurafe İle Mücadelenin Niceliği Ve Niteliği Üzerine*” Diyanet İlmî Dergisi, C. 42, S. 1, 2006
- Genç, Ernur – Çoşkun, Tuba, “*Muhafazakârlık Ve Türkiye Muhafazakârlıklarının Bazı Halleri*”, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 8, S.1, 2015
- Gökalp, Ziya. *Türk Töresi*, 5. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017
- Guénon, René. *Modern Dünyanın Bunalımı*, Çev. Mahmut Kanık, 1. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları
- Gusfield, Joseph R., “*Toplumsal Değişim Araştırmalarında Yersiz Kutuplaşma: Gelenek Ve Modernite*”, Çev. Bilal Canatan, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Y. 1, S. 3, 2005
- Günay, Ünver, “*Çağdaş Türkiye’de Din, Toplum, Kültür, Gelenek Ve Değişme*” Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 2, 2001
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*, 9. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2010
- Gürçayır, Selcan, “*Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Üzerine Eleştirel Bir Okuma*”, Millî Folklor Dergisi, Y. 23, S. 92, 2011
- Hancıoğlu, Hümeýra, “*Gelenek Üzerine*”, TDE Dergisi, C. 2, S. 1, 2016
- Hatiboğlu, İbrahim “*İsrailiyat*”, TDV İslam Ansk., C. 23, İstanbul, 2001
- İmamoğlu, Tuncay, “*Geleneksel Değerlerin Taşıyıcıları Olarak Dede Ve Ninelerin Aile İçi Eğitimdeki Katkıları Üzerine Felsefî Bir Değerlendirme*” Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uluslararası Aile İçi Eğitim Çalıştayı, 2016
- Jenks, Chris. *Temel Sosyolojik Dikotomiler*, Çev. İhsan Çapçioğlu, 2. Baskı, Ankara: Atıf Yayınları, 2014
- Journet, Nicolas. *Evrenselden Özele Kültür*, Çev. Yümni Sezen, 1. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009
- Karaağaç, Günay, “*Türkçenin “Gelenek, Görenek Ve Yasa” İle İlgili Sözleri*”, TÜBAR 19, 2006

- Karadeniz, Sıtkı, “*Gelenek Üzerine Bir Okuma Denemesi Geçmişle Gelecek Arasında Gelenek*”, Milet Ve Nihal inanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, C. 4, S. 2, 2007
- Kılıç, Ahmet Faruk- Ağçoban, Sıddık, “*Gelenek Ve Modernizm Bağlamında İslam*”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 15, S. 28, 2013
- Koçak, Kürşat, “*Türk Kültür Tarihinin Bin Yıllık Başyapıtı: Kutadgu Bilig’den Bu Güne Ulaşan Gelenekler*” Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi Y. 4, S. 13, 2013
- Ling, Martin, *Antik İnançlar ve Modern Hurafeler*, 1. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2016
- Mclean, G. F., “*Yaşayan Düşünce Olarak Gelenek: Hans-Georg Gadamer*” Çev: Dr. Hafsa Fidan, Bilimname Dergisi, S. 6, 2004
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *Bilgi ve Kutsal*, Çev. Yusuf Yazar, İstanbul : İz Yayıncılık, 1999
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *Modern Dünyada Geleneksel İslam*, Çev. Sara Büyükduru, 9. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2016
- Noyan, Bedri, “*Ad Vermede Gelenekler- Türkçe İnsan ve Aile Adları Hakkında*”, Türk Kültürü Dergisi, Y. 21, S. 246, 1983
- Ortaylı, İlber. *Gelenekten Geleceğe*, 23. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017
- Örnek, Sedat Veyis, *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, 1. Baskı, Ankara: Bilge Su Yayınları, 2014
- Sancaklı, Saffet, “*Hadisler Bağlamında Bid’at Olgusu Ve Bid’atle Mücadelenin Gerekliliği*”, İslami İlimler Dergisi, Yıl 11, C. 11, S. 1, 2016
- Santur, Alparslan, “*Anadolu’nun Bazı Yörelerinde Ramazan Gelenekleri*”, *Uluslararası Ramazan Sempozyumu: Ramazan ve Oruç*, s. 423-438, 2015
- Sezen, Yümni. *Kültür ve Din*, 1. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2011
- Su, Süreyya. *Hurafeler ve Mitler*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011
- Şallı, Ayşe, “*Modernlik, Gelenek Ve Din İlişkisi: Bir Modernleşme Kuramı Eleştirisi*”, Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi, KİİFAD, C. 2, S. 4, 2017
- Tanyu, Hikmet, “*Büyü*”, TDV İslam Ansk., C. 6, İstanbul, 1992
- Tanyu, Hikmet, “*Dini Folklor Veya Dini-Manevi Halk İnançlarının Çeşit Ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 21, S. 1, 1973
- Tatar, Burhanettin, “*Nostalji Ve Ütopya Arasında Gelenek Sorunu*”, Bilimname Dergisi, S. 6, 2004
- Tatar, Recep S. *Doğum Yaşam Ölüm Üzerine Hurafeler*, 1. Baskı, İstanbul: Su Yayınları, 2016
- Turgay, Nurettin “*Kur’ An Çerçevesinde Hurafeler Ve Korunma Yolları*” Dicle Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 1, 2006

- Turgut, Hasan, “Batılılaşmak” Yerine “Kendimiz Kalmalıyız” Tartışmasında İki İsim: Cemil Meriç ve Nurettin Topçu”, Middle Black Sea Journal of Communication Studies, 2016
- Turhan, Mümtaz. *Kültür Değişmeleri*, 5. Baskı, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2006
- Tutar, Hasan, “Modernite Ve Gelenek İkileminde Kimlik Tasavvurları”, Sakarya İktisat Dergisi, C.1, S. 1, 2012
- Türcan, Talip, “Gelenğin Genel Teorisi Üzerine Bir Deneme”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 13, 2004
- Ünal, Yavuz, “Gelenek ve Sünnet İlişkisi” Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.11, S. 11, 1999
- Yalçın, Fatih, “Postmodern Dünyada Gelenğin Yeniden İnşası Ya Da Ticari Bir Meta Olarak Keşfi Ve Çağdaş Türk Romanında Gelenek Sorunu”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 49, 2013
- Yanardağ, Alaaddin, “Örf ve Adetler Sosyolojisi”, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 9, 2017
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Hurafe”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.18, İstanbul, 1998
- Yazıcı, Muhammed, “İslâm Düşünce Geleneğinde Her Yenilik Bid'attir” Hadisine Yaklaşımlar”, AÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 19, 2003
- Yel, Ali Murat, “Hurafe”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.18, İstanbul, 1998